

Den nødvendige ulydigheten

En bok av Åsne Berre Pedersen og Jørgen Johansen

De 3 første kapitlene fra boka.

De som utfra dette ønsker å kjøpe hele boka kan bestille denne fra en av forfatterene,

I Danmark kan bogen bestilles via Aldrig mere Krig,
E-mail: amk@fred.dk.

Downloadet fra "Fred på Nettet"
OnLine Biblioteket - www.fred.dk/biblion/

"OnLine Biblioteket" i Fred på nettet
er startet af Aldrig mere Krig
ved Tom Vilmer Paamand og Holger Terp

Kommentarer sendes til WebMaster@fred.dk

Den nødvendige ulydigheten

En bok av Åsne Berre Pedersen og [Jørgen Johansen](#)

Vi legger ut de 3 første kapitlene fra boka. De som utfra dette ønsker å kjøpe hele boka kan bestille denne fra en av [forfatterene](#), eller Folkereisning mot krig, Postboks 5899, Majorstua, 0308 Oslo tlf. 22 46 46 70

Innholdsfortegnelse

- [Innledning](#)
 - [Forord](#)
 - [Innledning](#)

Del 1. Teori og debatt

- [Kap. 1 Hva er sivil ulydighet?](#)
 - [Åpenhet](#)
 - [Ikkevold](#)
 - [Ulydighet](#)
 - [Alvorlig overbevisning](#)
 - [Samfunnsmessig og/eller etisk siktemål](#)
 - [Andre kriterier](#)
- [Kap. 2 Ikkevoldsteorier](#)
 - [Ikkevold som teknikk eller livsstil?](#)
 - [Ikke-samarbeid, straff eller lydighet?](#)
 - [Hvordan forholde seg til motparten?](#)
 - [Konstruktivt arbeid](#)
 - [Åpenhet](#)
- [Kap. 3 Demokrati og sivil ulydighet](#)
 - [Har retten alltid rett?](#)
 - [Hva er et demokrati?](#)
 - [Hvem er flertallet?](#)
 - [Våre etterkommere - det store flertallet](#)
 - [Forsvar av mindretallet](#)
 - [Ulik påvirkningskraft](#)
 - [Massemedienes rolle](#)
 - ["Globalisering" av økonomien](#)

- [Ulydigheten styrker demokratiet](#)
- [Kan sivil ulydighet misbrukes?](#)

Del 2 Bruk av sivil ulydighet i norsk historie

• Kap 4 Hauges kamp for religionsfrihet

- Med konventikkelplakaten i lomma
- Arrestasjoner og forfølgelse
- 200 000 bøker og folkebevegelse
- Inn på den økonomiske arena
- Den store tiltalen
- Bevegelse med store ringvirkninger

• Kap 5 Militærnekting

- Retten til siviltjeneste
- "Den som sitter i ro er utlæg"
- En sta nekter fra 1800-tallet
- Nye lovforslag
- Arbeiderbevegelsen og antimilitarismen
- Militærnekting etter andre verdenskrig
- Totalnekting - Kampanjen mot verneplikt
- Konklusjon

• Kap 6 Arbeiderbevegelsens bruk av sivil ulydighet

- Thrane-bevegelsen
- På bryggene i Tromsø
- "Ta" åttetimersdagen
- Jernstreiken i 1924
- Kampen mot "de arbeiderfiendtlige lovene"
- "Vi legger ned arbeidet"
- "De ville streikene"
- Betydningen av den ulydige arbeideren

• Kap 7 Ulydigheten under andre verdenskrig

- Kirkens aksjoner
- Lærerne mot nazifiseringen
- Symbolaksjoner

• Kap 8 Den grønne ulydigheten

- Mardøla - de første nølende skritt
- La elva leve
- Grønn aksjon i Innerdalen
- Industriforurensning i søkelyset

- Trafikkaksjoner
- Seier mot atomkraft og giftlager
- Gasskraftsaken

- **Kap 9 Ord mot loven**

- Sensur av fredsarbeid
- Basepolitikken
- Foreldreaksjonen mot samnorsk
- Per Lønning og "Rocky Horror Show"
- Strid om kildevern
- Hvit Valgallianse kjemper for ytringsfriheten
- Lokal-TV med sivil ulydighet

- **Kap 10 Sivil ulydighet på mange fronter**

- Kirkeasyl
- Trauste bønder og fiskere får nok
- Med rullestol i veien
- Et levende nærmiljø
- Kvinnesaker på dagsorden
- Børre Knudsens kamp mot abort og homofili
- Atomvåpen og internasjonal solidaritet
- Unionsoppløsningen i 1905

- **Litteratur**

- **Tips til videre lesning**

- Tilbake til [hovedsiden](#)

Den nødvendige ulydigheten

En bok av [Åsne Berre Pedersen](#) og [Jørgen Johansen](#)

--: [Innholdsfortegnelse](#) --:

--: [Innledning](#) --:

--: [Kapitel 1 - Hva er sivil ulydighet?](#) --:

--: [Kapitel 2 - Ikkevoldsteorier](#) --:

--: [Kapitel 3 - Demokrati og sivil ulydighet](#) --:

Innledning

--: [Forord](#) --: [Innledning](#) --:

Forord

[Til toppen av siden](#)

Denne boken er skrevet mens vi begge var opptatt med å forberede aksjoner mot Naturkraft sine to planlagte gasskraftverk på Vestlandet. Da Fellesaksjonen mot Gasskraftverk arbeidet som mest intensivt med å mobilisere folk til å delta i aksjoner i Øygarden og på Kårstø, dukket debatten om den sivile ulydigheten på ny opp. Ledende representanter fra kirken, sentrale politikere og fagforeningsledere støttet aksjoner mot gasskraftverkene. I de daglige mediene har debatten gått høyt, men det har sjelden vært mulig å trenge dypere inn i sakens kjerne. Vi følte begge behov for å tilføre debatten både noen teoretiske kunnskaper og et historisk perspektiv.

Vi vil gjøre det helt klart at dette *ikke* er en håndbok i hvordan man skal aksjonere og gjennomføre sivil ulydighet i praksis. Det trengs helt klart både en håndbok og en grundig innføring i ikkevoldens strategi, men det er ikke *det* vi har skrevet denne gang. Dette er en debattbok og en historiebok.

Vi har forsøkt å finne en balansegang mellom å lage en lettlest og faglig grundig bok om sivil ulydighet. Det er ikke meningen at leseren skal trenge å være ekspert på emnet *før* hun starter å lese. Samtidig ønsker vi at boken skal fungere som et oppslagsverk for folk som ønsker å fordype seg i emnet. Vi har derfor lagt vekt på å oppgi kilder og forklare en del begreper. For interesserte har vi også laget en tipsliste for videre lesing.

Vi har begge vært sentrale i norsk miljø- og fredsbevegelse i mange år. Vi har begge benyttet oss av sivil ulydighet og deltatt i debatten om ulydighetens rolle i det norske samfunnet. Når vi har reist rundt og holdt foredrag, kurser og seminarer har vi møtt stor interesse for å diskutere de mange spørsmålene som bruk av sivil ulydighet reiser.

Vår tette tilknytning til freds- og miljøbevegelsen er både en fordel og ulempe når vi har skrevet denne boken. Fordelen er at vi har god kjennskap til både aksjoner og vurderinger underveis. Vi har dratt mange lærdommer som kommer til nytte når vi skal presentere stoffet overfor leseren. Faren er at vi kommer for tett innpå kildene og at vi faller for fristelsen for å skjønne våre egen innsats. Vi tror vår kunnskap og lærdom først og fremst er nyttig for leseren, men ønsker at dere skal kjenne til vår tilknytning til begivenheter som tas opp i boken.

Berre Persen har vært aktiv i norsk miljøbevegelse siden 1987. Hun har vært med på alle sivilulydighetsaksjoner fra 1989 til 1993 der Natur og Ungdom har vært med, og som omtales i boken. Dette gjelder blant annet Kragerø-aksjonen i 1989 og mobiliseringen til aksjoner på Dovrefjell i 1992. Hun har også vært med på okkupasjonen av

Krusesgate i Oslo og på aksjoner i Sverige mot Scan-Link. Berre Persen har siden sittet i styret og aksjonsutvalget i Fellesaksjonen mot Gasskraftverk i 1997 og 1998.

Johansen har vært aktiv i freds- og miljøbevegelsen siden tidlig på syttitallet. Av aksjoner som omtales i boken har han vært med på en rekke "Bilfri By"-aksjoner på syttitallet, Alta-aksjonen og okkupasjonen av Innerdalen i 1979-81, Ikkevoldssaken der han var spiontiltalt, aksjoner mot svensk våpeneksport og blokaden av Rygge flystasjon i 1983, opprettelsen av Kampanjen mot verneplikt, "aktor-saken" og innrømmingen i Oslo Kretsfengsel. Johansen var med på aksjonene mot Scan-Link i Sverige. Han har også vært med i Fellesaksjonen mot Gasskraftverk.

Under arbeidet med boken har vår kunnskap om fenomenet sivil ulydighet økt på to måter: Vi har oppdaget deler av en utrolig spennende norsk historie, som ingen av oss fikk lære om på skolen. Og vi har innsett hvor store hvite flekker det fortsatt finnes den sivile ulydighetens kart. Av mange grunner er vi blitt nødt til å begrense omfanget av denne boken. Tiden og plassen vi har hatt til rådighet har ikke gjort det mulig å ta opp alle de sakene vi gjerne skulle i deres fulle bredde. Vi håper at andre vil ta over og føre stafettpinnen videre.

Kildematerialet har vært av svært forskjellig art. Noen bevegelser har vi funnet gode og grundige kilder til, i andre tilfeller har vi måttet bygge framstillingen på historiske oversiktsverk. For de bevegelser som ligger nærmest vår egen tid har vi kunnet diskutere med dem som deltok, og i noen tilfeller har vi selv vært deltakere.

I de moderne eksemplene har det vært mulig å få større innsyn i og kunnskap om hvordan aksjonistene selv har bedømt resultatet av sine handlinger. Vi har for eksempel grundig kjennskap til Altakampen, Kampanjen mot Verneplikt og Fellesaksjonen mot Gasskraftverk. Fra for eksempel Hans Nilsen Hauges langvarige kamp er det kun annen- og tredjehånds kilder vi kan bygge våre resonnementer på.

For mange av bevegelsene har selve sivilulydighetsaksjonene vært høydepunkter som har samlet størst oppmerksomhet såvel i pressen som internt. De aller fleste forbinder Altasaken med fastlenkede aksjonister inne på vidda. Også når de som deltok treffes flere år senere, snakkes det mest om selve aksjonistfellene. Naturligvis har disse aksjonene vært svært viktige for hele kampanjen, men alle involverte vet at det var så mye mer. Alt det arbeidet som foregikk utenfor massemedienes dekning; alt slitsomt organisasjonsarbeid, all brevskrivning og alle møter var naturligvis en forutsetning for at aksjonene skulle kunne finne sted. Og på mange måter er det kanskje disse, mindre kjente erfaringene, som har hatt størst verdi for de neste generasjonene av miljøvernere. Da Fellesaksjonen mot Gasskraftverk arrangerte sommerleir 1997 ble gamle aktivister fra Mardøla, Innerdalen og Alta invitert for å diskutere strategi og politikk. Selv om mange yngre naturligvis var interessert i selve aksjonene, var det nok det møysommelige arbeidet *bak* scenen som var viktigst å formidle videre. Hvordan man bør forholde seg til massemedier, myndigheter, motdemonstranter og utbyggingstilhengere var sentrale temaer i disse samtalene.

Tilsvarende kunnskap som den vi har om de moderne aksjonene er ikke lenger tilgjengelig for de aksjonene som ligger lengre tilbake i tid. I hvilken grad slike "brobyggere" også fungerte i arbeiderbevegelsens barndom vet vi ikke, men det er sannsynlig at de gjorde det. Kanskje går det fortsatt å grave fram noe mer om man tar seg tid til å gå gjennom arkiver med møteprotokoller og interne debattidsskrifter. Arbeidet med denne boken har ikke gitt mulighet til slike studier. De konklusjonene vi trekker bygger på de historieverkene som er referert i litteraturlisten.

For vårt eget arbeids del konkluderer vi med følgende: God dokumentasjon av aksjoner er nødvendige om framtidens generasjoner skal kunne lære av tidligere feil og suksesser.

Aksjonene og kampanjene vi har studert har vært av mange ulike slag og har hatt et vidt spekter av målsetninger. Det har vært lettere å finne aksjoner og kampanjer som har bidratt til å gjøre samfunnet mer demokratisk enn aksjoner med motsatt virkning. Er dette fordi vi har lett for dårlig og selektivt, eller er det faktisk slik at flertallet av sivilulydighetsaksjoner i Norge har medvirket til en demokratisering? Vi tror det siste er nærmest sannheten og håper at den norske debatten vil fortsette med større intensitet, grundighet og bredde i årene som kommer.

Det er helt fremmed for oss å se på denne boken som noen slags fasit. Derimot håper vi at alle nysgjerrige mennesker - både erfarne aktivister, potensielle aktivister og observatører på sidelinjen - vil bruke den på sin videre ferd.

Mange har bidratt med kommentarer og annen hjelp under arbeidets gang. Vi vil rette en stor takk til Christian Moe, Kjersti Album, Sigmund Kvaløy Setereng, Thomas Mathisen, Janne Flyghed, Bernt Bakkevik, Håkan Kellgren, Stellan Vinthagen, Tor Brostigen, Ellen Elster, Lars Haltbrekken, Gyrd Brændeland og Henning Berger Herrestad

for å ha lest diverse manusutkast og kommet med nyttige innspill og kommentarer. Vi vil også takke det store antall personer som har stilt opp når vi har bedt om hjelp og informasjon: Knut Kjelstadlie, Dag Skogheim, Øystein Dalland, Kåre Myran, Guro Vadstein, Jorunn Omland, Ivar Johansen, Øyvind Solberg, Lars Romtveit, Reidar Almås, Dag Seifert, personalet på Arbeiderbevegelsens arkiv og alle andre som har kommet med tips og opplysninger.

Uten disse personenes velvillige innsats ville ikke boken blitt til hva den er.

Naturligvis vet vi også at de mange medaksjonistene, seminar- og kursdeltakerne og andre engasjerte vi har møtt og arbeidet sammen med gjennom mange år har vært avgjørende for at vi har kunnet skrive denne boken. Den kontinuerlige debatten om mål og midler i norsk og internasjonal alternativbevegelse som vi har fått gleden av å delta i, har dannet grunnlaget for våre meninger.

Selvsagt står vi som forfattere ene og alene ansvarlige for det ferdige produkt.

Åsne Berre Persen og Jørgen Johansen

Krossekärr, juli 1998

Innledning

[Til toppen av siden](#)

Det er over 15 år siden den forrige norske boken om sivil ulydighet kom. Den kom i kjølvannet av Altasaken, og het [Den vanskelige ulydigheten!](#) Vårt utgangspunkt er at sivil ulydighet såvisst er *vanskelig*, men først og fremst *nødvendig* i ethvert samfunn - også i det norske.

Mye har skjedd siden Altakampen. Sivil ulydighet har blitt mer akseptert som politisk kampform i Norge. Også internasjonalt har det skjedd endringer. De store ikkevoldelige aksjonene og bruken av sivil ulydighet som endret hele Øst-Europa i 1989-90 har vist veien for helt nye måter å gjennomføre revolusjoner på. Denne boken går i dybden på diskusjonen og viser med norske eksempler hvordan aksjonene har påvirket utviklingen i vårt land.

Boken består av to hoveddeler: en teoridel og en historiedel.

Del I, teori og debatt, består av tre kapitler. I kapittel 1 definerer vi sivil ulydighet, og vi diskuterer grensene for de ulike kriteriene. Vi har forsøkt å finne kriterier som kan brukes uavhengig av hvem som gjennomfører aksjonene, hva kravene er og i hvilken politisk sammenheng de forekommer. Hvert kriterium problematiseres, og vi trekker grenser mellom sivil ulydighet og andre aksjonsformer. I kapittel 2 går vi inn på noen viktige elementer i ikkevoldsteorien. Dette er ikke en helhetlig oversikt, men visse utvalgte deler av noen sentrale teorier. Tanken er at dette kapittelet skal gi leseren større utbytte av boken som helhet. For den som er godt kjent med ikkevoldsteorier er det meste her velkjent stoff. I kapittel 3 tar vi for oss debatten om sivil ulydighet og demokrati. Vårt bidrag er å problematisere hva som menes med demokrati, samt å presentere teser om hvordan sivil ulydighet har bidratt til å fremme en demokratisk utvikling. Vårt hovedpoeng er å vise at sivil ulydighet er nødvendig i ethvert samfunn - også demokratier som det norske. Vi tar opp hvordan sivil ulydighet er viktig for å reise nye spørsmål på dagsorden og hvordan den kan være med på å redusere forskjellene i makt og politisk innflytelse.

Et vanlig argument mot sivil ulydighet er at aksjonistene er så få og at flertallet ikke kan la seg styre av en så liten gruppe. I ettertid har vi sett at selv meget små minoriteter ved bruk av sivil ulydighet har endret en hel nasjons oppfatning. Da en håndfull aksjonister på åttitallet gravde opp gifttønner på industriområder utgjorde de kun *noen få tusendeler av en promille* av befolkningen. Denne ekstremt lille minoriteten endret hele landets og befolkningens kunnskap om disse tikkende miljøbombene. Få vil i dag si at det norske samfunn tok skade av disse aksjonene. Tvert om er det stor enighet om at disse aksjonene forbedret den norske miljøpolitikken.

Vi tar også opp spørsmålene om sivil ulydighet kan misbrukes - enten ved at "alle bruker det", at rasister gjør det eller at det brukes så ofte av en bevegelse at det mister sin virkning.

Del II består av 7 kapitler. Hvert kapittel tar for seg sivil ulydighet i én bevegelse eller én sak. Vi har tatt for oss de bevegelsene som mest systematisk har brukt sivil ulydighet i perioder. Det gjelder haugianernes kampanjer på overgangen til 1800-tallet, militærnektene, arbeiderbevegelsen og miljøbevegelsen. Vi tar også for oss sivil ulydighet under krigen og sivil ulydighet i kampen for ytringsfriheten. Det siste kapittelet i del II tar for seg en rekke enkeltteksempler på bruk av sivil ulydighet. Hele historiedelen består utelukkende av norske eksempler. Den inneholder fyldig dokumentasjon for hvordan sivil ulydighet har vært brukt og har virket i Norge, og underbygger kapittelet om demokrati.

Boken gir selvsagt ingen komplett oversikt over bruken av sivil ulydighet i norsk historie. Vårt mål har vært å vise hvor utbredte slike aksjoner har vært, og hvor mange forskjellige bevegelser og grupper som har benyttet seg av sivil ulydighet. Mange av disse bevegelsene har ikke selv benyttet begrepet sivil ulydighet, men vi viser at de oppfyller alle kriteriene slik vi definerer fenomenet.

Vi er opptatt av å få fram hvilken rolle sivil ulydighet har spilt i vår historie. I de kampanjene og konfliktene vi tar for oss, ser vi derfor nesten utelukkende på den sivilt ulydige delen av kampen. Vi ser ikke på resten av kampen - alt tradisjonelt opplysningsarbeid, organisasjonsbygging, lobbyvirksomhet, argumentasjonsprofil eller lovlige aksjoner og markeringer er forsøkt holdt utenfor. Dette er ikke fordi vi synes denne virksomheten ikke er viktig, for *det* er den. Det er fordi vi ønsker å se på et område som til nå har fått liten oppmerksomhet i vår historie.

Hvordan vurdere virkninger av aksjonene?

Hvordan skal en vurdere virkningen av en sivilulydighetsaksjon? Virkningene kan være så mange - det er alle de konsekvensene, effekter og resultater som utløses av en handling. Vi kan skille mellom *tilsikt* og *utilsikt* virkning, mellom virkning på *kort* og *lang* sikt, virkning på utfallet av den konkrete saken eller på den offentlige debatten omkring saken, virkning på dem som deltok på aksjonen eller på dem som ble berørt av den. Det finnes altså utallige steder vi kan se etter virkningene av en aksjon.

Den mest nærliggende måten er selvsagt å se om aksjonen fikk gjennomslag for sitt hovedkrav: fikk de streikende høyere lønn, ble vassdraget spart for kraftutbygging, slapp 18-åringen å avtjene verneplikt mot sin vilje? Vi er altså interessert i å finne ut om aksjonen førte til *faktisk innflytelse*. Dette er altså innflytelse over utfallet av saken, som ikke ville ha oppstått uten aksjonen.

Her støter vi på et generelt problem for alle studier av historiske prosesser. Det er vanskelig å bevise en klar årsakssammenheng. På samme måte er det umulig å vite hva som ville blitt resultatet om det *ikke* hadde forekommet sivil ulydighet. Vi kan ikke gjenta Altasaken for å teste ut hva som ville skjedd hvis det ikke hadde vært store sivilulydighetsaksjoner. Vi har i mange av eksemplene forsøkt å argumentere for en sannsynlig forklaringsmodell. I andre tilfeller har vi kun dokumentert aksjonene for å vise i hvor stor grad de har vært benyttet.

En del aksjoner har ført til fullt eller delvis gjennomslag for hovedkravet, noe vi gir mange eksempler på i bokens historiedel. Andre aksjoner har ikke ført fram i den enkelte saken.

Mange aksjoner har hatt et todelt mål: å få gjennomslag i den konkrete saken *og* å sette et mer generelt problemområde på dagsorden. Når sivil ulydighet skaper store overskrifter i avisene er aksjonene med på løfte saksspørsmålene opp på den politiske dagsorden.

Sivil ulydighet er et virkemiddel som av natur ofte blir brukt sent i en beslutningsprosess, og sjansene til å vinne den enkelte saken er dermed ganske små. Nettopp derfor er det todelt perspektivet viktig.

De mange aksjonene som norske totalnektene gjennomførte i rettsalene tidlig på åttitallet medførte ikke at de tiltalte vant sakene, men presset på myndighetene økte over tid og sluttet med en viktig forandring av loven. Den enkelte aksjon inngikk i en lengre kampanje. Kampanjen fikk framganger, men ingen enkeltaksjon høstet seier som sådan.

Vi er mest opptatt av det langsiktige perspektivet. Her er det vanskeligere å måle virkningene. Mange andre faktorer spiller inn, og selv om man ser en sammenheng, er det ikke like lett å bevise *årsakssammenheng*. Når man ser på flere ulike kampanjer over tid er det likevel mulig å se noen fellestrekk når det gjelder hva som skjer med sakene på lengre sikt. I mange saker der sivil ulydighet har blitt brukt, ser vi at det skjer endringer i politikken, eller i folks holdninger, etter noen år.

Vi forsøker å få fram at sivil ulydighet har spilt en viktig rolle i å framskynde, og i visse tilfeller muliggjøre, en slik utvikling. Dermed ikke sagt at alle sivilulydighetsaksjoner fører til endringer. Mange aksjoner har ikke satt spor etter seg i det hele tatt. Dette kan ha mange forklaringer. Det er de aksjonene som retter søkelyset på "rett sak i rett tid" som skaper endringer i samfunnet.

Aksjoner har mange virkninger, og ikke alle er tilsiktede. Motparten kan bli låst i prestisjeladede saker slik at det blir enda vanskeligere å få gjennom kravene. I eksemplene fra arbeiderbevegelsens tidlige år er det klart at en del av aksjonene var meget presisjefylte. Folks holdninger til aksjonene er en del av den opinionsdanning som delvis er tilsiktet og delvis er utenfor aksjonistenes kontroll. I noen kampanjer kan vi vise at folk påvirkes, gjennom det vi har kalt *demokratisk fostring*, av å selv delta eller komme i nærkontakt med dem som aksjonerer. De blir mer bevisste samfunnsborgere, som med selvtillit, pågangsmot og nysgjerrighet griper fatt i nye saker.

Søk ikke fruktene av ditt arbeid

I boken er vi opptatt av å se på sammenhengen mellom aksjonistenes bruk av virkemidler og de målene som oppnås. Og målene er da noe mer enn om aksjonens spesifikke krav har blitt oppfylt.

- Søk ikke fruktene av ditt arbeid, sa Gandhi en rekke ganger. Han sa også at "veien er målet". Utsagn som disse kolliderer kraftig med vårt samfunns streben etter "måloppnåelse" og resultatorientert tankegang. Er det likevel, og på tross av dette, mulig og relevant å bruke disse utsagnene som rettesnor i politisk kamp i Norge i dag? Og mer spesifikt: kan utsagnene fungere som en innfallsvinkel til å *forstå* og *motivere* bruk av sivil ulydighet?

Utgangspunktet for utsagnene er en forståelse av at fremtiden skapes kontinuerlig - den er ikke mulig å forutse med planer, prognoser eller spådommer. På vei mot et mål vil uforutsette ting skje. Ensidig oppmerksomhet omkring målet gjør at en ikke ser de endringene som skjer underveis, og en benytter seg ikke av de mulighetene som dukker opp. Manglende sammenheng mellom mål og middel gjør også at en beveger seg bort fra målet underveis - middelet fører en i en annen retning. Derfor sier Gandhi: gi avkall på handlingens frukt, veien er målet.

Bruken av sivil ulydighet i norsk historie viser til fulle at aksjonene utløser positive virkninger som ikke var forutsett. Dette gjelder særlig hvordan aksjonen kan utløse engasjement, enten for samme type saker, eller for helt nye samfunnsproblemer. For eksempel inspirerte Mardøla-aksjonen i 1970 til den vellykkede aksjonen på Gyldenpris i Bergen kort tid senere, og mange andre. Altasaken har av mange blitt oppsummert som at man tapte kampen om elven, men vant kampen om samiske rettigheter og respekt for samisk identitet.

En slik forståelse er særlig fruktbar i sammenhenger hvor det brukes sivil ulydighet, fordi dette gjerne er et virkemiddel som blir brukt sent i prosessen slik at sjansene for å vinne i den konkrete enkeltsaken er vanskelig.

En slik innfallsvinkel kan også være fruktbar for å *motivere* bruk av sivil ulydighet. En innstilling om at veien er målet, gjør en nesten uslåelig psykologisk. Tap i den enkelte saken er ikke et endelig og definitivt tap. Nederlaget kan brukes som en bevisstgjøring for nye, liknende konflikter. I noen sivilulydighetsaksjoner har deltakerne vært bevisste på dette langsiktige perspektivet. I andre har motivasjonen i større grad vært knyttet til den ene spesifikke saken. Det er sannsynlig at aksjonistenes innstilling påvirker utviklingen etter aksjonen, og avjør om den fører til ny innsats eller til passivitet.

I norsk folketradisjon er Askeladden den beste eksponenten for ideen om at det er en sammenheng mellom mål og middel, og at veien er målet. Han stopper opp og benytter seg av de mulighetene som finnes, mens brødrene Per og Pål går rett til prinsessen med sin boklærte kunnskap. Deres ensidige oppmerksomhet på målet, gjør at de ikke når målet. Mens Askeladden vinner prinsessen, nettopp fordi han ikke søkte fruktene av sine handlinger.

1) Hagtvet (red.) 1981.

[Til toppen](#)

Den nødvendige ulydigheten

En bok av Åsne Berre Pedersen og [Jørgen Johansen](#)

Del 1 teori og debatt --: [Innholdsfortegnelse](#) --:

--: [Innledning](#) --:

--: [Kapittel 1 - Hva er sivil ulydighet?](#) --:

--: [Kapittel 2 - Ikkevoldsteorier](#) --:

--: [Kapittel 3 - Demokrati og sivil ulydighet](#) --:

- Kapittel 1 - Hva er sivil ulydighet?

--: [Åpenhet](#) --: [Ikkevold](#) --: [Ulydighet](#) --: [Alvorlig overbevisning](#) --:

--: [Samfunnsmessig og/eller etisk siktemål](#) --: [Andre kriterier](#) --:

[Til toppen av siden](#)

"Sivil ulydighet er en borgers naturlige rettighet. Han kan ikke gi avkall på den uten å gi avkall på sitt menneskeverd".

Mohandas Karamchand Gandhi

Det er få nordmenn som ikke tenker på Alta-aksjonene når de hører begrepet sivil ulydighet. Lenkegjengen ved nullpunktet i Stilla i 1981 har blitt symbolet for miljøaksjoner her til lands. I Europa har Greenpeace siden syttitallet gjennomført et stort antall spektakulære aksjoner mot fabrikkpiper, båter og oljerigger. Profesjonelle aksjonister har kommet i de internasjonale massemediens søkelys gjennom fantasifulle aksjoner. De som har et litt lengre perspektiv, kjenner til de svartes aksjoner mot rasediskriminering i USA på seksti- og syttitallet. Lengre tilbake kjempet "suffragetter" med ulovlige aksjoner for kvinnelig stemmerett i Storbritannia. Eksemplene er mange og sakene det kjempes for spenner fra urbefolkningers rettigheter til arbeiderbevegelsens lønnskrav; fra den enkelte vernepliktsnekter til de konservatives kamp mot samnorsk i skolen; fra Børre Knudsens kamp mot abort til østtyskernes rivning av Berlinmuren. Hva er det som er fellestrekkene mellom fastlenkede Alta-aksjonister og svarte som bryter de hvites monopol på busser og restauranter?

Det mest åpenbare er selve ulydigheten - den sivilt ulydige setter seg opp mot loven. Men likevel skiller handlingene seg fra vanlig kriminalitet fordi lovbruddet skyldes samvittighet og overbevisning. Man ser seg nødt til å bryte loven fordi den saken man kjemper for er så viktig, for en selv, for medmennesker eller dem som kommer etter en. To andre fellestrekk er også viktige. Handlingen gjøres i åpenhet og den er ikkevoldelig, den er med andre ord sivil. Sivil betyr i denne sammenheng det motsatte av militær. Militæret preges tradisjonelt av hemmelighet og voldsbruk.

Mange har forsøkt å definere sivil ulydighet. Fra den klassiske artikkelen til [slaveri motstanderen Thoreau](#)² til den norske Alta-aksjonen går det en rød tråd. Det handler om ikkevold, åpenhet og lovbrudd når lover og beslutninger oppfattes som urettferdige. Statsvitenskapen har tilført andre kriterier, for eksempel under hvilke samfunnsforhold slike aksjoner kan forekomme og hva som skal til for at en beslutning er legitim eller ikke. I denne boken skal vi forsøke å finne et minste felles multiplum som samtidig er så omfattende at det kan fungere som en definisjon i debatten om aksjonsformer og utenomparlamentarisk arbeid.

Sivil ulydighet, slik som begrepet brukes i denne boken, er bevisste, ikkevoldelige, ulovlige handlinger gjort i åpenhet, som har som mål å påvirke samfunnsmessige eller etiske forhold som av deltakerne oppfattes som alvorlige. Det er altså handlinger som i det minste oppfyller fem krav:

1. Åpenhet
2. Ikkevold
3. Lovbrudd
4. Alvorlig overbevisning
5. Samfunnsmessig og/eller etisk siktemål

Vår definisjon er *deskriptiv*. Den beskriver en handling slik den forekommer og har forekommet uten å ta stilling til om det aksjonistene kjemper for er bra eller dårlig. Vi tar heller ikke standpunkt til om aksjonene er gjennomført i demokratier eller diktaturer. Vi har valgt en deskriptiv definisjon fordi det er fenomenet sivil ulydighet vi ønsker å diskutere. Vi vil undersøke hvilken samfunnsmessig effekt aksjonsformen som sådan har, uansett hvilken politisk sammenheng den brukes i.

Mange aktivister og teoretikere har dessuten ett eller flere av følgende kriterier:

1. Sivil ulydighet skal være siste utvei
2. Det skal dreie seg om å hindre en uopprettelig beslutning
3. Aksjonens mål skal være klart og avgrenset
4. Handlingen skal skje i et sivilisert samfunn

Det som kjennetegner disse siste kriteriene er at de er *normative*, altså at de sier noe om *når* sivil ulydighet er berettiget.

I det følgende skal vi utdype de fem første kriteriene, og avslutningsvis skal vi kort kommentere de siste punktene. Først skal det sies at det ikke finnes noe fasitsvar som kan avgjøre om disse kriteriene er oppfylt eller ikke. Vi ønsker å problematisere og nyansere debatten, slik at den som vil søke svar på egen hånd, ikke skal behøve å repetere mange av de debattene som har vært ført fram til i dag, men forhåpentlig ta noen viktige skritt videre i utdypningen av fenomenet sivil ulydighet.

I en debatt om sivilulydighetsaksjoner er det viktig å sette aksjonsformen inn i en større sammenheng. Det vi kaller sivil ulydighet, er en form for utenomparlamentariske handlinger. Det finnes eksempler på sivil ulydighet gjennomført av myndighetspersoner og av parlamentarikere, men disse utgjør en meget liten andel. Også i disse tilfellene er aksjonene utenomparlamentariske i og med at de ikke følger de formelle kanalene for påvirkning.

Sivil ulydighet inngår i en stor gruppe av aktiviteter som har til mål å påvirke beslutninger, lover og vedtak fra myndigheter eller private bedrifter, eller å danne en opinion. I visse tilfeller er målet å direkte hindre at visse vedtak gjennomføres, eller gjennomføre handlinger som staten og/eller næringslivet ikke vil gjennomføre. Da snakker vi gjerne om direkte-aksjoner.

Når vi i det følgende bruker eksempler for å belyse definisjonene, så er disse valgt for å vise hvor grensene for kriteriene går. De er altså ikke typiske eksempler, men slike som befinner seg i en gråsoner. De åpenbare tilfellene finnes i den delen av boken der vi gjennomgår noen situasjoner der sivil ulydighet har blitt brukt i norsk historie.

Åpenhet

[Til toppen av siden](#)

Åpenheten er ett av de viktigste kriteriene for en sivilulydighetsaksjon. Det er på dette området disse aksjonene skiller seg fra mange andre former for ulovlige politiske aktiviteter. Det ligger i begrepet "sivil" at ulydigheten skal skje i det sivile, offentlige rom. Skal det ha noen mening å fungere i det offentlige rom, må det skje med en viss grad av åpenhet. Denne ulydigheten skiller seg altså fra privat ulydighet.

Hvorfor er åpenhet et kriterium?

Aksjoner som gjennomføres i stor grad av åpenhet, blir lettere tatt positivt imot av opinionen. Åpenheten gir aksjonen et ansikt, og det er lettere å sympatisere og identifisere seg med folk man ser hvem er.

Åpenheten er en nødvendig forutsetning for å bruke sivil ulydighet som en måte å kommunisere på. De aksjonene som gjennomføres helt hemmelig, forhindrer enhver dialog mellom partene i en konflikt. Hemmelighold minsker mulighetene for å bruke aksjonene som et kommunikasjonsmiddel, en dialog, og gjør det dermed vanskelig å overbevise flere om at den saken man kjemper for er rettferdig og fornuftig. Hvis målet er å sette en sak på den politiske dagsorden, vil ofte begrensning i åpenheten redusere mulighetene til å lykkes. Den vanligste reaksjonen i massemedier etter hemmelige aksjoner er at aksjonsformen blir tatt opp til debatt, sammen med spekulasjoner om hvem som egentlig står bak. Større åpenhet reduserer oppmerksomheten omkring hvem som står bak aksjonen, slik at grunnlaget for aksjonen kommer lettere fram.

Åpenheten ved aksjoner fungerer som en viktig sikkerhetsventil for dem som deltar. De går ikke lengre i sine aksjoner enn det de kan stå for. Åpenheten bedrer også den demokratiske prosessen i aksjonsforberedelser og gjennomføring av aksjoner.

Vi går grundigere inn på hvorfor åpenhet fungerer best i kapittelet om ikkevoldsteorier.

Grader av åpenhet, ikke enten - eller

Det er også viktig å være klar over at åpenheten er relativ. Når, hvordan å illustrere denne skalaen.

[På begynnelsen av åttitallet aksjonerte Folkereisning Mot Krig \(FMK\) mot amerikanske COB-baser \(forberedte operasjonsbaser for atomvåpenbærende fly\)](#)³. Her var det bevisst stor åpenhet i forkant. Både kriminalpolitiet og overvåkningspolitiet ble invitert til planleggingsmøtene. Ettersom ingen kom, ble det sendt fullstendig referat til begge politiorganisasjonene. På denne måten var aksjonene ingen hemmelighet for politiet, og deltakerne planla å ta seg inn på flyplassens landingsbane uansett hva politiet gjorde for å hindre det. Aksjonene ble gjennomført med stor dekning fra massemedier, og debatten handlet mer om basenes funksjon enn om aksjonsformen. Politiet takket i brev for samarbeidet.

Fellesaksjonen mot giftlager på Dovrefjell gikk i 1992 i spissen for å hindre etableringen av et spesialavfallslager på Dovre. Før planlagt byggestart gikk Fellesaksjonen offentlig ut og varslet sivil ulydighet. Aksjonsgruppen planla langvarige aksjoner dersom byggingen kom i gang. Det ble samlet navn på folk som var villige til å delta i sivil ulydighet, og planene ble publisert i presse og kringkasting. Debatten som fulgte viste at store deler av befolkningen var mot avfallslageret, og at mange var villige til å benytte seg av sivil ulydighet om det ble nødvendig. Planene ble til slutt skrinlagt. Her var den store åpenheten den viktigste faktoren for å hindre byggingen av giftlageret. Åpenheten gjorde at sivil ulydighet fungerte preventivt.

I kampen mot E6-utbyggingen i Bohuslän på slutten av åttitallet kom begrepet "trädkramare" til Sverige. Dette var en aksjonsform som var inspirert av den indiske Chipko-bevegelsen der kvinner i landsbyer på Himalayas sørside holdt rundt trærne som skulle hogges ned. Den svenske varianten gikk ut på å klatre opp i trærne for å være der i timer og dager. Håpet var at dette skulle gjøre det vanskeligere å felle trærne. I Sverige var det sentrale målet å vise sterk lokal motstand og å holde ut i lang tid for å få debatten på den nasjonale dagsorden. De direkte aksjonene kom først i gang når veibyggingen var påbegynt, og var ikke annonsert på forhånd. Åpenheten var liten under planleggingsstadiet, og aksjonistene forsøkte ofte å lure politiet. Overraskelsesmomentet ble brukt for å forhale byggeprosessen. Mange måtte ta seg gjennom politisperringer på nattetid for å kunne klatre opp i trærne. Men da aksjonistene først satt i tretoppene, var det ingen som forsøkte å skjule sin identitet eller sin handling.

Noen av aksjonene gikk ut på å lenke seg fast i anleggsmaskiner eller å ta bort målepinner ved veitraseen, og de aller fleste ble igjen på stedet og tilsto sine handlinger da politiet kom. I ett tilfelle ble flere hundre målepinner levert til politiet i Uddevalla med en liste over dem som hadde utført aksjonen.

I Sverige har det på deler av nittitallet vært stor debatt om veiprosjekter i og rundt Stockholm, den såkalte Dennispakken. Det har forekommet en hel del sabotasjeaksjoner mot maskiner, utstyr og selve anlegget. Deltakernes identitet har vært hemmeligholdt, men representanter for gruppen som står bak aksjonene har stått fram i pressen og forklart hvorfor aksjonene ble gjennomført. Bak aksjonene stod Socialekologisk aktion, som består av et lite antall meget aktive folk. Åpenheten var relativt stor på gruppenivå, men svært begrenset på individnivå. Liknende aksjoner har også forekommet mot den store Øresundsbroen mellom Danmark og Sverige, her har

åpenheten vært forholdsvis begrenset også på gruppenivå.

Tilhengere av Animal Liberation Front i Storbritannia, Norge og Sverige bruker ofte ansiktsmaske for å hindre identifikasjon når de demonstrerer. Enda større hemmelighold forekommer når de brenner slakteribiler og vandaliserer hamburgerbarer. Kommunikasjonen med omverden begrenses til malte tekster på bygninger og, noen ganger, delvis anonyme pressemeldinger til presse og bedrifter. De forsøker nesten uten unntak å unngå å bli tatt av politiet, og har minst mulig åpenhet. Alle disse aksjonene faller utenfor vår definisjon av sivil ulydighet såvel på grunn av manglende åpenhet som på grunn av voldsbruken. De er med her for å forsøke å klargjøre hvor grensen for åpenhet går.

Et annet eksempel på selektivt hemmelighold er mange av streikene i Norge på trettitallet. Her var det offentlig hvem som streiket, men hemmelig hvem som ledet streikene. Fagforeningene var redde for at ledelsen skulle bli arrestert.

Også i forhold til rettsapparatet er det stor variasjon i åpenheten. Mange stiller opp i retten, og innrømmer og forklarer sin handling. Det betyr ikke at de nødvendigvis aksepterer straffen eller betaler bøtene. Noen ganske få har akseptert forenklete forelegg, noen betaler etter at dom er falt, andre unnlater å betale, men soner eventuell fengselsstraff. Mange har unnlatt å svare på brev fra politiet og forsøkt å trenere den juridiske prosessen. Resultatet er i en del tilfeller at saken blir henlagt eller foreldet. Som oftest fører det bare til at saken tar lengre tid.

Hvor går grensen?

Vi har vist at det er en bred skala med grader av åpenhet. Selv om grensen i noen tilfeller kan være uklar, tror vi at alle vinner på å sette en grense for hva som regnes som åpenhet. Vi mener at minimumskravet til en sivilulydighetsaksjon bør være åpenhet om aktivistenes virksomhet og identitet senest straks etter at aksjonen er gjennomført. Vi mener det i hovedsak er et privat anliggende hvordan folk forholder seg til rettsvesenet, men det bør være et mål å ikke bevisst unndra seg henvendelser fra politi- og rettsvesen. Andre former for utenomparlamentarisk arbeid og aksjoner kan selvsagt også fungere, og kommer også i framtiden til å ha framgang, men for å unngå misforståelser er det en fordel å avgrense den gruppen aksjoner som skal kalles sivilt ulydige.

Vår vurdering er at det er lite å frykte ved størst mulig åpenhet. Erfaringen tilsier at det er mer å vinne enn å tape på stor åpenhet. Politiet finner likevel nesten alltid ut hvem som står bak en aksjon hvis det vil.

Ikkevold

[Til toppen av siden](#)

*"Non-violence is the greatest and the activist force in the world".
Gandhi i Harijan 14/3 1936*

Det andre kriteriet for at en handling skal kalles sivilt ulydig er at den gjennomføres uten vold. Dette kriteriet er med av flere grunner. For det første ligger det i begrepet "sivil", som en motsetning til "militær". For det andre er ikkevold et kriterium som skiller denne aksjonsformen fra andre ulovlige aksjoner. Det er en vesensforskjell mellom sivilulydighetsaksjoner og terrorisme. Ikkevoldskriteriet er med i mange skrifter som forsøker å definere sivil ulydighet. Etter Gandhi har for eksempel Martin Luther King, Danilo Dolchi, Gene Sharp, Arne Næss og Thomas Mathisen inkludert ikkevold som en vesentlig del av definisjonen av sivil ulydighet. Joseph Raz, Bernt Hagtvet, Christian Bay og Sigmund Kvaløy Setereng har derimot utelatt kriteriet om ikkevold.

At vold kan bli brukt av motparten, er aldri noe godt argument for at aksjonistene skal ty til vold. Nettopp når statens voldsmonopol settes inn mot demonstranter, er det viktig å holde seg konsekvent til en ikkevoldelig linje.

Voldsbruk fra aksjonister legitimerer og legaliserer voldsbruk fra statens side. Erfaringene viser at det er meget lett for politiet å få støtte for å bruke de midler som trengs, dersom aksjonistene bruker vold eller med fysisk makt hinder politiets arbeid. Ikke bare vold, men også defensive midler som kjettinger for å lenke seg fast, hjelmer for å beskytte seg mot slag fra politikøller og utspekulerte måter for å hindre at man kan bæres bort er i de fleste tilfeller med på øke politiets voldsbruk.

Saksargumenter skal være i fokus, ikke demonstranter i kamp med politifolk. Enhver bruk av vold vil være med på ta fokus bort fra det konflikten handler om. Vold retter seg mot enkeltpersoner, for eksempel politibetjenten, en uskyldig tredjepart i gisseldramaer eller ansatte på en bedrift som aksjonen retter seg mot, mens sivilulydighetsaksjoner ønsker å få fram sakens kjerne. Bruk av ikkevold gjør det erfaringsmessig lettere å få fram aksjonistenes moral, samvittighet og engasjement.

Det er oftest slik at aksjonister som avstår fra vold har lettere for å skape sympati for sin sak enn de som tyr til voldeligheter. For dem som ser på sivil ulydighet som en form for kommunikasjon, er det også erfaringsmessig slik at en ikkevoldelig linje gjør det lettere å nå fram til motparten og omverden. Vold skaper sterkere skillelinjer og større avstand mellom partene. Interessen for dialog er helt klart større i en voldsfri atmosfære enn i et voldelig klima.

Vold har det særpreg at den er fordelaktig for dem som er fysisk sterke. En voldsstrategi må i så fall bygge på at man tror seg å kunne være fysisk sterkere enn staten.

De aksjoner som gjennomføres uten bruk av vold har den fordel at om aksjonistene tar feil i sin sak, vil eventuelle skader som aksjonene medfører være langt lettere å reparere enn om vold brukes.

Hva menes med ikkevold?

At ikkevold blant annet betyr å ikke ta andre menneskers liv eller fysisk skade andre mennesker, er lett å forstå for de fleste. Men er alle former for fysisk vold mot mennesker i strid med ikkevoldsprinsippet? Videre kan det stilles spørsmålstegn ved om psykisk vold mot mennesker skal inkluderes. Skal prinsippet om ikkevold også gjelde mot alle levende vesener? Kan det være en ikkevoldelig handling å ødelegge døde/materielle ting? Skal de samme prinsippene gjelde til enhver tid, i alle situasjoner og i alle kulturelle sammenhenger? Vår definisjon av sivil ulydighet er deskriptiv, men vi vil i det følgende vise at en handling som deskriptivt er vold kan ansees være ikkevoldelig ut fra en normativ synsvinkel. Vi skal i det følgende drøfte disse spørsmålene og forsøke å klargjøre noen prinsipper for bedømming av vanskelige grensetilfeller.

Den ene ytterligheten i diskusjonen vil være å hevde at vold kun er bevisste handlinger som påfører andre mennesker fysiske skader eller død. Den andre ytterligheten på skalaen kunne representeres av en av Gandhis etterfølgere, Narayan Desai (leder for Institute for Total Revolution). Han hevder at enhver forstyrrelse av den perfekte harmoni er brudd mot ikkevoldsprinsippet. Da de aller fleste aksjoner i Norge holder seg et eller annet sted på skalaen mellom disse ytterlighetene, er det viktig å studere det spektret som er aktuelt for vanlige aksjoner i Norge.

Hele debatten om i hvilken grad en handling er voldelig, er kompleks og vanskelig. Hvor grensen går for hva som er vold, er ikke den samme debatten som den om hvilken form for vold som er akseptabel eller "tillatt" i aksjoner. Her er det behov for å skille mellom en *deskriptiv* og *normativ* voldsdefinisjon.

En typisk deskriptiv definisjon vil være å si at enhver handling som reduserer personens fulle fysiske utfoldelsespotensiale er vold. Om vi derimot sier at vold bare er de handlinger som utføres med den bestemte hensikten å påføre personen lidelse, uten at dette er til personenes eget beste, så blir definisjonen normativ. La oss gjøre et tankeeksperiment for å illustrere forskjellen og vise hvor komplekst dette spørsmålet er.

Er det vold å kappe av en fot? Dersom jeg kapper av naboens fot, vil de fleste mene at dette er en åpenbar voldshandling som bør forkastes av moralske grunner. Jeg har på denne måten redusert min nabos fulle fysiske utfoldelsesmulighet og påført henne lidelse, altså er det deskriptivt sett vold. Bedømmelsen vil antagelig få et annet utfall dersom det i tillegg opplyses at jeg jobber som kirurg på Rikshospitalet og naboen led av koldbrann. Skulle naboen selv miste foten fordi hun ga seg ut på en meget vanskelig klatrerute i Himalaya blir vurderingen annerledes. Kanskje kan hun laste seg selv, siden hun selv satte seg i en slik spesiell situasjon. Om det da ikke var for å redde en kamerat som hadde falt ned på en hylle og brukket kragebeinet. Om foten ble kappet av i en trafikkulykke vil vurderingen avhenge av hvem som hadde fulgt trafikkreglene, om noen av de berørte førerne var alkoholpåvirket og av en mengde andre faktorer. Kanskje var det en teknisk feil på den helt nye bilens bremsesystem.

Alle disse måtene å miste en fot på er ifølge en deskriptiv definisjon eksempler på vold. Noen av dem er også vold ifølge en normativ definisjon. Vi skal ikke fortsette med flere varianter, men håper at det er åpenbart at ikke alt som rent deskriptivt er vold, med nødvendighet skal ansees som forkastelig og galt. Mange andre faktorer må med når en skal vurdere om den voldelige handlingen å kappe en fot normativt sett er gal.

I det følgende kommer vi til å bruke normative definisjoner av vold og ikkevold. En del av det vi kaller ikkevold, vil andre mene er vold. Selv om det å skjære av en fot deskriptivt er en voldshandling, så kalles det ikke vold i alle sammenhenger. Det å ødelegge et våpen kan kalles avrustning, sabotasje eller gjenvinning. Hva det kalles, avgjøres av sammenhengen, motivet og intensjonen.

Vi vil nå se på noen grensetilfeller som er relevante når en skal vurdere hvilke typer aksjoner som kan regnes som sivil ulydighet.

Fysisk vold mot mennesker

Det finnes få tilfeller der det er brukt fysisk vold i norske demonstrasjoner. I de fleste tilfellene er det politiet som står for voldsbruken. Fra aksjonistenes side har voldsbruk vært minimal.

Et av kjennetegnene på en stat er dens monopol på å utøve legal, altså lovlig, voldsbruk mot mennesker. Militærvesenet, politiet og psykiatrien er de mest tydelige eksemplene på dette. Av politiske grupperinger i Norge er det i hovedsak nynazister, visse grupper antirasister, dyrebefrielsegrupper og visse andre marginale grupper på den politiske skalaens ytterpunkter som bruker eller mener det er rett å benytte seg av vold mot andre mennesker for å oppnå sine politiske målsetninger. De mener alle at målet helliger middelet. Målet er så viktig at selv om midlet kan føre til mye skade, kan det likevel være rett å bruke det. Dette er ikke noe unikt standpunkt; for eksempel deler staten dette synspunktet når den bygger opp et militært forsvar. Militæret trener folk i å drepe for å redde liv. I enda mer ekstrem form viste denne militære tankegangen seg da NATO på syttitallet i en øvelse la opp til å bombe Tromsø med atombomber for å hindre en sovjetisk invasjon nordafra. [Major Einar Edvardsen sluttet i sin jobb etter en slik øvelse og gikk offentlig ut med disse "forsvarsplanene"](#).⁴ Men at staten bekjenner seg til en slik idé, er ikke noe godt argument for at norske aktivister skal gjøre det samme.

Det vanligste tilfellet der det kan oppstå situasjoner der aksjonister i Norge i dag fristes til å ty til vold, er i konfrontasjon med politiet. Det kan være som en reaksjon på voldsbruk fra politiet, eller fordi aksjonistene på annen måte føler seg provosert av politiet. Under ulovlige aksjoner er det ofte vanskelig å skille politimannens yrkesrolle og den privatpersonen som finnes under uniformen. Få har gode argumenter for å skade privatpersonen, og det er sjelden gode grunner til å angripe polititjenestemenn som mer eller mindre samvittighetsfullt utfører den jobben de blir satt til.

De fleste tar avstand fra bevisst voldsbruk i politisk sammenheng mot andre mennesker i Norge i dag. Det finnes fortsatt noen grupper på venstresiden som skriver om væpnet revolusjon i sine partiprogrammer, men dette er mer en form for retorikk enn politiske realiteter. Ut fra en normativ ikkevoldsdefinisjon vil sivil ulydighet ekskludere bruk av fysisk vold mot andre mennesker.

Fysisk vold mot seg selv

Et unntak fra ikkevoldsregelen er bevisst vold mot seg selv. I protest mot Vietnamkrigen brente en rekke buddhistmunker seg selv til døde. Dette var aksjoner som ble gjennomført av mennesker som var helt imot all vold mot alt levende, men som mente at de hadde rett til å utføre vold mot seg selv. Under okkupasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 brente studenten Jan Pallach seg til døde i protest mot Warzwapaktens okkupasjon. I Skandinavia har vi hatt noen tilfeller der utvisningstruede flyktninger og asylsøkere har tatt sitt eget liv for å unngå å bli sendt tilbake til et undertrykkende regime. De sultestreikende samene under Altakampen var også innstilt på å dø for sin sak. I alle disse eksemplene er det individuelle beslutninger fra meget engasjerte mennesker som oppfatter at de har lite å tape og alt å vinne i sin kamp.

Vi mener at vold mot seg selv er en legitim form for ikkevold som faller innenfor vår definisjon av sivil ulydighet. Vi forutsetter da at den som utfører handlingen er bevisst hva han/hun gjør i gjerningsøyeblikket.

Internasjonalt har sultestreiker blitt brukt med varierende resultat. Også i Norge har visse grupper oppnådd sine mål gjennom sultestreik. På sytti- og åttitallet ble flere militærnekttere sluppet fri fra fengsel etter langvarige sultestreiker.

Hele tradisjonen med sultestreiker og andre former for påføring av vold på seg selv, har siden Gandhis dager blitt analysert i lys av hva han gjorde. Men det er ikke helt ukomplisert å kopiere aksjoner som ble gjennomført i et helt

annet land, i en annen tid, i en helt ulik kultur og, ikke minst, i en totalt annerledes religion enn vi har i Norge i dag. For en hindu er døden noe helt annet enn for en kristen eller ateist. Vissheten om at den som dør kommer tilbake og har mange jordeliv foran seg, gjør selve døden langt mindre dramatisk enn for en kristen eller ateist, som vet at jordelivet da er definitivt slutt for all framtid. Også omverdenens syn på den som velger å ta sitt liv i protest, er totalt annerledes i Gandhis situasjon enn i Norge på nittitallet. Når en hindu sultestreiker, er det et uttrykk for hvor sterkt vedkommende er villig til å lide for den sak hun/han tror på. En sultestreik i et vestlig land oppfattes som et pressmiddel overfor motparten, som vil bli stilt til ansvar for de sultestreikendes lidelser og eventuelle død. Det er altså en tvangssituasjon for motparten. Med dette beveger vi oss over i en ny vanskelig avgrensning av definisjonen - nemlig bruk av psykisk vold.

Psykisk vold

Problemet blir langt mer vanskelig når vi skal finne grensene for psykisk vold mot mennesker. Det er et mål å skille mellom sak og person, men det er ikke lett i de tilfeller enkeltpersoner i samfunnet framstår som både talspersoner og hovedansvarlige for beslutninger det er konflikt om. Et typisk eksempel er Gro Harlem Brundtland sin rolle i Altakampen. Hun satt i en nøkkelrolle først som miljøvernminister og deretter som statsminister. Hennes tabbe å holde 1. mai-tale 1979 på Suosjavrre mellom Kautokeino og Karasjok iført samedrakt, forsterket fokuseringen på Brundtland som hovedansvarlig. Under den andre sultestreiken foran Stortinget anså folk generelt og journalistene spesielt at Brundtland personlig var ansvarlig for de sultestreikende samenes liv og helse. Her ble statsministerens rolle helt klart blandet sammen med privatpersonen Gro Harlem Brundtland. Hun ble utsatt for en form for mobbing ved at aksjonistene ikke klarte å skille mellom sak og person.

I senere tid finnes det flere eksempler på former for mobbing (psykisk vold) mot ledende samfunnspersoner som har blitt frontfigurer for politiske konfliktsaker. Spesielt har en rekke justisministre som har vært ansvarlige for å utvise asylsøkere, blitt meget hardt behandlet i massemediene. Kritikken har lett glidd over i en nærmest personlig kritikk, med slagord om at ministeren må gå. Denne personrettede kritikken fortsetter selv om en rekke justisministre er skiftet ut uten at politikken har blitt endret.

Et ekstremt eksempel på bruk av psykisk vold er de aksjonene som er gjennomført av radikale abortmotstandere. I USA har aksjonister ved flere tilfeller kastet bloddryppende dukker på unge jenter som er på vei inn til rådgivning om abort. Åpenbart er dette meget sterke opplevelser for dem som står i ferd med å få utføre abort og for dem som allerede har fått gjennomført inngrepet. For oss er dette helt klart en psykisk vold som går langt utover det som kan kalles ikkevold.

Det er ikke helt enkelt å avgjøre i hvilken grad det er mulig å skille mellom privatperson og offentlig representant. Vi mener at det må være en målsetning å redusere fokuseringen på personer og i stedet rette oppmerksomheten mot den saken konflikten gjelder. Det er samtidig en balansegang mellom dette og ønsket om å appellere til mennesket bak rollen.

Det er umulig å gi klare regler for hvor grensen går for mobbing og psykisk vold, men helt klart er at den grensen finnes. Det er aksjonistenes ansvar å forsøke å holde seg på rett side av denne grensen.

Skade på dyr og natur

Eksemplene på skade på dyr er veldig få, og problematikken er ikke særlig vanskelig. Dyr er aldri moralsk ansvarlige for sine handlinger, og det bør aldri være noe mål å skade uskyldige. Det er likevel klart at dyr kan komme til å lide som en uønsket bivirkning av politiske aksjoner. Da sauebøndene som bodde på Larsac i Frankrike aksjonerte mot et planlagt militært skytefelt, transporterte de noen hundre sauer til sentrum av Paris og slapp dem løs for å beite i byens parker og rabatter. Argumentet var at de som bestemte at deres sauebeite skulle forsvinne, nå fikk ta ansvar for dyrene. Det tok politiet flere dager å fange inn alle sauene som løp forskremt rundt i det trafikkerte Paris.

I Sverige og Finland har det på nittitallet vært et antall aksjoner rettet mot pelsdyrindustrien. Ved flere tilfeller har grupper av aksjonister løslatt hundrevis av mink. Disse har svært begrensede muligheter til å overleve, og mange har åpenbart møtt en plagsom sultedød. Et annet eksempel som kan diskuteres er fra protestene mot USAs kjemiske sprøyting av løvskog i Nord-Vietnam under Vietnamkrigen. Deler av FNL-bevegelsen i Europa aksjonerte ved å kjemisk behandle parkene til visse amerikanske ambassader.

Det vil måtte avgjøres fra sak til sak i hvilken grad slike symbolaksjoner kan forsvares og anses som overensstemmende med ikkevoldsprinsippene. Vi mener at stressede sauer i Paris oppfyller kravet på ikkevold. Det vil være helt urimelig å aldri kunne akseptere noen form for skade på noen form for liv, men hovedregelen er å etterstrebe minst mulig skade på biosfæren.

Sabotasje

Ordet sabotasje kommer opprinnelig fra det franske ordet *sabot* som betyr tresko. Med sabotasje menes bevisst ødeleggelse av eiendom eller gå-sakte-aksjon. Begrepet ble første gang brukt under en jernbanestreik i 1910 i Frankrike der tresvillene (kalt *sabots*) ble fjernet. Den syndikalistiske delen av arbeiderbevegelsen brukte sabotasje som en del av sin strategi i kampen for bedre arbeidsvilkår i tiårene rundt århundreskiftet. I Norge ble det også brukt sabotasje i visse tilfeller, men ofte uten den grad av åpenhet omkring aksjonene som kreves for at de skal kalles sivil ulydighet.

Det har lenge vært debattert om det å skade livløse gjenstander er vold. Her har det forekommet en salig blanding av normative og deskriptive definisjoner. Mange handlinger som deskriptivt er å ødelegge materiell er av en så symbolsk art at de ikke bør defineres som voldshandlinger. Når norske totalnekttere brenner sine vernepliktsbøker eller amerikanske ungdommer utkalt til Vietnam brenner sine utkallelingspapirer, er det etter vår mening ikke fornuftig å kalle dette for voldshandlinger. Slike handlinger gjør ingen skade, og bør ikke settes i samme gruppe som ødeleggelse av anleggsmaskiner eller sprengning av en demning. Hvor grensen går mellom slike symbolske ødeleggelser og åpenbare former for vold, må avgjøres fra tilfelle til tilfelle. Vi vil i det følgende forsøke å vise hvor vi mener denne grensen bør dras. De fleste som bruker "åpen sabotasje" som politisk kampform, ser aksjonene som symbolske og beregnet på å vekke en opinion. I slike tilfeller har det ikke vært et mål i seg å ødelegge materiellet, men å få oppmerksomhet om den sak en kjemper for.

I noen få tilfeller har det vært gjort forsøk på å tilføre motstanderen så mye skade at den økonomiske belastningen skal bli en avgjørende faktor for om prosjektet skal gå videre eller ei. De fleste av denne type aksjoner vil falle utenfor vår normative definisjon av hva som er ikkevold.

I diskusjonen om livløse gjenstander kan ødelegges er det mange forhold som må med for å kunne gjøre en fornuftig avveining med for og imot. Det er viktig å skille de strategiske argumentene fra de definisjonsmessige. På samme måte som en strategisk katastrofal aksjon klart kan falle inn under definisjonen, kan en aksjon som like klart faller utenfor gi en stor framgang for saken i opinionen. Vi vil ikke gå nærmere inn på de strategiske vurderingene, men konsentrere oss om grensedragningen.

Ødeleggelse av trykksaker

Deler av antipornobevegelsen har flere ganger benyttet seg av sabotasje i sine aksjoner. Som oftest har aksjonistene samlet en mengde blader, filmer og videoer, og knust eller brent disse offentlig. Noen ganger har materiellet vært kjøpt på lovlig vis, andre ganger har blader og filmer blitt tatt fra hyllene av et stort antall demonstranter som har overrumplet butikkpersonalet. I noen tilfeller har butikkene blitt dekorert med diverse tekster for å tydeliggjøre hva som er meningen med aksjonene. De aller fleste har forsøkt å unndra seg de rettslige følgene av aksjonene. Åpenheten har således vært svært begrenset og de færreste av disse aksjonene faller innenfor denne bokens definisjon. De aksjonene som har vært gjennomført i full åpenhet, derimot, vil vi definere som sivil ulydighet. Om den materielle skaden er bagatellmessig kan det ikke kalles voldshandlinger. Dette gjelder for brenning av vernepliktsbøker og liknende symbolske aksjoner.

Økosabotasje

Det finnes en rekke former for mild **økosabotasje**.⁵ Ved en del vei-anlegg har aksjonister i en tidlig fase gått inn og fjernet målepinner som er nødvendige for å kunne bygge. Dette er en aksjonsform som kan koste entreprenøren mye tid og penger.

Ved enkelte vassdragsutbygginger og motorveianlegg har det vært brukt sabotasje i form av sukker på tanken og jernfilspen i motoroljen. Disse aksjonene har meget sjelden vært gjort i åpenhet og har som oftest kun gått ut over den enkelte entreprenør og eventuelt forsikringsselskaper.

I diskusjonen om hva som befinner seg innenfor den normative ikkevoldsdefinisjonen, må flere forhold tas med i betraktning. Det er relevant å ta i betraktning hvem som eier det utstyret som ødelegges og hvem som tok beslutningen om for eksempel et naturinngrep. Enda viktigere er det å se på hva det er en skade. Det er forskjell på å skade en gravemaskin som kan brukes til både gode og dårlige formål, og installasjoner som målepinner, som utelukkende skal brukes for å gjennomføre et bestemt prosjekt.

Det å sprengte demninger har i perioder vært et diskusjonstema i nordisk miljøbevegelse. To kjente tilfeller av slike aksjoner er gjennomført: På Island mot utbygging av Laxá, og i Alta mot utbyggingen der. Debatten var også aktuell i forbindelse med utbyggingen av Innerdalen. Dette er et meget følsomt og vanskelig kapittel i norsk miljøbevegelse. Vi mener at dette er et så kraftig eksempel på materiell skade at det ikke kan defineres som ikkevoldelige handlinger. Dermed faller det også utenfor vår definisjon av sivil ulydighet.

Strategisk er slike aksjoner meget usikre kort å spille med. Om slike aksjoner skal kunne fungere som deler av en strategi for å verne umistelige verdier, stilles det meget store krav til både åpenhet og profesjonell håndtering av sprengstoffet.

Deler av norsk miljøbevegelse viste stor sympati for den sabotasjeaksjonen som innbyggerne i Myvattenveit gjennomførte en sommerdag 1971. De sprengte den første mindre demningen som ble bygget i et stort [utbyggingsprosjekt av Laxá, en stor elv i Island](#).⁶ Her kan sympatien delvis forklares ut fra at det var en samlet bygd som stod bak aksjonen, og at de hadde profesjonell og full kontroll over sprengningen. Presten var med som fotograf, og alle deltakerne meldte seg til politiet etter aksjonen. Også andre innbyggere langs elva meldte seg som delaktige til handlingen. De var sikre på at ingen kom til skade ved aksjonen, og de stod alle åpent fram og fortalte hva de hadde gjort og hvorfor. Eysteinn Sigurdsson fortalte at de var nødt til å vise at de mente alvor, og at de også var beredt til å sprengte større demninger. Resultatet var at området ble fredet ved en særlig lov, og befolkningen kunne fortsette å leve av og med ei elv som er reddet for ettertiden.

Økofilosofen og småbrukeren Sigmund Kvaløy Setereng mente dette var en ikkevoldelig handling fordi den hindret en reduksjon av mangfoldet i naturen og var nødvendig for at det tradisjonelle samspillet mellom menneske og natur skulle leve videre. Han gjorde et viktig skille mellom de handlingene som bevarer eller øker mangfoldet, og de som reduserer mangfoldet.

Avrustning av våpen

Innen fredsbevegelsen har den amerikanskfødte Plowshare Movement ([Plogjernsbevegelsen](#))⁷ i mange år konsentrert seg om å "avruste" våpen ved å slå dem i stykker med hammere. Alt fra ubåter og krigsfly til atomraketter og automatgevær har gjennom slike aksjoner blitt gjort mer eller mindre ubrukelige.

Sympatien for slike aksjoner hos allmennheten har vært forholdsvis stor fordi alle deltakerne har stått helt åpent fram og fortalt hva de har gjort og hvorfor. En del av sympatien har oppstått som resultat av til dels meget lange fengselsstraffer. I ett tilfelle i Storbritannia ble aksjonistene til og med frifunnet av juryen mot fagdommerens vilje. Den aksjonen var rettet mot britiske krigsfly som skulle eksporteres til Indonesia og etter all sannsynlighet brukes for å opprettholde okkupasjonen av Øst-Timor. Den formen for ødeleggelse de gjennomførte ble ansett som "ikke straffbar" når hensikten var å hindre eksport av krigsfly til et diktatur.

Plogjernsbevegelsen argumenterer med at det de gjør ikke er sabotasje, men omrustning og avrustning av våpen. De mener at det de gjør er å skape noe nyttig av noe som ikke bare er unyttig, men direkte farlig for mennesker. De vil bruke de våpnene de har avrustet, til å produsere andre ting. Hittil har det vært begrenset mest til å hamre ut smykker fra deler av våpensystem.

Dyrebeskyttelse

Den delen av alternativbevegelsen som oftest har benyttet sabotasje på nittitallet er de radikale dyrebefrielsesgruppene. De fleste av disse aksjonene har helt minimalt med åpenhet og faller derfor utenfor vår definisjon av sivil ulydighet. Mange av aksjonene faller også utenfor definisjonen på grunn av brudd med ikkevoldskriteriet. I tilfellene der aksjonistene står åpent fram med hva de har gjort, er det oftest snakk om aksjoner med mer begrenset fysisk ødeleggelse og minimal fare for skade på liv. Flere av disse aksjonene vil falle innenfor vår normative definisjon av ikkevold. Skadene har ofte vært begrenset til å bryte seg inn i forskningslaboratorier for

å "befri" dyr, eller de har bestått i å fjerne rapporter og disketter med forskningsresultater. Klare overtredelser av ikkevoldskravet har funnet sted de gangene grupper har sendt brev bomber til forskere eller tent fyr på laboratorier.

Når det skal bedømmes hva som er vold i denne type aksjoner er det flere faktorer som må med i bildet.

Skaden/volden er åpenbart større for den enkelte minkoppdretter som blir rammet og kanskje mister store deler av inntektsgrunnlaget sitt, enn for en transnasjonal legemiddelbedrift som kun får en mindre "driftsforstyrrelse" av en liknende handling. Hver enkelt aksjon må bedømmes separat.

Sabotasje i krig

Sabotasjeaksjoner oppfattes helt klart ulikt i forskjellige situasjoner. Få har motforestillinger om motstandsbevegelsen gjennomfører materiell ødeleggelse av utstyret til en okkupant i en krigssituasjon. Under andre verdenskrig ble mange jugoslaviske fanger satt til å bygge bomber for tyskerne. De utførte utstrakt sabotasje slik at bombene sjelden kunne eksplodere. Mange nordmenn på vei over Nordsjøen fikk beholde livet takket være slik sabotasje. Dette er aksjoner som faller utenfor definisjonen av sivil ulydighet på grunn av manglende åpenhet. I en fredelig del av verden der samfunnsformen er ganske demokratisk og åpen, er det ikke like lett å få aksept for slike aksjoner hos allmennheten. Selv om folks oppfatning av hva som er "bra", "gode" og "forsvarlige" aksjoner er annerledes i fred enn i krig, vil vi hevde at det ikke skal være noen forskjell definisjonsmessig. Aksjonenes politiske sammenheng er av strategisk, ikke definisjonsmessig betydning. De aksjonene som oppfyller kravene i definisjonen skal kalles sivilulydighetsaksjoner uansett hvilken politisk situasjon man er i.

Vi har i dette avsnittet diskutert hvor grensene går for hva som kan oppfylle kravet til ikkevold i vår definisjon. En normativ definisjon av ikkevold vil inkludere deler av det som deskriptivt sett er vold. Ikkevold er en måte å handle på, i konfliktsituasjoner, som ikke har som formål å skade motparten eller andre som kan bli berørt av handlingen. Ikkevold vil ofte påføre utøveren selv lidelse. I den grad skade på materielle ting oppstår, skal denne være av bagatellmessig art.

Ulydighet

[Til toppen av siden](#)

*"Det er en dårlig elev som alltid forblir trofast mot sin lærer".
Nietzsche*

Det kriteriet som det oftest er mest oppmerksomhet og debatt omkring er selve lovbruddet. Det er dette som er den "ulydige" delen av sivil ulydighet. Det er blant annet her denne aksjonsformen skiller seg fra tradisjonelt utenomparlamentarisk arbeid. Vi mener det er fruktbart å også inkludere visse former for normbrudd i definisjonen, fordi mange av reaksjonene ved normbrudd har likhetstrekk med dem for lovbrudd. Lovbruddet eller normbruddet setter søkelyset på en konflikt som enten handler om en lov eller en beslutning som oppfattes som urettferdig eller skadelig. Lovbruddet er altså tett koblet sammen med en bakenforliggende alvorlig overbevisning.

Det er vanlig å skille mellom direkte og indirekte sivil ulydighet. Med direkte sivil ulydighet menes at man bryter den loven man er imot. Kjente eksempler på dette var de svarte i sørstatene som satte seg på seter som var forbeholdt hvite, Hans Nilsen Hauge som forkynte Guds ord på tross av konventikkelplakaten eller totalnektene som ikke stiller opp og avtjener verneplikten.

Indirekte sivil ulydighet er når de lovene en bryter ikke er de en ønsker å endre. Typiske eksempler er når miljøvernere bryter loven om å fjerne seg på politiets ordre fordi de vil stanse utbyggingen av et vassdrag, eller når havnearbeidere nekter å losse amerikanske våpen som skal forhåndslagres i Norge. Aksjonene retter seg i disse tilfellene mot politiske vedtak.

I det følgende skal vi diskutere nærmere hva som menes med brudd på lov eller norm. Det kan virke unødvendig å diskutere hva som menes med lovbrudd, men spørsmålet er ikke like lett som det ved første øyekast ser ut til.

Hvem avgjør om noen har brutt en lov?

Spørsmålet får forskjellige svar avhengig av hvem en spør. Blant jurister vil meningene ofte skille seg fra hverandre. I nesten alle rettssaker vil aktor og forsvarer ha ulike oppfatninger av om det foreligger lovbrudd eller ikke, eller de kan ha delte meninger om hvilke paragrafer som skal brukes om det aktuelle hendelsesforløpet. Selv om de begge, i de fleste tilfeller, vil akseptere rettens avgjørelse, er utgangspunktet helt forskjellig. En dommer vil si at det er domstolen som avgjør hva som er et lovbrudd. Og da i siste instans Høyesterett eller eventuelt Den Europeiske Menneskerettighetskommisjonen.

En definisjon som tar utgangspunkt i at det er retten som avgjør om en handling er ulovlig eller ikke, vil ikke være særlig brukbar som deldefinisjon av hva sivil ulydighet er. Det vil være helt urimelig at aksjonsformens status som sivil ulydighet eller ikke, skal avgjøres av en domsavsigelse flere måneder etter at aksjonen er gjennomført. Det er også urimelig at aksjonen må omdefineres i ettertid hvis en domsavsigelse i byretten blir forandret av en høyere rettsinstans, eller hvis deltakere i en sivilulydighetsaksjon, som i de fleste øyne er klart ulovlig, blir frifunnet av rettsapparatet.

Et eksempel på en aksjon som alle oppfattet som helt klart ulovlig, er tilfellet med de to britiske fredsaktivistene Michael Randle og Pat Pottel som under et fengselsopphold på sekstitallet ble kjent med [dobbeltspionen George Blake](#).⁸ Av rent humanitære grunner bestemte de seg for å hjelpe Blake ut av fengslet og få ham over til Øst-Europa. Aksjonen lyktes, og i hele Europa spekulerte man over hvordan KGB hadde klart å få ut en av sine spioner fra et britisk fengsel. Tidlig på nittitallet gikk Randle og Pottel ut offentlig og forklarte at de hadde gjennomført rømningen og hjulpet Blake. De ble umiddelbart tiltalt for dette. I boken *The Blake Escape* beskrev de i detalj hvordan aksjonen var gjennomført, og ikke minst, hvorfor de gjorde det. I den påfølgende rettssaken gikk de detaljert gjennom rømningen og hvorfor den ble gjennomført. Til alles overraskelse ble begge frikjent av juryen som mente at motivet for aksjonen var så godt at de fant begge "not guilty". Fagdommeren var helt uenig, men det britiske rettssystemet gir juryen makt til å *selv* bestemme skyldspørsmålet. Å si at aksjonen derfor ikke var ulovlig er å gi rettsapparatet vel mye monopol på å bestemme hva som er lovlig og ulovlig. (Her må det legges til at tiden mellom aksjonstilfellet og åpenheten var ekstremt lang og at det derfor kan være vanskelig å se at aksjonen oppfyller kravet om åpenhet. Vi har tatt den med for å vise hvor problematisk det vil være å la avgjørelsen om lovlig/ulovlig aksjon tas av rettsapparatet.)

Det hender også at bare noen få av deltakerne i en aksjon blir tatt av politiet. Selv om alle har deltatt på samme måte i en aksjon, blir ikke alle tiltalt eller likt dømt. Et eksempel på at det er ufornuftig å la domsavsigelsen avgjøre om en handling er ulovlig eller ikke, er fra aksjonen mot nedleggelsen av Kragerøbanen i 1989. En av deltakerne var tilfeldigvis på do da politiet gav ordre om at aksjonistene skulle flytte seg. På grunn av dette ble han, til sin egen skuffelse, frikjent! Det er urimelig å anse at alle de andre hadde begått sivil ulydighet, men ikke han.

Intensjonen avgjør

Vårt utgangspunkt er å se på aksjonistenes intensjon. Aksjonister som bruker sivil ulydighet regner med at handlingen kan bli funnet ulovlig av en domstol. Dette er noe de tar med i beregningene og planleggingen av aksjonen. I mange tilfeller er det til og med slik at "ulovligheten" er en viktig del av aksjonen. Det å kunne bli arrestert, og eventuelt få straff, inngår som en del av strategien.

Dersom utgangspunktet er intensjonen, blir det altså de som planlegger og gjennomfører handlingen som avgjør om den skal betraktes som sivil ulydighet. Uansett hva eventuelle polititjenestemenn og/eller dommere måtte komme fram til etter aksjonen, så er aksjonistene den instansen som har "retten" til å avgjøre definisjonen. Vi mener også at det bør kalles sivil ulydighet selv om politiet ikke dukker opp for å arrestere aksjonister som gjennomfører en aksjon der de hadde rimelig grunn til å vente seg å bli arrestert. På denne måten unngår man at grupper som ligger utenfor eller til og med tilhører motparten i den aktuelle konflikten skal definere handlingsformen. Det er ikke opp til politiet, domstolen, media eller motparten om aksjonen skal klassifiseres som sivil ulydighet eller ikke.

Ulempen er at det er vanskelig for utenforstående som skal vurdere eller skrive om aksjonen, å vite hva som egentlig var intensjonen. Det er også vanskelig å vite om alle på aksjonen hadde den intensjonen. Når det er snakk om sivilulydighetsaksjoner der flere deltar, er det rimelig å ta utgangspunkt i hvordan "den kollektive intensjonen" kommer til uttrykk i uttalelser til pressen og i løpesedler, planleggingsbrev og annet materiell.

Et problem er at det kan være vanskelig i ettertid å vite hva den kollektive intensjonen var, dersom denne ikke har kommet til uttrykk skriftlig. Et annet problem er at det finnes aksjoner der deltakerne kanskje ikke hadde noen

forventning om at de kunne bli straffet, men der de likevel ble arrestert, bøtelagt, tiltalt og/eller dømt.

Det finnes altså problemer *både* hvis en bare tar utgangspunkt i hva ulike instanser i retts- og påtaleapparatet skal definere hva som menes med lovbrudd, *og* hvis det bare skal legges vekt på intensjonen. Vår konklusjon blir at ulydighetskriteriet er oppfylt dersom aksjonistene har vært forberedt på at de kan bli utsatt for represalier for handlingen, eller dersom de faktisk har blitt arrestert eller dømt.

Nødverge og nødrett

En annen debatt omkring ulovligheter gjelder denne situasjonen: Deltakerne i den etterfølgende rettssaken argumenterer med at de ikke har gjort noe galt, at de formelt sett har brukt lovens mulighet til nødverge eller nødrett.

Nødverge betyr at man forsøker å forhindre et angrep på en uskyldig. Det normale tilfellet er at man vil beskytte seg selv mot en angriper. Man har da rett til å benytte metoder som ellers ikke er tillatt. I denne sammenheng vil et typisk eksempel være miljøaktivister som mener at de handler i nødverge når de forsvarer naturen mot ødeleggende industri. Her kan det hevdes at demonstrantene ikke venter seg straff, men all erfaring viser at denne "forventningen" er mer basert på politiske meninger enn på en god analyse av de reelle mulighetene. Det ville være annerledes dersom det flere ganger viste seg at man fikk juridisk gjennomslag for en slik argumentasjon. Dette er ikke tilfellet i dag.

En annen juridisk variant er det som kalles nødrett. Da henviser man til høyere rett eller til juridisk bindende konvensjoner. Det er tillatt å bryte "lavere" lover dersom disse står i strid med "høyere" juridisk bindende tekst. Nødrett kan foreligge om den paragrafen man tiltales etter står i strid med grunnloven eller folkeretten. Dersom det foreligger nødrett, er det per definisjon ikke begått noe lovbrudd. De som påberoper seg nødrett kan derfor ikke samtidig hevde at handlingen ble begått som sivil ulydighet, som jo forutsetter lovbrudd.

Når det foreligger tvil om lovligheten i et vedtak er det ikke uvanlig at motstanderne går til sak for å få en domstols mening om saken, såkalte "test cases". Det er da reist juridisk tvil om lovligheten i et vedtak eller en lov. I slike tilfeller vil aksjonistene med større tyngde kunne hevde nødrettsprinsippet.

Hvem har kontroll over straffeapparatet?

Problemer med hva som kan kalles ulovlig oppstår også når det er uklarhet og tvil om hvem som er den lovlige myndigheten, eller denne ikke har kontroll over statsforvaltning og politivesen. Et eksempel er Norge under den andre verdenskrig. Folkerettslig var London-regjeringen den lovlige myndigheten, men den besatt ikke det kontroll- og straffeapparat som gjorde det mulig å håndheve makten i Norge. Mange av de åpne ikkevoldelige aksjonene som ble gjennomført var helt klart lovlige og sanksjonert fra London-regjeringen, men ble oppfattet som ulovlige, og straffet, av tyskerne og Quisling-regimet. Selv om handlingen var lovlig i London-regjeringens øyne, er det rimelig å kalle handlingen sivil ulydighet. Quisling-regimet hadde både viljen og muligheten til å straffe dem som deltok i slike aksjoner, og dermed kunne aksjonistene vente seg straff.

Å bære binders på jakka eller stå på trikken (selv om det fantes ledige plasser) var ulovlig ifølge Quisling, men ble oppmuntret av regjeringen i London. Den store lærerstreiken som ble gjennomført for å hindre nazifisering av den norske folkeskolen var helt klart svært viktig i kampen mot tyskeres kontroll over den norske befolkningen. Tusenvis ble sendt til interneringsleire og i fengsel. I vår definisjon av sivil ulydighet er det rimelig å anse denne streiken som ulovlig selv om London-regjeringen var overlykkelige over den massive oppslutningen. Det interessante i denne sammenheng er altså ikke hvem som er den lovlige regjeringen, men hvem som har makt til å straffe det de anser å være ulovlig.

Kan sivil ulydighet bli lovlig?

Sivil ulydighet må per definisjon holdes utenfor jussen. Den kan ikke gjøres lovlig - da opphører den å være ulydig. Dette gjør at sivil ulydighet aldri blir formelt institusjonalisert. På denne måten beholder den lettere en vitalitet. Det gjør også at den er bedre egnet enn andre virkemidler for å få reist nye saker på dagsordenen. Hvis den ble institusjonalisert, ville den trolig miste sin evne til å ta opp helt nye problemstillinger. Den skiller seg nettopp her fra mye annen utenomparlamentarisk virksomhet, selv om en virkning av en aksjon ofte kan være at den

aksjonerende interessen blir tatt mer hensyn til i de formelle påvirkningskanalene.

Selv om det er umulig å gjøre sivil ulydighet lovlig, betyr ikke det at ulike aksjonsformer som i dag er ulovlige, ikke kan bli lovlige. Streiker er nettopp eksempler på handlinger som til en stor grad er gjort lovlige.

Trykkefrihetsaksjoner kan også bidra til å flytte grensene mellom ulovlig og lovlig virksomhet. Slik kan man tenke seg at en rekke aksjonsformer kan bli lovlige. En del aksjonsformer, for eksempel aksjoner som hindrer byggevirkosomhet, er det vanskeligere å tenke seg som lovlige aksjonsformer. Men selv om alle aksjonsformer som i dag forbindes med sivil ulydighet, blir gjort lovlige, vil nye uttrykksformer oppstå. De vil være utenfor det institusjonaliserte apparatet.

Normbrudd

Visse aksjoner som vanligvis oppfattes som sivilt ulydige har ikke formelt brutt med en lov. Det forventes ingen straffeforfølgelse. På tross av denne forskjellen er det mange likheter mellom normbrudd og lovbrudd. Selv om straffeforfølgelse ikke er aktuelt kan de sosiale omgivelsene gjennomføre like "harde" represalier i form av utfrysning, mobbing og baktalelse som enhver formell straffereaksjon.

Et tydelig eksempel er de første homofile som sto fram i Norge på sekstitallet og på syttitallet. Homofili var sterkt tabubelagt, og fram til 1973 var det forbudt for menn å praktisere homofili. Mange mistet jobb og venner hvis det ble kjent at de var homofile. Det var ikke forbudt å stå fram, men må regnes som et klart og sterkt normbrudd. Reaksjonen fra omverdenen var i mange tilfeller langt hardere enn en fengselsstraff.

Andre eksempler på slike normbrudd er når folk skjuler utvisningstruede flyktninger i Sverige. [Det er ikke ulovlig å skjule utviste flyktninger i Sverige, men det er en allmenn oppfatning at man skal hjelpe politiet i deres arbeid - i dette tilfellet å utføre et utvisningsvedtak.](#)⁹

Andre eksempler kan hentes fra arbeidslivet. Det er ikke straffbart å nekte å adlyde en sjefs ordre på jobben. Derimot kan arbeidsretten gi bedriften rett om den ønsker å si deg opp på grunn av ordrenekt. En bygningsarbeider som nekter å utføre et oppdrag han blir pålagt, men som strider imot hans overbevisning, kan risikere å miste retten til arbeidsledighetstrygd for en periode.

Normer for hvordan man skal være kledd ved forskjellige anledninger er mange ganger veldig sterke. Om en stortingsrepresentant skal avgi en interpellasjon om totalnekteres situasjon og kommer kledd i en stripete klassisk fangedrakt, eller en fredsprisvinner fra opposisjonen i et undertrykkende regime tar imot prisen iført håndjern, er det rimelig å anse dette som en "ulydig" aksjon. En stortingsrepresentant som skal tale transvestittenes sak og entrer Stortingets talerstol iført det motsatte kjønnets klær bryter åpenbart mot en norm og regel. Det sosiale straffesystemet kan påføre harde reaksjoner overfor den som bryter en slik norm.

Det å inkludere normbrudd som kriterium for sivil ulydighet gjør definisjonen veldig vid. Normbrudd er et langt mer tøyelig begrep enn lovbrudd. Grunnen til at vi har det med er de parallellene vi ser mellom visse normbrudd og en del lovbrudd når det gjelder represalier.

Det er viktig å påpeke at ikke alle åpne, ikkevoldelige normbrudd faller inn under vår definisjon av sivil ulydighet. Som nevnt tidligere, og som vi kommer nærmere inn på i neste avsnitt, må det handle om situasjoner der man ønsker å påvirke samfunnsmessige eller etiske forhold som oppfattes som alvorlige og viktige. Alle de normbruddene som tilhører privatlivet faller utenfor vår definisjon av sivil ulydighet.

Alvorlig overbevisning

[Til toppen av siden](#)

Det fjerde kriteriet for at en aksjon skal falle inn under vår definisjon av sivil ulydighet er at den gjennomføres etter en nøye gjennomtenkt overveielse. Det er altså ikke snakk om vanlige lovbrudd, men slike som gjøres med en alvorlig overbevisning om at en egentlig handler rett.

I norsk historie er de fleste eksempler på sivilulydighetsaksjoner gjennomført av folk med en alvorlig overbevisning

og klare samvittighetskonflikter. Hele kampen for religionsfrihet var preget av at aksjonistenes gudstro var viktigere enn Stortingets lover. Klare pasifistiske holdninger preget de første som nektet å avtjene verneplikten. Et "bevis" på deres sterke overbevisning var at mange fortsatte med sin nekting selv etter at de var straffet første gang. Arbeiderbevegelsens kamp for organisasjonsrettigheter og streikerett ble ledet av mennesker med en dyp overbevisning om at de borgerlige i regjeringen og på Stortinget førte en urettferdig politikk. Også disse møtte til dels harde represalier for sin virksomhet, men fortsatte å engasjere seg. I nyere tid har de mange kvinnene som har opponert mot abortlover, diskriminering på arbeidsplasser og mannsdominerte politiske forsamlinger hatt en meget sterk overbevisning om at deres krav var rettferdige. De som i dag engasjerer seg mot militarisme og opprustning, eller mot miljøødeleggelser, har satt seg godt inn i sakene og vil at menneskeheten skal åpne øynene for problemer som samfunnet har skapt og ikke evner å løse.

Det finnes også eksempler på at andre overbevisninger enn de som er gjengse hos det store flertallet av aktivister har ligget bak sivilulydighetsaksjoner. Flere av de handlingene som Børre Knudsen og hans tilhengere har gjennomført mot abortloven har vært sivil ulydighet, og det er ingen tvil om at de har en dyp og alvorlig overbevisning.

Det er flere problemer forbundet med kriteriet om en alvorlig overbevisning.¹⁰ Hvem skal bedømme dette? Og hvilke kriterier skal ligge til grunn? Mye av diskusjonen om sivil ulydighet har handlet om *når* sivil ulydighet er berettiget. Det er alltid viktig å ha en diskusjon om desakene der sivil ulydighet brukes, og at det stilles spørsmål ved om saken er alvorlig nok. Men til syvende og sist er det de som utfører aksjonene som må avgjøre om saken er viktig nok, og ta stilling til om deres overbevisning er så sterk at de heller vil bryte loven enn følge den.

Vi har forsøkt å sette opp en verdinøytral definisjon. Det betyr ikke at det ikke er verdispørsmål som ligger til grunn for bruk av sivil ulydighet. Men vi vil forsøke å unngå å vurdere hvilke verdier og saker som skal "forsvare" bruk av sivil ulydighet.

Det er umulig å måle eller kontrollere at det foreligger en alvorlig overbevisning innerst inne hos alle som bruker sivil ulydighet. Det vi kan ta stilling til er de argumentene og den begrunnelsen som brukes i hvert enkelt tilfelle. Ved større aksjoner vil det delta mange mennesker med ulike motivasjoner. Selv om motivasjonen varierer og noen kanskje stiller opp av "uedle" grunner, er det likevel rimelig å kalle aksjonen for sivil ulydighet. Uten å gå nærmere inn på hva som eksakt menes med "alvorlig overbevisning" vil vi i det følgende mene at kriteriet er oppfylt når det foreligger et ekte og sterkt engasjement.

Et annet tilfelle der en kan stille spørsmål ved om det er snakk om "alvorlig overbevisning" og "moral" er i tilfeller der foreninger, institusjoner, kommuner, bedrifter og andre "juridiske personer" benytter seg av sivil ulydighet.¹¹ Vi mener at det er det. Også "juridiske personer" kan handle med eller uten moral. Selv om moral er noe man i daglig språkbruk forbinder med enkeltindivider er det ikke uvanlig at man kritiserer bedrifter for manglende moral. De handlingene som Norwatch¹² har kritisert en del norske selskaper for å stå bak i blant annet India, oppfattes som umoralske av allmennheten. Deres handlinger kan bedømmes ut fra en moralnorm og skiller seg i så måte ikke vesentlig fra et enkeltmenneskes.

Flere norske kommuner reagerte ut fra en alvorlig overbevisning da de erklærte seg som atomvåpenfrie soner på åttitallet. Det var kommunene som organisasjoner og juridiske enheter som vedtok at de ikke ville tillate atomvåpen på sine territorier. Regjeringen reagerte da også mot at kommunene tok stilling i forsvars- og utenrikspolitiske saker. Statsmakten hevdet at kommunene ikke hadde rett til å gjøre vedtakene.

På samme vis var det en rekke kommuner under EØS-striden i 1992 som tilsluttet seg et manifest om å motsette seg EØS-direktiver, som de var pålagt å tilpasse seg. Også dette er eksempel på at kommuner reagerer som "enheter" med samvittighet og moral.

Samfunnsmessig og/eller etisk siktemål

[Til toppen av siden](#)

I tilknytning til det siste kriteriet har vi også forsøkt å si noe om målet med sivil ulydighet: at det skal påvirke samfunnsmessige eller etiske forhold som oppfattes som alvorlige av dem som deltar. Med dette menes at det ikke skal være en rent personlig og privat handling. Dette betyr ikke at alle aksjonene må ha et klart krav overfor

myndighetene, men på et eller annet vis vil de ta opp misforhold i samfunnet.

Sivilulydighetsaksjoner kan ha ulike funksjoner og være ulikt motivert for den som deltar. Noen vil kanskje være i et grenseland mellom rent personlige handlinger og handlinger som har som mål å påvirke samfunnsmessige forhold. Situasjonen er annerledes for en pasifist som er innkalt til verneplikt, eller en forsker som er bedt om å utføre eksperimenter på levende dyr, enn for miljøvernere som vil hindre bygging av en motorvei. I de to første tilfellene kan vedkommende risikere å bli stilt direkte ansvarlig for en handling vedkommende ser på som umoralsk. Sivil ulydighet i dette tilfellet handler om det vi kaller samvittighetsnekting. Det kan enten være motivert ene og alene av personlige hensyn, "dette kan jeg ikke forsvare å gjøre", eller også ha til mål å få oppmerksomhet om saken slik at det blir en endring av praksis, for eksempel å innføre siviltjeneste/legge ned militæret eller å forby forsøk på levende dyr. De fleste slike handlinger har begge aspekter i seg, og vi mener de faller inn under definisjonen.

Eksempelet med miljøvernere som stanser bygging av en motorvei er ikke samvittighetsnekting. Med mindre aksjonistene egentlig var arbeidere på anlegget, var de ikke i en personlig samvittighetskonflikt om de skulle være med på en uforsvarlig utbygging. Deres handling var først og fremst motivert ut fra målet om samfunnsmessig endring. De ville endre vedtaket om bygging av motorveien. Men også her er det snakk om personlig overbevisning og moral. Ved å forholde seg passivt til noe man mener er uforsvarlig og umoralsk er man også ansvarlig for at vedtaket utføres.

Andre kriterier

[Til toppen av siden](#)

De følgende kriteriene har i varierende grad vært inkludert i definisjoner av sivil ulydighet. De fleste av dem sier noe om når og i hvilke situasjoner sivil ulydighet bør brukes. Vi vil kort presentere argumentene for dem, og begrunne hvorfor vi ikke har dem med.

Sivil ulydighet skal være siste utvei

Med dette menes at man ikke skal ty til sivil ulydighet som første aksjonsform i en konflikt. Man skal først prøve de formelle påvirkningskanalene og på lovlig vis appellere til myndigheter eller opinion. Dette kriteriet er oftest fornuftig og bra, men det finnes situasjoner der det ikke kan oppfylles. 18-årige militærnektende har sjelden prøvd andre former for arbeid mot verneplikt eller militærapparat før de faktisk nekter. Mulighetene for å benytte andre former for politisk press er da også ganske begrenset. I mange tilfeller kan tidsfaktoren gjøre at man ikke rekker å forsøke andre påvirkningsmåter. Et hus som noen mener bør bevares kan på kort varsel utsettes for rivningstrussel og ulovlig okkupasjon er kanskje den eneste muligheten for å vinne tid slik at forhandlinger og offentlig debatt kan finne sted. Om det oppdages at en urskog skal hogges ned om få dager kan det være umulig å foreta seg annet enn direkte og ulovlige aksjoner for å hindre at skogen felles.

I regimer med meget sterke represalier vil det som hos oss regnes som formelle kanaler, oftest være umulig å bruke. Menneskerettighetsaktivister i Kina risikerer å bli tiltalt for "statsfiendtlig virksomhet" så snart de stiller et kritisk spørsmål i tale eller skrift. Her finnes det ikke andre veier enn de ulovlige.

Uopprettelig skade

Med dette kriteriet menes at sivil ulydighet er en så kraftig aksjonsform at det kun skal benyttes når konflikten handler om en sak som mennesket ikke kan rette opp igjen. Det kan for eksempel være utryddelse av arter eller ødeleggelse av biotoper. Selv om enhver demning i prinsippet kan fjernes om man angrer en vassdragsutbygging, vil ikke det biologiske livet kunne gjenoppstå i den form det hadde før utbyggingen.

Mange aksjoner retter seg mot tiltak der det står en viss strid om skaden er reversibel eller ikke. I kampen om gasskraftverk har det vært hevdet at denne saken ikke er viktig nok for å kunne benytte seg av sivil ulydighet. Om motstanderne har rett i at konsekvensene er en global temperaturøkning og derpå følgende ekstreme værforhold over store deler av kloden, samt en høyning av havnivået, er det vanskelig å tenke seg en reversibel prosess. Mennesket vil aldri kunne bringe jordens tilstand tilbake til noe i nærheten av den nåværende situasjonen.

Vi vil hevde at det ofte er god grunn til å aksjonere når prosessen helt klart er irreversibel, men vil ikke ha dette som et nødvendig kriterium. Dette fordi et slikt kriterium ekskluderer alle aksjoner som nettopp er rettet mot det bestående - de som vil ha en forandring. Alle progressive bevegelser som ønsker at samfunnet skal reformeres og endres for all framtid blir utelatt i definisjonen om dette kravet stilles. Dette gjelder aksjoner for stemmerett, for høyere lønn, bedre arbeidsforhold, bedre sykkelveinett - for å nevne noen.

Klart og avgrenset mål

Dette kriteriet er muligens nødvendig for en bra strategi, men vil på en ufornuftig måte definere bort visse aksjoner som vi mener helt klart bør inngå i gruppen sivil ulydighet. Et klart avgrenset mål gjør nesten alltid aksjonene mer effektive og sterke, men selv et noe mer diffust mål kan av og til være fornuftig. Det er også vanskelig å finne noen klare grenser for hva som kan kalles "klart avgrenset mål". Sytti- og åttitallets mange aksjoner under parolen "Bilfri by" var langt mindre spesifikke enn aksjoner mot spesielle veiprojekt. De generelle målene var til for å øke bevisstheten om et problem, de spesifikke aksjonene hadde som mål å stoppe enkeltprosjekt.

En aksjon mot militær opprustning generelt har som mål å sette opprustningen på dagsorden, mens aksjoner mot spesielle våpensystemer ønsker å hindre at disse settes i produksjon eller utplasseres.

Vi vil også nevne de gangene der sivil ulydighet i stor skala har hatt som mål å endre hele system og regimer. Solidaritet i Polen brukte mange forskjellige former for aksjoner da de utfordret det kommunistiske regimet tidlig på åttitallet. Mange av disse var helt klart det vi definerer som sivil ulydighet.

Må skje i et sivilisert samfunn

Flere forfattere som har diskutert definisjoner av sivil ulydighet har vært opptatt av om disse aksjonene kan forekomme i ethvert samfunn. [Rawls legger vekt på at sivil ulydighet må skje i et sivilisert samfunn.](#)¹³ Det finnes mange innvendinger mot å ha dette som et kriterium for å kalle en handling for sivil ulydighet.

For det første er det vanskelig å si hva som menes med et sivilisert samfunn. Som oftest menes en eller annen form for demokratisk rettsstat, men grensene er flytende og har variert opp igjennom historien. For det andre vil et slikt kriterium utestenge såvel de ikkevoldelige, ulovlige aksjonene som Gandhi gjennomførte i Sør-Afrika og India, som de aksjonene som Thoreau gjorde i Amerika mot slaveriet. Thoreau var den som innførte begrepet sivil ulydighet og Gandhi var en av de absolutt mest dominerende teoretikere og brukere av aksjonsformen. Det blir noe merkelig at disse skal defineres bort fra begrepet sivil ulydighet.

Vi kan forstå poenget med å skille mellom aksjoner som gjennomføres i samfunn som nyter stor grad av legitimitet, for eksempel i Norge, og aksjoner som gjennomføres i brutale diktaturer, som for eksempel i Kina. Aksjonene har helt ulike politiske funksjoner, de oppfattes forskjellig av såvel myndigheter som aksjonister, og de påfølgende represaliene er veldig ulike. Men dette er ikke avgjørende for om de skal defineres som sivil ulydighet eller ikke.

Et annet kriterium hos dem som mener at begrepet sivil ulydighet er forbeholdt handlinger i såkalt siviliserte samfunn, er at handlingene skal ha spesifikke, og ikke revolusjonære krav. Sivil ulydighet skal brukes for å justere på svakheter i et generelt akseptert rettssystem. Vi er enige i at det kan være en del vesentlige forskjeller på sivil ulydighet med spesifikke og med revolusjonære krav - særlig hvis de revolusjonære får stor oppslutning.

Samtidig er det mange likhetstrekk mellom okkupasjonen av den Himmelske Freds Plass i Kina 1989 og Alta-aksjonene i Norge ti år tidligere. I begge tilfellene var det en opposisjon som var misfornøyd med den styrende elitens politikk. Kineserne krevde større ytringsfrihet og Alta-aksjonistene ville ha respekt for den lokale motstanden. Begge parter brukte aksjoner som brakte konflikten på den internasjonale dagsorden. Samenes okkupasjon av Statsministerens kontor var første oppslag i mange internasjonale nyhetsmedier. Vi vil ikke dra sammenlikningen for langt, men mener at fellestrekkene er mange og tydelige. Det er så mange likhetstrekk mellom selve aksjonene - åpent lovbrudd for en viktig sak, med ikkevoldelige midler - at de må betraktes som det samme fenomenet.

Vi mener at definisjonen må ta utgangspunkt i selve handlingen, og i minst mulig grad se på faktorer utenfor. Definisjonen skal ikke bare være verdinøytral, men også tids- og stedsnøytral.

 2) Den amerikanske forfatteren Henry David Thoreau skrev i 1849 en artikkel kalt "Resistance to Civil Government" der han var først med å bruke uttrykket "Civil Disobedience". Se Bedau (red.) 1991.

 3) Johansen (red.) 1984

 4) Ikkevold nr 1 1984

 5) Med økosabotasje menes ødeleggelse av materiell for å redde naturverdier.

 6) Se tidsskriftet Vår Verden nr 2, 1979

 7) Se tidsskriftet Plogbillen for ytterligere informasjon om bevegelsen i Norden

 8) Randle and Pottel 1990

 9) Her skiller svensk og norsk lovgivning seg. I Norge er det straffbart å skjule flyktninger (se "kirkeasyl" i kap. 10).

 10) Herngren har i sin Handbok i civil olydnad valgt bort dette kriteriet fordi han ikke ser noen grunn til å forsøke å bedømme aktivistenes psyke eller bevisshet. Herngren 1990

 11) En juridisk person er en organisasjon eller bedrift som kan stilles juridisk ansvarlig for sine handlinger.

 12) Norwatch er et prosjekt i Framtiden i Våre Hender, som undersøker norske bedrifters aktivitet i den tredje verden.

 13) Rawls 1971

 [Til toppen av siden](#)

Den nødvendige ulydigheten

En bok av Åsne Berre Pedersen og [Jørgen Johansen](#)

Del 1 teori og debatt --: [Innholdsfortegnelse](#) --:
--: [Innledning](#) --:
--: [Kapittel 1 - Hva er sivil ulydighet?](#) --:
--: [Kapittel 2 - Ikkevoldsteorier](#) --:
--: [Kapittel 3 - Demokrati og sivil ulydighet](#) --:

- Kapittel 2 - Ikkevoldsteorier

--: [Ikkevold som teknikk eller livsstil?](#) --: [Ikke-samarbeid, straff eller lydighet?](#) --:
--: [Hvordan forholde seg til motparten?](#) --: [Konstruktivt arbeid](#) --:
--: [Åpenhet](#) --:

[Til toppen av siden](#)

*"Hvis du bare tar vare på middelet, vil målet ta vare på seg selv".
Mohandas Karamchand Gandhi*

I dette kapittelet skal vi se nærmere på noen av de mest sentrale teoretiske debattene innen området ikkevold og sivil ulydighet. Denne boken handler om sivil ulydighet, men det er viktig å være klar over at denne aksjonsformen omfatter noen få former for handlinger innen det brede spekteret av ikkevoldsaksjoner.

De aller fleste teoriene som det i dag refereres til, stammer fra vestlig politisk filosofi og statsvitenskap. Unntaket er Mohandas Karamchand Gandhi. Han er det store forbildet som alle har som hovedreferanse. Nå var ikke Gandhi selv noen stor teoretiker, men hans brev, artikler og taler har blitt kommentert, analysert og tolket fra utallige vinkler. Mange hundre bøker er publisert der forfatterne forsøker å tolke Gandhis ideer og utlede helhetlige teorier fra hans aksjoner, kommentarer og nedtegnede erfaringer. Noen av dem som har bidratt til å overføre Gandhis metoder til vestlige forhold er Johan Galtung og Arne Næss. Vi har fått mye inspirasjon fra deres bok [Gandhis politiske etikk](#),¹⁴ og Arne Næss sin bok [Gandhi and Group Conflict](#).¹⁵

Også den amerikanske ikkevoldsforskeren Gene Sharp har betydd mye for utviklingen av ikkevoldsteorier. I sin bok *The Politics of Nonviolent Actions* fra 1973 har han forsøkt å forklare *hvorfor* ikkevold fungerer effektivt som konfliktløsende metode. Det er svært mange likhetstrekk mellom hans og Gandhis teorier, men den største forskjellen ligger i at Sharp forsøker å løsrive ikkevolden fra en verdimelessig forankring.

I dette kapittelet tar vi først opp skillet mellom "ikkevold som teknikk" og "ikkevold som livsstil", og vi går inn på noen av Gandhis viktige begrunnelser for "ikkevold som livsstil". Essensielt er hans vektlegging av *satyagraha* og sammenhengen mellom mål og middel, og vi vil derfor ta opp dette. Deretter går vi inn på en av grunnforutsetningene for nesten all ikkevoldsteori - nemlig forklaringen på sammenhengen mellom makt, lydighet og samarbeid. I denne sammenhengen ser vi også på hvordan myndighetenes sterkeste formelle maktinstrument - straffen - er et tveegget sverd. Videre tar vi opp ulike syn blant ikkevoldsteoretikere og - praktikere på hvordan en skal forholde seg til motparten: overbevisning, ikkevoldelig tvang eller "accommodation". Gandhi var svært opptatt av "konstruktivt arbeid" som en av de viktigste pilarene for ikkevoldskamp. Vi tar opp hva som menes med "konstruktivt arbeid", begrunnelsen for å satse på det, og vi ser på hvordan dette aspektet har videreutviklet seg siden Gandhis dager. Til sist tar vi for oss åpenheten som en nødvendig forutsetning for all ikkevoldskamp.

I sine første år som aktivist brukte Gandhi uttrykket "passive resistance" for de ikkevoldelige aksjonene. Av naturlige grunner så folk på disse aksjonsformene som en form for passivitet. Han valgte derfor snart andre termer, men dessverre sliter vi fortsatt med dette misvisende begrepet.

Ikkevold som teknikk eller livsstil?

[Til toppen av siden](#)

Gandhi skilte mellom det han kalte "nonviolence of the strong" og "nonviolence of the weak". Vi vil bruke betegnelsen "ikkevold som teknikk" på det Gandhi kalte "nonviolence of the weak". Hele spekteret av ikkevoldelige aksjonsformer fra å boikotte visse varer på Rimi til å gjennomføre generalstreik tilhører den tekniske delen av ikkevoldsteorien. [Sharp har beskrevet og systematisert i alt 198 forskjellige former for ikkevoldsaksjoner.](#)¹⁶ Siden boken ble skrevet har mange flere moderne aksjonsformer kommet til, og enda flere historiske former har blitt kartlagt og studert. Den tekniske ikkevolden er den helt pragmatiske formen for aksjoner, der den væpnede kampen har fått et ubevæpnet motstykke. Den er fri for etisk eller religiøs overbygning. Den er noe man kan lære seg på kurs og på skolebenken. Den er et redskap på lik linje med bruk av våpen.

"Nonviolence of the strong" har vi valgt å kalle "ikkevold som livsstil". Da Gandhi evaluerte frigjøringskampen i India, så han umiddelbart at India ganske snart etter frigjøringen ble en hierarkisk, voldsbasert og lite demokratisk stat (som dessuten ikke kunne holde sammen, men ble delt i to: Pakistan og India). Hans egen forklaring var at kampen var ført for mye med ikkevold som en rent teknisk metode. Det var først og fremst pragmatiske grunner som gjorde at frigjøringsbevegelsen lot være å drive væpnet kamp. Dette medførte, ifølge Gandhi, at det nye India ikke var stort bedre enn det man hadde frigjort seg fra. Skulle det ha kommet et nytt og kvalitativt bedre samfunn ut av frigjøringsprosessen, hadde det vært nødvendig med langt mer ikkevold som livsstil.

Den ikkevoldelige livsstilen baserer seg på en helt annen filosofi, et annet menneskesyn, er mye mer omfattende og har andre mål enn hva den ikkevoldelige teknikken krever. Ikkevoldelig livsstil innebærer blant annet at man har en ikkevoldelig holdning til alle sider av livet, det er ikke bare en måte å løse konflikter på.

Det finnes naturligvis en kobling mellom ikkevold som teknikk og ikkevold som livsstil. Teknikken inngår i livsstilen, men kan også være en inngangsport til livsstilen. Det å praktisere ikkevold som konfliktløsende middel vil påvirke begge parter i konflikten, også dersom den ene bruker vold. Gjennom å benytte seg av teknikken vil deltakerne kunne få en øket og dypere forståelse av ikkevoldsfilosofien. Om man i tillegg tar til seg historisk kunnskap om hvordan ikkevoldsaksjoner har fungert og blitt praktisert i prosessen som har skapt vårt samfunn, vil forståelsen økes ytterligere.

Vi skal ikke gå inn på alle ikkevoldens begrunnelser og konsekvenser. Vi er opptatt av ikkevold som konfliktløsningsmetode. Men for å forstå hvorfor Gandhi (og mange etter ham) valgte denne konfliktløsningsmetoden må vi forsøke å få fram noe av det grunnlag som han forankret sine politiske kampanjer i. Vi vil her trekke fram tre viktige begrunnelser for ikkevold som livsstil.

Satyagraha - søken etter sannhet

For det første har Gandhi som utgangspunkt at *alle* mennesker har et potensiale for godhet med seg fra fødselen og at alle individer har en egenverdi som er ukrenkelig. Det er ikke slik at det kun finnes noen få hvite lam blant hundrevis av ulver. Et utgangspunkt om at mennesket er godt og ukrenkelig fører naturlig til at en skal ha et fredelig og kjærlighetsfylt sinnelag overfor andre mennesker- også overfor motstanderen i en konflikt. Dette skyldes både at en skal vise respekt for alle mennesker, og fordi det ifølge Gandhi alltid er mulig å appellere til motpartens hjerte og hjerne. Bak et hardt og brutalt ytre finnes det en godhet som det er mulig å nå.

Et annet viktig utgangspunkt for Gandhi er at *ingen* - ei heller han selv - kan vite om en besitter sannheten. Selv om man er aldri så sikker rent subjektivt på at man har rett, er det alltid en mulighet for at man har tatt feil.

Gandhi brukte begrepet *satyagraha*, som betyr omtrent: "å holde fast ved sannheten". Satyagraha brukes for å omtale både Gandhis overordnede mål og de konkrete kampanjene for indisk selvstendighet.

Det å søke etter sannheten innebærer med nødvendighet et åpent sinn og vilje til å ta til seg ny kunnskap og erfaring. I sin søken etter sannheten skal man selvsagt være beredt til å innrømme egne feil. For Gandhi var det alltid viktig å oppsøke konfliktenes kjerne og der ta stilling til konflikten. Gjennom å oppholde seg i brennpunktet kunne han oppleve på nært hold hva konflikten handlet om. Det å forsøke å stå utenfor, for å være en objektiv observatør og innta et nøytralt standpunkt, var aldri aktuelt for Gandhi. Han mente at mennesket må oppsøke konfliktenes kjerne for å søke sannheten og øke sin egen erkjennelse. I de konflikter han ble engasjert i, undersøkte han nøye hva de handlet om, og valgte så side.

Gandhi mente at det fantes en sannhet som var mulig for begge parter i en konflikt å finne. Han innrømmet at det fantes interessekonflikter, men mente at disse bare gjaldt på kort sikt. Når han skulle finne løsninger som alle parter kunne godta, la han alltid vekt på det langsiktige perspektivet.

Sammenheng mellom mål og middel

For det tredje understreket Gandhi at det alltid er en sammenheng mellom middelet som brukes i en kamp og målet som oppnås. Dette står i direkte motsetning til tanken om at "målet helliger middelet". Et langsiktig og godt mål kan, ifølge ham, aldri oppnås hvis en bruker midler som ikke er forenlige med målet. Hvis metoden er voldelig vil målet preges av denne volden og ikke bli så godt som det ellers kunne ha blitt. Det har vært brukt mange lignelser for å beskrive dette. Noen eksempler: "Det er ingen vei til fred. Fred er veien" eller "Tar du bare tar vare på middelet, vil målet ta vare på seg selv".

Disse utsagnene vitner om en sterkt prosess-orientert forståelse av samfunnet. Framtiden er ikke mulig å forutse med planer, prognoser eller spådommer - rett og slett fordi den ikke eksisterer ennå. Det vil alltid skje uforutsette ting. Jo mindre tydelig sammenheng det er mellom målet for bevegelsen og de midler den bruker, jo mer sannsynlig er det at målet blir borte underveis. Ensidig oppmerksomhet omkring målet gjør også at en kan se seg blind for utilsiktede positive virkninger som skjer underveis.

Sammenhengen mellom mål og middel har delvis en *etisk*, delvis en *strategisk* forankring. Ut fra strategiske hensyn la Gandhi vekt på at det skal være en logisk og saklig sammenheng mellom mål og middel. Man skal for eksempel ikke følge en lov man er imot til punkt og prikke for å vise hvor håpløs loven er - da er det ikke samsvar mellom målet (fjerne loven) og middelet (følge loven). Gandhi tok til orde for konstruktive aksjoner og konstruktivt arbeid der mål og middel i praksis blir identisk. Mangel på sammenheng mellom mål og middel vil lett føre til utvidelse av konfliktområdet og misforståelser om hva man *egentlig* ønsker og mener.

I de store eksemplene på konfliktløsning i verden ser vi klart at mange væpnede revolusjoner har endt opp med ettpartistater og langt fra de målene om frihet og demokrati som mange hadde håpet på. Dette er i og for seg ikke så vanskelig å forklare, da det nesten uten unntak var de beste militære lederne som hadde vunnet geriljakrigen, som ble valgt til ledere i den nye staten. [Deres kvalifikasjoner som dyktige soldater og offiserer var ikke nødvendigvis de kvalifikasjoner som trengs for å bygge et fredelig demokrati.](#)¹⁷

I norsk historie har det vært lite bruk av vold fra dem som har krevd demokratiske friheter og rettigheter. Det samme er tilfelle med de moderne folkebevegelsene som freds-, miljø-, kvinne-, solidaritets- og livsstilsorganisasjoner i etterkrigstiden. Vår hypotese er at den minimale bruk av vold fra dem som har aksjonert for endringer og forbedringer i samfunnet har hatt en stor betydning for framveksten av den moderne norske staten. Hadde disse kampene vært ført med voldelige midler ville resultatet sett helt annerledes ut. Norge er en av verdens mest demokratiske stater, uansett hvilken definisjon av demokrati som brukes.

Ikke-samarbeid, straff og lydighet

[Til toppen av siden](#)

Ikkevoldsteori bygger på tanken om at all makt er avhengig av samarbeid. Den makten som læreren har i en klasse, er helt avhengig av at elevene samarbeider. Om de velger å synge i stedet for å ha tysk gloseprøve, så blir det sang. Læreren kan selvfølgelig true med visse represalier: dårlige karakterer, brev hjem, besøk hos rektor eller utvisning. Dersom elevene ignorerer represaliene vil de fortsatt kunne ha sang i stedet for gloseprøve.

På samme måte er det i en stat: Det er opp til innbyggerne om de vil samarbeide med makthaverne eller ikke. Her er det andre former for represalier som er aktuelle. Staten kan bøtelegge, fengsle, utvise og i noen land torturere eller drepe dem som ikke er lydige. Den har makt til å *straffe* den ulydige, men kan ikke tvinge fram lydighet. Dersom individene tar straffen framfor å lydige følge ordre, er staten maktesløs overfor sine innbyggere. Et tydelig eksempel på dette er de som nekter verneplikt og blir straffet for dette. Staten bruker sin makt til å straffe, men får ingen lydige soldater ut av disse personene.

Ikkevoldsteoriene tar utgangspunkt i at makten i samfunnet er pluralistisk og avhengig av samarbeid og oppslutning fra befolkningen. Myndighetene er hele tiden avhengig av støtte og oppslutning for å kunne overleve. Forsvinner folkets oppslutning, forsvinner også grunnlaget for utøvelse av makt. I et samfunn som det norske har myndighetene mange ben å stå på - de har legitimitet og autoritet, de har gode materielle betingelser, og de har et straffeapparat. Straffeapparatet trenger sjelden å brukes i politisk sammenheng fordi de andre benene er solide, men i siste instans kan myndighetene basere sin maktutøvelse på harde represalier. Men det er vesentlig at alle benene som myndighetene står på, forutsetter samarbeid fra større eller mindre deler av befolkningen.

En motsatt teori er å ta utgangspunkt i at makten er monolittisk. Her kan man se på innbyggerne som avhengig av myndighetenes godvilje og støtte. Endringer skjer fra toppen og nedover. Ut fra en slik teori kan man ha en strategi som innebærer at det holder å skifte ut maktpersonene eller eventuelt lage et nytt maktapparat. Ifølge Sharp danner tanken om monolittisk makt grunnlaget for mye militær og voldelig strategi.

Hvorfor er vi lydige?

Hvis det er slik at den politiske makten er avhengig av samarbeid, blir et nærliggende spørsmål for folk som vil få til endring: Hvorfor er folk lydige?

Det er mange grunner til at vi er lydige. Ofte er vi lydige og samarbeider fordi begge parter ser det som fornuftig, riktig og bra for seg selv. Et tydelig eksempel er de vanligste trafikkreglene. Få har ønsket om å innføre venstrekjøring eller oppheve vikepliktsregelen. Vi er lydige fordi det er klokt og fornuftig. Lydigheten kan også være et resultat av at folk ønsker seg et samfunn med visse rettsprinsipper. Fordelene ved å ha en rettsstat kan veie tungt nok til å akseptere en del lover som man ikke er helt enig i. Moralene kan tilsi at vi følger lovene fordi de er en del av et system som i sin helhet anses å være legitimt.

Samarbeidet er i de fleste tilfeller ikke basert på trusler om straff eller andre former for represalier. Langt vanligere og mer effektivt er det å lokke med fordeler for dem som forblir lydige. Den som gjør som læreren eller statens representanter sier, kan få økonomiske, politiske, sosiale eller andre "goder". Den som er lydige, får ikke bare mindre problemer, men også åpenbare fordeler, i livet.

En enda vanligere grunn til lydighet er likegyldighet og manglende refleksjoner. Å oppgi personnummer når vi skal åpne en lønnskonto eller få et lånekort på biblioteket gjøres av de aller fleste uten refleksjoner over at dette er en form for lydighet overfor banken. I en større sammenheng kan denne formen for lydighet naturligvis være et problem. Statens muligheter til å kontrollere befolkningen øker dramatisk om alle bruker sitt personnummer i enhver kontakt med myndigheter og private firmaer. Hva og hvor du handler, hvilke bøker du låner - alt lagres i store databaser som lett kan samkjøres. Selv om det orwellske kontrollsamfunnet ser ut til å være langt fra realisert i dagens Norge, er mye av grunnlaget lagt i og med det utstrakte samarbeidet om personnummer. Dette viser oss at selv det ureflekterte samarbeidet kan skape grunnlag for maktutøvelse.

Det er også mye lydighet som kommer av vanlig bekvemmelighet. Det er ofte "letterere" og mindre bryderi om man er lydige. Å opponere får ofte flere umiddelbare negative konsekvenser.

En del av lydigheten kommer også av en frykt for konsekvensene. For mange som har gjennomført sivilulydighetsaksjoner i Norden, er det i ettertid de sosiale konsekvensene som har vært vanskeligst å møte. Alle de uendelige spørsmålene fra far, bestemor, vennene, kollegene på jobben og kommende arbeidsgivere kan virke avskrekkende. De formelle strafferettslige følgene er langt lettere å bære. Det handler oftest om bøter og i noen tilfeller om kortere fengselsopphold. Det bør her legges til at det ikke er vanlig at folk angrer sine aksjoner i det hele tatt. De aller fleste aktivister er heller litt stolte enn beskjemmet over sine ulydighetsmeritter.

Men i forbindelse med en konkret aksjonssituasjon er det veldig ofte en viss grad av frykt som virker hemmende for handlingsviljen. Den bevisste 18 år gamle fredsaktivisten funderer på om det er verdt bryet å nekte enhver form for

verneplikt, eller om det kan være klokt å velge å gjøre siviltjeneste. Frykten for eventuell fengselsstraff veies mot ulempen med å avtjene over ett års siviltjeneste. Det å komme i strafferegisteret og kanskje få problem med den tiltenkte jobben som banktjenestemann, veies mot det å ha dårlig samvittighet for å inngå kompromiss med det som egentlig er rett.

Det kreves derfor en viss porsjon *mot* for å gjennomføre ulydighetsaksjoner. Selv om det er langt hardere represalier for sivil ulydighet i andre land og til andre tider, er det også i Norge i dag slik at de som skal delta i aksjoner har behov for å overvinne en viss frykt. Ikkevoldstreninger som gjennomføres for å forberede folk som skal delta i aksjoner har vanligvis med øvelser og rollespill som skal redusere frykten for å aksjonere.

Ikke-samarbeid og lojalitet

Forståelsen av at makt baserer seg på samarbeid, leder altså til noen av ikkevoldens mest kjente kampformer: ikke-samarbeid og sivil ulydighet. Ikke-samarbeid innebærer at en motsetter seg å samarbeide om å gjennomføre handlinger som en er sterkt imot. Dette kan for eksempel være boikott av visse selskaper, verv, skoler. et annet eksempel var da de svarte i USAs sydstater satte seg på sitteplasser som var reservert for hvite. Det finnes mange former for ikke-samarbeid på mange ulike nivåer og for ulike situasjoner.

Sivil ulydighet er en forlengelse av ikke-samarbeidet. Ved bruk av sivil ulydighet innebærer samarbeidsbruddet at man bryter loven, eller er villig til å bryte den. Galtung og Næss skriver at:

"Mens det å nekte motstanderen samarbeid gjør motstanderens styre til en ren formell struktur, et skjelett, er det å bryte motstanderens lover en så åpen tross mot hans styre at skjelettet begynner å vakle".¹⁸

Det er altså *kilden* til utøvelsen av makt som kan fjernes dersom samarbeidet brytes. Kilden er den lydigheten og de båndene som foreligger mellom den som utøver makt og den som blir utsatt for makt.

For Gandhi var det en sterk kobling mellom sivil ulydighet og lojalitet. Nettopp når ulydighetsaksjoner var i gang, presiserte han nødvendigheten av å være lojal på alle andre områder. For ham, en utdannet jurist i det han i sin ungdom så som ett av verdens mest siviliserte land, var loven nærmest guddommelig. Kun i ytterste nødssituasjoner skulle man ty til ulydighet. De gangene Gandhi brukte, og oppfordret til bruk av, sivil ulydighet, var det etter meget nøye overveielser. Etter å innstendig ha oppfordret motparten til å endre seg - uten å lykkes, gjorde han det offentlig klart at han kjente seg tvunget til å gå til det skritt å aksjonere.

Erfaringene viser at aksjonister som i andre sammenhenger er lojale og lydige overfor myndighetene gjerne har større gjennomslagskraft enn de som ofte protesterer eller er representanter for bevegelser som har som mål å forandre hele samfunnsstrukturen. Ellers lovlydige bestemødre har en helt annen virkning på opinionen når de aksjonerer med et stødig tak om hatten og håndvesken, enn aksjonister med rosa hanekam, grønt skjegg, anarkistmerker på ryggen og fillete dongeribukse. Det er trolig at de sistnevnte aksjonistene generelt sett er langt mindre lojale mot samfunnet enn bestemødre som for første gang i sitt liv blir tatt av politiet på en aksjon.

Det var helt sentralt for Gandhi at målet for ulydigheten var meget begrenset og konkret. En avgrenset urettferdighet skulle i søkelyset og ingenting annet skulle blandes inn. Han ville heller aldri utnytte framgang i en kampanje til å kreve mer enn det opprinnelige kravet, fordi dette ville undergrave aksjonistenes troverdighet. Han propaganderte således aldri for en total ulydighet, generalstreik eller revolusjon. Her har utviklingen etterpå vist at ikkevold har blitt brukt som et effektivt middel for å styrte hele regimer.

Straff - et tveegget sverd

Bruk av sivil ulydighet fører oftest til represalier og andre sanksjoner fra myndigheter og motstander. Straff er en av myndighetenes sterkeste formelle maktmuligheter, men den er et tveegget sverd for myndighetene og motparten.

Gene Sharp kaller dette for "politisk jiu-jitsu"¹⁹. Politisk jiu-jitsu beskriver den prosessen som skjer når ikkevoldsaktivister møter voldelige og harde represalier. Når aksjonistene opptrer ikkevoldelig blir brutaliteten i motpartens represalier plassert i et dårligst mulig lys. I stedet for at aksjonisten og andre avskrekkes fra å gjenta handlingen, får aksjonisten sympati og flere støtter handlingen. Samtidig er myndighetene i et dilemma - hvis aksjonistene ikke blir straffet kan de bare fortsette videre med sin kampanje.

Gandhi brukte dette bevisst i sin kampanje for et selvstendig India. Han lanserte åpent sine sivilulydighetskampanjer i god tid. I starten var det vanskelig for britene å gripe inn, for han hadde ikke gjort noe ulovlig ennå. Da kampanjen var i gang med stor oppslutning, arresterte britene ham for å sette en stopper for virksomheten. Resultatet var motsatt. Kampanjen og Gandhi fikk enda større sympati og oppslutning.

Selv om straffereaksjonene for bruk av sivil ulydighet i Norge generelt sett er lave, finner vi samme tendens her. Både arbeider-, freds- og miljøbevegelsen har fått sympati når myndighetene har satt i verk for strenge straffer. Vi kan se det når militæret har vært satt inn overfor streikende arbeidere eller når ledende personer har blitt dømt etter oppviglerparagrafen eller andre strenge paragrafer.

Det finnes mange eksempler fra hele verden på at harde straffer ofte øker sympatien for aksjonistene. Straffereaksjonene kan føre til at nye grupper engasjerer seg i konflikten - ikke fordi de først og fremst er engasjert i aksjonistenes sak, men fordi de reagerer på de harde straffene. Det er viktig å merke seg at straffen fungerer på en helt annen måte både for den dømte og for opinionen når den dømte står inne for sine handlinger, enn ved vanlig kriminalitet.

Ikke bare øker sympatien for aksjonistene i opinionen. Bruk av straff har ofte stor virkning hos motparten og dens støttespillere. Folk som i utgangspunktet er uenige med aksjonistene og som kanskje står bak det vedtaket aksjonistene protesterer mot, kan reagere på bruken av straff. De kan begynne å stille spørsmål ved om det er riktig eller fordelaktig å presse igjennom en beslutning når en må bruke så sterke maktmidler.

Bruken av ikkevold fra aksjonistenes side spiller en helt essensiell rolle for å få til denne virkningen. Erfaringsmessig er det slik at jo mer beskyttelsesutstyr aksjonistene bruker, jo mindre er terskelen for voldsbruk fra politiets side. Og jo mindre reagerer folk *utenfor* på voldsbruken. Myndighetenes og motpartens straff og sanksjoner blir grellere, jo mer fredelig aksjonistene opptrer. Kontrasten mellom aksjonistenes moralske budskap og politiets voldsbruk blir klarere. Sympatien for aksjonistene øker jo tydeligere denne kontrasten er.

At straffen kan fungere mobiliserende gjelder bare inntil en viss grense. I en del diktaturer er straffereaksjonene så harde at de fungerer avskrekkende. Samtidig er det imidlertid mye som tyder på at brutale represalier bidrar til å undergrave fundamentet for regimets videre eksistens. Det er hevdet at både Amritsar-massakren i India i 1919 og Sharpeville-massakren i Sør-Afrika i 1960 betydde et vendepunkt i kampen mot det sittende regimet. I begge tilfellene skjøt politiet ned og drepte fredelige demonstranter, og regimets brutalitet framsto for all verden i sin råhet, og det mistet så mye legitimitet og troverdighet at det bare var et tidsspørsmål før regimet ville bryte sammen (det tok 25-30 år i India og Sør-Afrika). Man har spekulert på om det samme vil være tilfelle med massakren av studentene på den Himmelske Freds Plass i Kina i 1989.

Det å ta straffen blir av enkelte sett på som en slags selvpålagt lidelse fra aksjonistenes side som understreker alvorret i engasjementet. En slik tankegang kan overdrives ved at det skapes en martyrolle; "jo hardere straffen er, jo bedre". Martyrrollen har delvis sitt utspring i kristendommen der Jesus døde på korset for våre synder. I den amerikanske plogjersbevegelsen har en slik holdning periodevis vært framherskende. Der har det vært viktig for aksjonistene at straffene skulle være strengest mulig. I sitt mest ekstreme kan holdningen om at martyrrollen er bra, innebære et syn om at en død aksjonist er bedre enn en levende.

Hvordan forholde seg til motparten?

[Til toppen av siden](#)

Skal motparten tvinges eller overbevises? Hvem er egentlig motparten? Er det motstanderen som person eller vedkommendes holdninger og standpunkter som skal bekjempes? Vi skal nå se på ulike måter å forholde seg til motparten innenfor ikkevoldstradisjonen.

Mye politisk strategi, også innenfor ikkevoldsteoriene, baserer seg på at endringer skal tvinges eller presses fram gjennom maktkamp. I den gandhistiske ikkevoldstradisjonen, derimot, er målet at motparten skal *overbevises* til å innse at den tar feil. Mange ikkevoldskamper befinner seg i en mellomposisjon som kan kalles "[accommodation](#)"²⁰. Vi skal her ta for oss de ulike retningene innenfor ikkevoldsteorien. Vi skal også ta opp prinsippet om å skille mellom sak og person.

Vi bruker ofte begrepet "motpart" når vi skriver om konflikter. "Motpart" oppfattes gjerne som motstanderen/motstanderne, men er et mer omfattende og vagere begrep. Som oftest forbindes "motpart" med talspersonen/talspersonene som representerer dem som har gjort et galt vedtak eller unnlatt å gjøre vedtak. "Motpart" kan også innbefatte alle som sitter i formell posisjon til å endre den beslutningen det er strid om. Mer generelt kan "motpart" også forstås som *alle* som er uenige i aksjonistens krav, det vil si en opinionsgruppe. "Motparten" kan også være de grupper som aksjonisten møter under selve aksjonen - for eksempel anleggsarbeidere og politi. Det vil variere ut fra sammenhengen hva som menes med motpart i en konflikt.

Skill mellom sak og person

Det er essensielt i all ikkevoldsteori at en skal rette kampen mot *saken*, ikke mot personen. Standpunktene - ikke personen som forfekter standpunktene - skal angripes. Dette er fordi det er saken i seg selv som utgjør urettferdigheten, ikke de personene som på en eller annen måte representerer saken utad.

Utgangspunktet er at det er folks *holdninger* som er problemet og som må endres. Det nytter ikke å bytte ut ministre, så lenge det er de samme holdningene som råder den politiske grunnen. Saken og argumentene skal være i sentrum for å vinne den idémessige kampen. Målet om å skille mellom sak og person kan også begrunnes ut fra antakelsen om en sammenheng mellom mål og middel og Gandhis syn om at mennesket i utgangspunktet er godt.

Målet om å angripe saken og ikke personen er viktig for å gjøre det enklere for motparten å skifte standpunkt. Sterk personfokusering og kritikk av personen vil gjøre at konflikten lettere låser seg og at det går prestisje i saken. Det er også viktig for å motvirke en avsporing av debatten: Aksjonistene ønsker at det er selve saken som skal debatteres.

Målet om å skille sak og person gjelder på alle nivåer i en konflikt. Fjellklatrer og filosofiprofessor Arne Næss sitt møte med politi under Mardøla-aksjonen i 1970 kan fungere som et godt eksempel på hvordan en kan skille mellom sak og person i en aksjonssituasjon: Da politiet skulle bære ham bort fra aksjonsstedet, ga han dem råd om riktige bæreteknikker slik at de ikke skadet ryggene sine mens de bar.

Selv om det er et mål for de fleste ikkevoldsaksjoner å ikke ramme personer, men ha oppmerksomhet omkring *saken*, kan dette vise seg vanskelig i praksis. Det kan skje utilsiktede virkninger der aksjonen rammer en uskyldig tredjepart: anleggsarbeidere kan tape sin inntekt som følge av at aksjonister hindrer dem i å utføre et byggearbeid, eller småbarnsforeldre må klare seg uten barnehageplass under en streik. Dette er uheldig, og det bør være et mål å redusere slike skader mest mulig. Det er viktig å være klar over og få fram at slike konsekvenser ikke var hensikten med aksjonen.

Overbevis motparten

I den gandhistiske ikkevoldstradisjonen er målet å få motparten til å innse at den tar feil. Dialog, argument og sunn fornuft skal være det avgjørende, og ikke trusler om represalier og skade. ["Man skal aldri appellere til hans frykt, men alltid til hans hjerte", sa Gandhi](#)²¹. "Overbevisning" (eller "omvendelse") har Galtung og Næss forstått som noe i retning av "å få til erkjennelse, både intellektuelt og emosjonelt". I denne sammenhengen menes altså overbevisning i den konkrete konflikten, ikke at motparten behøver å støtte hele den gandhistiske ikkevoldsteorien.

Gandhi mente at tvang fører til stigmatisering og skaper grunnlag for nye konflikter i framtiden. Under den indiske frigjøringskampen la han vekt på at inderne ikke skulle presse ut engelskmennene, tvert imot ville han at de skulle kunne leve i harmoni i den nye frigjorte staten. Tvang ville føre til vanskeligheter for dem som ville leve sammen etter frigjøringen.

Overbevisning av motparten kan skje på ulike nivåer - det kan være overfor den øverste ansvarlige eller mest kjente talspersonen, eller det kan være overfor de andre motstanderne som har mulighet til å påvirke beslutningen, men som ikke er så eksponerte. Selv om en skal rette kampen mot sak og ikke person, betyr ikke det at en ikke skal henvende seg direkte til motparten. For Gandhi var *nettopp* målet med aksjonene å skape en dialog med motparten. Målsetningen var hele tiden å søke sannheten og at alle parter i konflikten skulle bli enige om hva som var den mest rettferdige løsningen på konflikten. Målet om å skille mellom sak og person er en forutsetning for å få til en dialog.

Gandhi forsøkte ofte å føre dialog med den høyeste ansvarlige for en beslutning eller en lov. Ofte var det den engelske visekongen i India. I forbindelse med saltmarsjen i 1930 tok Gandhi direkte kontakt med visekongen en

rekke ganger. Han skrev blant annet et langt brev der han i en svært ydmyk tone la fram indernes argumenter. I sin kontakt med motparten forsøkte han å appellere til *mennesket bak* den formelle rollen.

I sin streben etter å vise at det ikke var tvang, men omvendelse med saksargument, han ville oppnå, gikk Gandhi flere ganger til det skritt å avbryte en kampanje når motparten fikk problemer på annet hold. Nettopp i slike situasjoner ville han vise sin generelle lojalitet til det landet han bodde i. Han ville på ingen måte utnytte situasjonen når makthaverne var svekket. Det ville være tvang og ikke i tråd med målsetningen om å overbevise motparten om at den tok feil. Her skiller Gandhi seg fra de aller fleste ledere for senere ikkevoldskamper. De aller fleste har utnyttet nesten enhver anledning til å sette inn ekstra sterkt press når motparten har vist svakhetstegn.

Et berømt eksempel på Gandhis evne til å føre en ærlig dialog med motparten (eller rettere sagt - en potensiell motpart) er fra kampen om kontroll over bomullsproduksjonen. Han oppfordret indere til å boikotte britiske bomullsklær og selv spinne, veve og sy sine klær. Under denne kampanjen dro Gandhi til England for å forklare saken for de personene som ble mest berørt av den indiske bomullsboikotten: spinnerarbeiderne og veverskene i Manchester. Dette var i hovedsak kvinner fra de fattigste lag av den britiske arbeiderklassen. Deres arbeid var naturligvis truet av den indiske boikotten av bomullsklær. Gandhi holdt en åpent møte med kvinnene, der han forklarte hvor viktig det var i den indiske frigjøringskampen å selv ha kontroll over bomullen og videreføringen av den. Han snakket om hva det betydde å være fattig i India og sammenlignet det med fattigdom i den britiske arbeiderklassen. Mot alle odds klarte han å få full støtte fra arbeiderkvinnene og kunne reise hjem til India med enda flere gode argumenter for å boikotte britiske bomullsklær.

Overbevisning kan skje av ulike grupper hos motparten. Noen - gjerne de mest framtrepende personene - vil kanskje ikke bli overbevist i det hele tatt, mens sentrale støttespillere blir det. Som tidligere nevnt ser ikkevoldsaktivister på motparten som en heterogen gruppe. Det er altså mulig å henvende seg til en rekke personer og grupper hos motparten.

Det er en flytende overgang mellom tvang og overbevisning. I forsøket på å overbevise motparten vil det nesten alltid være en viss *moralsk tvang*. Gandhi innrømmer at det vil være et visst element av tvang, men trekker fram et par formildende forutsetninger. Det moralske presset skal ikke være så stort at det stiller motstanderen i en tvangssituasjon hvor han enten må ta i bruk kraftige represalier for å holde på sin prestisje eller blir så redd at et personlig fryktmotiv ligger til grunn for hans handlinger²². For Gandhi var det altså essensielt at en ikke skulle appellere til motpartens frykt.

Gandhi la også stor vekt på at det moralske presset ikke bare skal rettes mot motstanderen, men også mot en selv. Man skal stille minst like strenge krav mot seg selv som overfor motparten. Et viktig moment i en ikkevoldsaksjon var, for Gandhi, at aksjonistene skulle vise at de var villige til å "ofre" eller "lide" for den saken de kjempet for. (Det å lide har en helt annen betydning i østlige religioner som gjør at konseptet ikke uten videre kan overføres til vestlig kultur.) Et eksempel på det å "ofre" noe for å påvirke motparten finner vi i Altakampen. "Budskapet blir tydeligere jo kaldere det er", sa professor Nils Christie under aksjonen i Stilla vinteren 1981. Ved å vise at aksjonistene var villige til å fryse litt for å redde elva, mente han at det ville påvirke opinionen og myndighetene sterkere enn ved andre former for protest.

På samme måte som det ligger et visst element av moralsk tvang i forsøkene på å overbevise motparten, vil det også være elementer av overbevisning i forsøkene på å tvinge motparten. Sharp hevder at det alltid skjer en viss overbevisning selv i kampanjer der det ikke er en uttalt målsetning²³. Han mener dette først og fremst skjer hos dem som ikke er de fremste talspersonene for motparten, men hos andre som ikke har lagt så stor prestisje i saken. Han mener at dette kan påvirke utfallet av saken.

Ofte vil det være slik at motparten ikke er seg bevisst at han/hun er i ferd med å bli overbevist. Gandhi mente at overbevisningsprosessen er 3/4 usynlig, og at effekten var omvendt proporsjonal med synligheten²⁴. Motparten blir ubevisst påvirket helt til han/hun begynner å bli i tvil om sitt eget standpunkt og sin opptreden. På dette stadiet har allerede overbevisningsprosessen kommet langt, og den er vanskelig å snu.

Mange faktorer vil påvirke muligheten for overbevisning. Dette gjelder blant annet selve konflikten, den sosiale avstanden mellom de berørte og motparten, rollen til utenforstående grupper, og oppførselen til ikkevoldsaktivistene. Vi skal ikke gå grundigere inn på hvordan disse faktorene kan virke inn, men slå fast at muligheten for overbevisning vil variere sterkt.

Ikkevoldelig tvang

Tvang kan forstås "[som enhver prosess som har til hensikt å innskrenke motstanderens handlefrihet](#)"²⁵. Går det an å snakke om ikkevoldelig tvang? Det vil være i strid med grunntankene bak "ikkevold som livsstil", men det finnes eksempler på ikkevoldelige teknikker som innebærer tvang. Ikkevoldelig tvang innebærer at man setter motparten i en situasjon der vedkommende ikke lenger har handlefrihet: Det materielle grunnlaget for utøvelse av makt er ikke lenger til stede. Denne tvangen skjer uten bruk av vold eller trusler om vold, og skiller seg dermed markant fra mange andre former for tvang. Det vil også være grader av ikkevoldelig tvang i kampanjer som har som mål å tvinge motstanderen til å gi seg.

En del av de store ikkevoldelige opprørene og revolusjonene de siste tyve årene har blitt gjennomført med ikkevoldelig tvang. Rivingen av Berlinmuren i Øst-Tyskland, fløyelsrevolusjonen i Tsjekkoslovakia i 1989 og avsetningen av Marcos på Filippinene i 1986 var [kampanjer som førte til at fundamentet for de sittende regimene fullstendig smuldret bort](#)²⁶. Selv om de kanskje ønsket å fortsette sitt styresett, var de ikke i stand til det. I Øst-Tyskland var det så mange som demonstrerte i gatene at politi og soldater var maktesløse. På Filippinene gikk så mange av soldatene over på demonstrantenes side at myndighetene ikke kunne stole på sitt militære apparat. I noen av disse eksemplene ble kampanjene startet og delvis ledet av pasifister som ville følge en linje der en søkte å overbevise motparten, men det var pragmatiske vurderinger hos flertallet av aksjonistene som vant fram når strategien skulle avgjøres.

Det er et innslag også av fysisk tvang i de fleste aksjoner. Nettopp det at man forsøker å hindre byggingen av en vei eller rivningen av et hus er eksempler på fysisk aktivitet. Selv om det er en mer eller mindre symbolsk aksjon, er det likevel et innslag av maktutøvelse fra demonstrantenes side. Er man mange, blir motstanden oppfattet som sterkere enn om man er få.

I alle andre enn revolusjonære situasjoner bør en ha som hovedutgangspunkt at motparten er sterkest fysisk. Aksjonistene vil nesten aldri være fysisk sterkere enn statens politi, og eventuelle militære apparat. Dersom staten ønsker å fjerne aksjonister som sitter fastlenket foran anleggsmaskinene, har de ingen fysiske problemer med å klare det. Tykk kjetting kan først og fremst bare forlenge tiden det tar å klippe løs demonstrantene. Vi tror det er særlig lett å fokusere stadig mer på kjettingtykkelse i kampanjer og i perioder der aksjonistene sliter med rekruttering og oppmerksomhet. I mange tilfeller legges det større vekt på den tekniske oppfinnsomheten enn på de gode strategiske overveielene.

Under Alta-aksjonen var det mye diskusjon om det var riktig å lenke seg eller ikke. På Folkeaksjonens siste landskonferanse i 1982 oppsummerte blant andre styremedlem Terje F. Olsen kampen. Han stilte spørsmål ved om Folkeaksjonen feilvurderte forholdet mellom politisk arbeid og informasjonsarbeid på den ene siden og aksjoner på den andre. "[Vi brukte kanskje, og jeg sier kanskje, for mye tid på å utvikle lenketyper og for lite tid til å gjøre det politisk vanskelig å bruke vinkelslipere](#)"²⁷.

Det er altså den *politiske* belastningen som er avgjørende. Aksjonistene kan få så mye sympati og støtte, eller deres argumenter kan være så sterke og gode, at det blir politisk belastende å fjerne dem. Vi beveger oss med dette over til mellomposisjonen mellom tvang og overbevisning.

"Accommodation"

Sharp trekker fram "accommodation" som en mellomposisjon mellom tvang og overbevisning. Her blir motparten verken tvunget eller overbevist - likevel er det elementer av begge deler som gjør at motparten bestemmer seg for å gi etter for aksjonistenes krav. Sharp mener dette er den vanligste formen for ikkevoldskamp.

Hva menes med "accommodation"? Det er altså ikke fordi motparten har blitt fullstendig overbevist og har skiftet standpunkt i den aktuelle konflikten at vedkommende gir etter for aksjonistenes krav. Men i motsetning til under ikkevoldelig tvang, har motparten her fortsatt handlefrihet og valgmuligheter. Andre faktorer har blitt trukket med i vurderingen som gjør at motparten er villig til å gi seg eller gi etter for noen av aksjonistenes krav. Det kan være at motparten ikke anser saken for å være så viktig at det er verdt å kjempe videre, det kan være at aksjonistene ikke var så sjanseløse som antatt. Eller det kan være at motparten regner med å tape mer ved å fortsette kampen enn ved å avslutte den på eget initiativ.

De fleste streiker er gode eksempler på en slik strategi. Arbeidsgiverne blir sjelden overbevist om at de streikendes krav er "gode", og de blir sjelden utsatt for en slik tvang at de ikke har noen handlefrihet lenger. Likevel kan de gi etter for de streikendes krav fordi de vil minimalisere det økonomiske tapet eller fordi de ser at de kanskje vil havne i en tvangssituasjon dersom streiken får fortsette.

Gasskraftsaken på midten av nittitallet er også et godt eksempel på denne mellomposisjonen mellom overbevisning og ikkevoldelig tvang. Daværende statsminister Jagland ble ikke overbevist om at det var galt å bygge gasskraftverk, likevel utsatte han byggestart. Forhold utenfor selve saken veide inn: Hensynet til den nær forestående valgkampen var viktig. Det var betydelig opposisjon mot gasskraftverk i hans eget parti. Både han og opinionen husket Altasaken, som ble en stor belastning for Arbeiderpartiet. Å presse gjennom saken ville kunne få mange negative konsekvenser for partiet framover.

Konstruktivt arbeid

[Til toppen av siden](#)

For Gandhi var det konstruktive arbeidet helt sentralt i den politiske kampen. Sammen med ikke-samarbeid utgjorde det en av grunnpilarene i hans strategi. Han argumenterte for at en skulle satse på *både* konstruktivt arbeid og forskjellige former for protestaksjoner samtidig. Styrken lå i å tydeliggjøre urettferdigheten gjennom å protestere mot det man var uenig i og samtidig vise hvordan man mente det burde være²⁸. Mål og middel skulle om mulig bli ett.

Det konstruktive elementet har fått liten oppmerksomhet i Vesten. Det handlet om å gjøre det man mente var rett i stedet for å protestere mot det som var galt. Fordi han prøvde å bygge opp, være konstruktiv, arbeide og å vise konkret hva han ville med en kampanje eller aksjon, var det langt vanskeligere å kritisere Gandhi og hans medaksjonister. Det å arbeide oppfattes på en helt annen og langt mer positiv måte enn det å protestere, stoppe, hindre og blokkere. Samtidig er det en måte å realisere sine mål på. Hvis man i realiteten gjennomfører det som er kravet i en kampanje, er jo målet oppnådd. I de tilfeller man blir hindret av myndigheter og/eller politi får aksjonistene på en meget tydelig måte fram hva deres krav er.

Mens den tradisjonelle blokade-aksjonen kan få fram sitt krav via et banner eller på en løpeseddel, vil enhver framstilling av det konstruktive arbeidet samtidig vise hva målet er. Om kampen gjelder bevaring av en eldre bygård, vil en seriøs aksjon der man pusser opp gården gi tydeligere signal om hva man vil enn om man satser på å hindre gravemaskinene som skal rive huset. Å engasjere håndverkere som reparerer huset er den konstruktive formen, mens barrikadering med sten og køller for kamp mot politi er konfrontasjonens variant.

Det konstruktive arbeidet har en sterk kobling til det å rette søkelyset mot saken, og ikke personene. Ved å jobbe og svette med å oppfylle det som er kravet, retter aksjonistene lettere oppmerksomheten bort fra seg selv og over på saken. Det konstruktive arbeidet retter ikke bare oppmerksomheten bort fra dem som er ansvarlige for urettferdigheten, men også fra de personene som gjennomfører aksjonen.

Slike aksjoner er langt vanskeligere å kritisere enn protestaksjonene. Motparten får det ikke lett dersom den ønsker å forby slik aktivitet, og sympatien for aktivistene blir langt sterkere enn om hovedvekten legges på å protestere. Folk som arbeider og produserer nyttige ting, kan ikke like lett klassifiseres som uansvarlige samfunnsfiender. Det er også langt lettere å unngå opportuniste internt i aksjonene.

Gandhi var også den som først utviklet tanken om at vold skaper vold til å bli noe mer enn bare ord. Det konstruktive arbeidet var det perfekte eksemplet på at målet og midlet henger sammen. Her er det i praksis identisk. Gandhi var også ivrig opptatt av at den viktigste treningen for dem som ville være sivilt ulydige var å gjennomføre konstruktivt arbeid. Han sammenlignet det med våpentreningen som soldater gjennomgår. Det konstruktive arbeidet var like viktig for hans ikkevoldsaksjonister som skytetrening er for den som skal bli en dyktig soldat i krig.

Khadi og saltmarsjen

Khadi-kampanjen er en god illustrasjon på Gandhis konstruktive aksjoner. Bakgrunnen var at han mente det var galt at indere skulle kjøpe bomullsklær som var produsert av indisk bomull men som var spunnet, vevet og sydd i

Storbritannia. [Han startet derfor en av de største kampanjene i den indiske frigjøringsbevegelsen](#)²⁹. Den gikk ut på at hver enkelt inder skulle gjøre seg selvforsynt med klær. Alle skulle lære seg å spinne, veve og sy. Spinnerokken ble det tydeligste symbolet på at inderne kunne klare seg selv. Forsatt er spinnehjulet et symbol i det indiske flagget. En massiv opplæringsinnsats fikk som resultat at importen av britiske bomullsklær falt kraftig og selvforsyningsgraden av bomullsklær økte raskt. Visse innslag i kampanjen var tydelige protester, som for eksempel å offentlig brenne britiske klær. Men den helt dominerende vekten ble lagt på det å være konstruktiv, på å vise hvordan man ville at framtidens produksjon av klær skulle se ut.

En annen stor kampanje som Gandhi drev var den berømte saltmarsjen i 1930. Bakgrunnen var britenes monopol og høye skatt på utvinning av salt. Etter at Gandhi og Indian National Congress i lang tid hadde forsøkt å overtale den britiske visekongen til å slippe løs handelen med salt, bestemte Gandhi seg for å bryte monopolet. Dette skulle skje ved at han, sammen med en stor folkemasse, vandret til havet for å plukke opp salt på stranden. Den lange marsjen mot havet ble brukt til et stort antall offentlige folkemøter der Gandhi fortalte landsbyboere hva han planla å gjøre. Myndighetene arresterte ham flere ganger men han fortsatte kampen så snart han var fri igjen. Gjennom fysisk å bryte monopolet på saltutvinning i full offentlighet fikk han på kort tid mange tusen til å følge sitt eksempel.

For mange grupper som i dag har tenkt i disse baner, har det konstruktive elementet i kampen til dels havnet ved siden av konfliktens kjerne. Et eksempel var da Fellesaksjonen mot Gasskraftverk under sin sommerleir 1997 bestemte seg for å tilby dugnadsinnsats i bygda. Dette var helt klart et konstruktivt innslag som forbedret aksjonistenes status blant lokalbefolkningen. Men å male bedehus, rense strender og reparere sjøboder lå langt utenfor debatten om gasskraft, CO² og energipolitikk.

Det konstruktive elementet var tydeligere i den kampen som haugianerne og senere arbeiderbevegelsen førte for sine rettigheter. Gjennom å bygge opp deler av det samfunnet man ville ha, var det både lettere å få gjennom andre krav og å bli tatt på alvor av resten av samfunnet. Arbeiderbevegelsens kooperative handelsboder var et klart forsøk på å gjøre medlemmene uavhengige av det private næringslivets kapitalistiske butikker.

Dilemma-aksjoner

En spesialvariant av konstruktive aksjoner er dilemma-aksjoner. Dette er aksjoner der motparten tvinges til å velge mellom to handlingsalternativ som begge gir aksjonistene fordeler. Et eksempel er en mekanisk bedrift der de ansatte på sveiseavdelingen klager over dårlig luft i lokalene. Klubben klager til ledelsen som lar et konsulentfirma måle innholdet av skadelige gasser i lokalene. Disse viser seg å ligge nøyaktig på grensen for hva som er tillatt, så bedriftsledelsen velger å ikke gjøre noe med klagen. Sveiserne klager fortsatt på arbeidsforholdene og vil at fagforeningen skal gå ut i streik. Om klubben i stedet velger å la medlemmene hente ventilasjonsvifter på bedriftens lager og installere disse selv i arbeidstiden, stilles ledelsen i et dilemma. De kan la arbeiderne gjennomføre sin aksjon. Da har de ansatte oppnådd sitt mål direkte. Ledelsen kan også velge å tilkalle politi for å hindre at aksjonen gjennomføres. Dette vil med stor sannsynlighet medføre en sterk støtte i opinionen som får informasjon om dette gjennom pressen. Det er lite trolig at bedriften får forståelse for politiaksjoner mot arbeidere som sliter med å installere vifter for å forbedre sine arbeidsforhold. Liknende dilemmaer kan tenkes i mange konflikter.

Under okkupasjonen av Innerdalen i 1980 dyrket aksjonistene opp nybrottsmark for å vise at jorda burde brukes til matproduksjon, og ikke skylles i havet for at et kraftverk skulle kunne produsere noen ekstra kilowatt elektrisk strøm. Det ville vært vanskelig for myndighetene å arrestere hardt arbeidende bønder og aksjonister som satt og melket kyr.

Fredsforskeren Owen Wilkes ble dømt i Sverige for å ha syklet rundt på Gotland og Øland og gjort notater om militære anlegg. Han var på ferie og passet på å notere det han kunne se fra offentlige sykkelstier. Materialet skulle brukes til en forskningsrapport om det svenske forsvaret. Til støtte for Owen syklet et femtitalls personer fra den syndikalistiske fagforeningen SAC rundt i hans sykkelspor og gjorde enda mer nøyaktige opptegnelser og tok skarpere bilder enn hva han hadde gjort. Det svenske overvåkningspolitiet fulgte etter i sivile biler og ble stilt overfor et dilemma: Skulle de begynne å arrestere sykkelturister i store mengder eller tydeliggjøre at det Wilkes hadde gjort ikke var ulovlig? Denne gangen valgte de å la sykkelturistene med spesialinteresse for radar og kommunikasjonsantenner sykle i fred. Aksjonen ble brukt som argument for å frifinne Wilkes i lagmannsretten.

For lite konstruktivt arbeid i vår tids ikkevoldsrevolusjoner?

De siste 20 årene har sett et stort antall ikkevoldelige revolusjoner der hele makteliten har blitt byttet ut. Det er all grunn til å feire at Berlinmuren ble revet, at den kalde krigen ble avsluttet og at flere gjennomkorrupte regimer har blitt styrtet rundt omkring i verden. Det er også bemerkelsesverdig at de fleste store omveltninger de siste 20 årene i all hovedsak har skjedd med ikkevoldelige midler.

For folk som er opptatt av ikkevoldskamp og/eller sosiale endringer kan det være fruktbart å fundere over utviklingen som har skjedd etterpå i disse landene. Hvorfor ble det som oppsto i ruinene etter de gamle regimene i Øst-Europa så ultraliberalistisk og forbruksrettet som det ble? Dette var neppe målet til mange av dem som gikk ut på gatene i Øst-Europa høsten 1989.

Disse revolusjonene hadde svært lite samsvar med de dypere delene av Gandhis ideer. Målet var verken konkret, begrenset eller konstruktivt. Omveltningene i Øst-Tyskland skjedde så raskt at de fleste ble "tatt på senga" - det var lite strategiske overveielser og få forberedelser gjort. I den grad noe var forberedt, handlet det om hvordan man skulle protestere mot den eksisterende makten på en sterkest mulig måte. Få hadde tenkt over hva som skulle bli neste skritt. Det ble snart tydelig at det var lettere å rive ned det bestående enn å bygge opp noe bedre. Det var faktorer utenfor de sentrale aktørenes kontroll som avgjorde den videre utviklingen. Også de moderne alternativbevegelsene har lagt langt større vekt på å kritisere enn å konstruktivt bygge noe bedre enn det bestående. Norsk miljøbevegelse har lagt ned langt større arbeid i å protestere mot vassdragsutbygginger enn å gjennomføre reelle Enøk-tiltak. Norsk fredsbevegelse har brukt nesten alle sine krefter på å kritisere militarismen og svært lite tid på å presentere gode alternativer. Listen kan gjøres meget lang.

Nå finnes det mange grunner og forklaringer til dette, men vi ønsker her bare å påpeke et fenomen som er relevant i en debatt om Gandhis ideer om konstruktivt arbeid.

Kampen mot apartheidsystemet i Sør-Afrika var også en i all hovedsak ikkevoldelig kamp. Men her var det tydelig en langsiktig strategi og en mer kontrollert utvikling. Det ville vært meget spennende å gjennomføre en studie som sammenlikner maktøvertakelsene i Sør-Afrika og Øst-Tyskland, og samtidig gjøre en studie av de resultatene som er blitt oppnådd ti år etter.

Åpenhet

[Til toppen av siden](#)

Åpenhet er en viktig forutsetning i ikkevoldsteori. Den er viktig både for at "ikkevold som teknikk" og "ikkevold som livsstil" skal fungere. Vi vil derfor se på *hvorfor* åpenheten er viktig, og ta opp hemmeligholdets farer og fristelser.

Gandhi påpekte i alle sammenhenger at åpenhet var et krav i alle ulydighets- og ikkevoldsaksjoner. Dette er lett å forstå ut fra Gandhis tanke om at aksjonene skulle fremme kommunikasjon med motparten så vel som med omverdenen. Uten åpenhet omkring aksjonene er det vanskelig å bruke aksjonene som en kommunikasjonskanal. En dialog er langt lettere å oppnå om begge parter er åpne og tilgjengelige. Skal motparten overbevises, er dialog og dermed åpenhet ikke bare bra, men en forutsetning for å lykkes. Man kan nok tvinges, men neppe overbevises, av en anonym motpart. Uten åpenhet begrenses dialogen til i beste fall to monologer som ikke møtes.

Det å nå fram til motparten gjøres både direkte og indirekte. Den indirekte veien går via det som kalles "tredjepart". Det kan være hos medier som dekker saken, eller den såkalte brede allmennheten. Det vil si de som kan skape en opinion som vil vise hvordan andre enn dem som er direkte berørt ser på konflikten. Ofte kan allmennhetens syn åpne øynene til de partene som er i konflikt. Med et engasjement fra tredjepart kan det også vekkes en debatt som får fram nye og avklarende argumenter i den pågående kampen. Hvis målet er å vekke opinionen, er åpenhet en forutsetning.

Åpenheten er også viktig for å fjerne frykten for represalier og øke aksjonistenes selvfølelse. Det å stå åpent fram krever mot og styrke, og det viser engasjementet på en helt annen måte enn ved hemmelighold. Aksjonistene viser seg selv og andre at "denne saken er så viktig at jeg begår lovbrudd selv om jeg kan bli straffet". Dette kan ha en smitteeffekt på andre.

Åpenheten gir altså aksjonen et ansikt som andre kan identifisere seg med, og det gjør det enklere å få sympati. Om

aksjonistene har skjult sin identitet dannes det selvfølgelig lettere et inntrykk av at aksjonistene er skumle, farlige og helt ulike "vanlige folk". Da er det bare finlandshetter og avisoverskrifter med ord som "krig", "terrorisme", "stort slag" som danner grunnlag for folks oppfatning.

Virker preventivt

Åpenhet i forkant gjør at sivil ulydighet kan ha en direkte preventiv virkning. Belastningen ved eventuelle aksjoner kan føre til at et vedtak endres eller aldri blir tatt. Som visse av bokens eksempler viser, kan det i noen tilfeller være nok å "love" å gjøre aksjoner for at planene skal skrinlegges. Da fungerer åpenheten forebyggende og man kan unngå direkte konfrontasjon i interessekonflikten. I alle større konflikter der myndigheter står i opposisjon til aktivister er det åpenbart slik at mulighetene for store konfrontasjoner blir tatt hensyn til når en beslutning skal tas. Det er en belastning å måtte arrestere flere hundre landsmenn. Løftene om å delta i aksjoner virker som et press på dem som skal ta avgjørelsene, eller de kan skape rom for ny dialog og diskusjon. Etter at over tusen personer sa seg villige til å aksjonere mot gasskraftverk i Norge våren 1997, utsatte statsminister Jagland byggestart. Han sa selv at det var viktig å unngå å vikle landet inn i en situasjon med store sivilulydighetsaksjoner.

Det er i stadiet før en beslutning tas eller settes ut i livet at en endring med størst sannsynlighet kan komme. Når politiet settes inn mot demonstranter er det veldig ofte for sent å endre den beslutningen eller det vedtaket man protesterer mot. Stor åpenhet i forkant av aksjoner kan også føre til låsing og at det går mye prestisje i saken. Har man "lovet" å sette i gang aksjoner vil enhver snu-operasjon fra motparten bli sett på som et nederlag der man gir etter for press. Samtidig er det slik at jo tidligere motstanden kommer til syne, jo mindre prestisjetap er det i å snu.

Den mulige preventive virkningen medfører et stort ansvar for dem som planlegger aksjonene. Det må ikke bare være en tom trussel når en varslers sivil ulydighet i forkant. Varselet har kun en effekt dersom myndighetene og næringslivet vet at aksjonistene mener alvor.

Styrker aksjonsdemokratiet

Åpenheten i aksjoner styrker det interne demokratiet i aksjonsgruppen på flere måter. Hemmelige grupper vil ofte ha store problemer med å møtes, spesielt om det er mange med. Med få møter og få deltakere reduseres muligheten for grundige diskusjoner om strategi og taktikk. I de tilfeller hvor hemmeligholdet er slik at ikke alle i gruppen skal kjenne hverandre, er det åpenbart vanskelig å få alle synspunkter hørt og tatt hensyn til. Omfattende internt hemmelighold fører til at beslutningene tas av en liten gruppe uten innsyn fra de andre deltakerne. Det skapes også lett et skille mellom de privilegerte som vet, og dem som ikke er satt godt inn i planene. Dette kan forsterke følelsen hos den menige aksjonist av å bli "overkjørt".

Åpenhet er med og reduserer mistenksomheten internt blant aksjonistene. Et argument som flittig brukes for hemmelighold er å unngå infiltrasjon og hindre at utenforstående får vite om planene. Det kan lett skapes en mistenksom stemning blant dem som deltar der den harde kjerne stadig spør seg, bevisst eller ubevisst, om de kan stole på den og den personen. Infiltrasjon er et lite problem i Norge. Samtidig er det slik at dersom politiet ønsker å vite hva som planlegges, klarer de det selv om aksjonistene tar sine forhåndsregler.

Hemmeligholdets fristelser

Ett av argumentene mot åpenhet er at man vil unngå å bli tatt for å kunne fortsette å gjøre aksjoner. Dette argumentet innebærer at man venter seg fengselsstraff. I Norge er fengselsstraff uvanlig og kommer som oftest lenge etter at aksjonene er avslåst. De som må sitte inne, får vanligvis kun noen få uker og har kanskje godt av en ferie fra aktivistlivet. Unntaket er tvangsparagrafene, som justisministeren tørket støvet av under Alta-aksjonene. De har en langt høyere strafferamme enn det som er vanlig ved andre aksjoner, og gir grunnlag for varetektsfengsling i lengre tid.

Et annet argument mot åpenhet er at rettssaker og straff ikke "hjelper" saken. Mange har hevdet at det er meningsløst å bruke tid og ressurser på å argumentere med politiet, journalister, legdommere og dommere. Flertallet av disse aksjonistene tror at aksjonen skal oppnå reelle mål, faktisk gjennomføre forandringer, i motsetning til å være et middel for å påvirke beslutningstakere eller vekke en opinion. Historiens empiri taler et annet språk…

I beste fall kan man forhindre at en byggestart eller rivning skjer etter tidsplanen. Og det er klart at en forhaling i

visse tilfeller vil være av stor betydning for sakens videre forløp. Det politiske spillet kan noen ganger arbeide til aksjonistenes fordel. Men det er ikke selvsagt at hemmelige aksjoner som har som målsetning å fysisk vinne over politiet, er den beste måten å utsette anleggsarbeidet på.

Vi tror også at hemmelighold for mange har en verdi i seg. Det er spennende å møtes på hemmelig plass, snakke i koder i telefonen, planlegge aksjoner få andre kjenner til; kort sagt ha noe til felles i den lille gruppen som de mange utenfor gruppen ikke kjenner til. På denne måten skapes en følelse av betydning som lett kan savnes når motstanden er stor og framgangene få. Hemmeligholdet gjør at man slipper unna den tøffe men kreative konfrontasjonen med andres meninger. I den lille gruppen kan lett selvgodheten trives og man blir fort viktigere i sine egne øyne enn det som er realiteten. Det finnes ikke noe korrektiv som hjelper en til å utvikles. På denne måten blir livet som hemmelig aktivist mer bekvemt enn for dem som velger å ta konfrontasjonene i det offentlige rommet. Ikke engang slektninger og nære venner er tilgjengelige for de nødvendige diskusjonene om hvordan kampen går og utvikles. Motforestillingene uteblir og livet fortsetter i en lukket tilværelse der man forblir uimotsagt selv når man åpenbart tar feil. Den relevante kritikken eksisterer ikke og tabloidavisenes vulgære argumentasjon kan man ta lett på.

En av åpenhetens funksjoner er å være en form for selvsensur. Aktivistene går ikke lenger i sine aksjonsformer enn hva de kan stå for overfor offentligheten og familie og venner. I den evige debatten om hvor mye vold man bør bruke mot levende vesener eller døde saker setter alle normalt fornuftige mennesker en grense der man kan stå for sine aksjoner. Om alt skjer under hemmelighold kan denne grensen lett flyttes til "feil side av streken". Åpenheten som "sikkerhetsventil" er derfor meget viktig.

 [Til toppen av siden](#)

 14) Galtung og Næss 1994.

 15) Næss 1974

 16) Sharp 1973

 17) For dem som er interessert i å lese mer om dette, anbefaler vi boken ... med andra medel av Amanda Peralta. Peralta 1990

 18) Galtung og Næss 1994

 19) Sharp 1973

 20) Sharp 1973. Det engelske ordet "accommodation" brukes her i en sammenheng som er vanskelig å oversette til godt norsk. Mulige norske ord er "tillempelse" eller "imøtekommelse". Da ingen av disse forklarer begrepet på en tilfredsstillende måte, velger vi å bruke det engelske ordet.

 21) Galtung og Næss 1994

 22) Ibid

 23) Sharp 1973

 24) Ibid

 25) Galtung og Næss 1994

 26) En kortfattet oversikt over noen av de viktigste ikkevoldelige revolusjonene på åttitallet er omtalt i boken *Nonviolent Struggle and Social Defence*. Anderson and Larmore (ed.) 1991

 27) Referat fra Folkeaksjonens landskonferanse 1982

 28) For den interesserte leser anbefaler vi boken *Makt og Motmakt* av Thomas Mathisen (1982). Det er en meget god og moderne oppfølging av denne tankegangen.

 29) Gandhis egne skrifter om Khadi-kampanjen er mange og i hovedsak publisert i tidsskriftene *Harijan* og *Young India*

 [Til toppen av siden](#)

Den nødvendige ulydigheten

En bok av Åsne Berre Pedersen og [Jørgen Johansen](#)

Del 1 teori og debatt **--: Innholdsfortegnelse --:**

--: Innledning --:

--: Kapittel 1 - Hva er sivil ulydighet? --:

--: Kapittel 2 - Ikkevoldsteorier --:

--: Kapittel 3 - Demokrati og sivil ulydighet --:

- Kapittel 3 - Demokrati og sivil ulydighet

--: Har retten alltid rett? --: Hva er et demokrati? --: Hvem er flertallet? --:

--: Våre etterkommere - det store flertallet --: Forsvar av mindretallet --:

--: Ulik påvirkningskraft --:

--: Massemediens rolle --: "Globalisering" av økonomien --:

--: Ulydigheten styrker demokratiet --: Kan sivil ulydighet misbrukes? --:

[Til toppen av siden](#)

"Generelt sett er et styringsapparat som er overbevist om at det alltid har rett, et svakere demokrati enn et apparat som også er åpent for aksjonistenes syn".

Professor i offentlig rett, Eivind Smith

["Kollektiv kriminalitet. Udemokratisk og umoralsk holdning. Resonnementer terrorister også benytter seg av", uttalte daværende justisminister Andreas Cappelen \(Ap\) for å beskrive Alta-motstanden³⁰. "En fare for folkestyret" sa daværende stortingspresident Guttorm Hansen \(Ap\)³¹. Andre, som forsvarer bruk av sivil ulydighet, har beskrevet det som et sykdomstegn på et ikke-fungerende demokrati, eller som et nødvendig korrektiv.](#)

Det finnes mange ulike syn på sivil ulydighet. Vårt utgangspunkt er at sivil ulydighet er en nødvendig ingrediens i ethvert samfunn, også i demokratier. Historisk sett har sivil ulydighet vært med på å gjøre samfunnet vårt mer demokratisk, både ved at mange grunnleggende friheter og rettigheter er blitt kjempet fram ved sivil ulydighet, og ved at ulovlige aksjoner har vært med å øke debatten, kunnskapen og engasjementet omkring en rekke samfunnsproblemer.

Debatten om sivil ulydighet og demokrati dukker gjerne fram i norsk offentlighet når bruken av sivil ulydighet er større enn vanlig. Mens aksjonistene ønsker å rette oppmerksomheten mot noe de oppfatter som urettferdig eller galt, svarer ofte motparten ved å angripe aksjonistenes virkemiddel. Det vanligste angrepet er at sivil ulydighet ikke hører hjemme i et demokrati der det finnes andre kanaler for påvirkning.

I dette kapitlet vil vi drøfte en del problemstillinger omkring sivil ulydighet og demokrati. Det første spørsmålet vi stiller er: Har retten alltid rett? Vi tar opp ulike syn på innbyggernes forpliktelse overfor loven, og diskuterer forskjellen på legal og legitim utøvelse av makt. Det neste spørsmålet er: Hva menes med demokrati? Hva menes med flertall, og hvilke rettigheter har mindretallet? Videre er vi opptatt av å se på hvordan det norske og til en viss grad det internasjonale samfunnet fungerer når det gjelder folks mulighet til å påvirke politiske vedtak og økonomiske prosesser. Vi mener det er fruktbart å problematisere både begrepet "demokrati" og demokratiet slik

det fungerer i dag, for å øke forståelsen av hvorfor sivil ulydighet har en viktig funksjon.

Vi har som utgangspunkt at sivil ulydighet har vært med på å gjøre samfunnet mer demokratisk. I kapitlet tar vi opp hvordan ulydigheten har vært med på å endre lovverket og fremme grunnleggende friheter og rettigheter. Vi ser på hva alternativet til ulydigheten er - nemlig den *blinde lydigheten*. Til sist drøfter vi om sivil ulydighet kan misbrukes.

Har retten alltid rett?

Til toppen av siden

I et parlamentarisk demokrati som i Norge er det folkevalgte organer som vedtar lover, mens regjeringen, som utgår fra et flertall i Stortinget, er utøvende makt. Mye av diskusjonen om sivil ulydighet har handlet om hvorvidt, og i hvilken grad, innbyggerne er forpliktet til å følge loven i et demokrati. Det ene ytterpunktet er at vi alltid skal følge loven fordi den er en lov, et såkalt legalistisk standpunkt.

Forpliktelser overfor loven

Motsatt kan man hevde at innbyggerne ikke har noen generell forpliktelse til å følge lover og vedtak. Et mellomstandpunkt er at det finnes en *prima facie* forpliktelse til å adlyde loven i allmennhet, men at denne forpliktelsen kan overgå av tyngre grunner³². Med *prima facie* forpliktelse menes en forpliktelse som gjelder ved første betraktning, men som *ikke* gjelder *absolutt*. Det kan komme andre moralske forpliktelser som man mener er viktigere enn den generelle moralske forpliktelsen til å følge loven. Vi støtter standpunktet om *prima facie* forpliktelser.

Det kan finnes mange grunner, moralske og andre, til at vi i utgangspunktet bør følge loven. En grunn til å følge loven kan være at vi er tilhenger av lover og regler som regulerer samfunnet. Selv om vi er imot enkeltlover og vedtak, bør vi følge dem fordi det bidrar til å opprettholde respekten for lover i allmennhet. En annen grunn til forpliktelse overfor loven kan være at i demokratiske stater er det mulighet for at politiske beslutninger er rimelige kompromisser som alle i lengden er tjent med. Noen ganger taper man avstemninger, andre ganger vinner man. I samfunn med en viss grad av demokrati er det altså vektige grunner for å følge loven i allmennhet.

Andre argumenter i debatten er at vi gjennom valg har gitt et samtykke til å bli styrt, og at vi derfor også er forpliktet til å akseptere utfallet. Mot dette kan hevdes at valgene hvert fjerde år ikke kan regnes som et generelt samtykke til å godta alt som myndighetene bestemmer. Et annet argument for å akseptere de vedtak som fattes, er at vi er delaktige i beslutningsprosessen - både gjennom valg og gjennom formelle påvirkningskanaler. Her kan igjen innvendes at valgene som sådan ikke kan regnes som et generelt samtykke. I tillegg er det slik at de færreste innbyggerne deltar aktivt i beslutningsprosessen fram mot et spesifikt vedtak. Et annet spørsmål knyttet til resonnementet er om de som har forsøkt å påvirke en beslutning har mindre "rett" til å bruke sivil ulydighet fordi de er delaktige i beslutningen. Logisk sett er det riktig, men det er intuitivt galt at en som ikke har engasjert seg i en tidlig fase i prosessen skal ha større "rett" til å protestere ulovlig. Det er tvert om mange som hevder at man bør forsøke med andre midler før man tyr til sivil ulydighet.

Legalitet og legitimitet

Spørsmålet om vi har en moralsk forpliktelse til å følge rettens normer forutsetter at det går an å skille mellom juss og moral. Det å følge loven må ha en begrunnelse som befinner seg utenfor jussen. Jussen må rettferdiggjøres. Den må støtte seg på moralske prinsipper som store deler av befolkningen deler for å kunne regne med innbyggernes lojalitet. Den moderne staten er hele tiden nødt til å legitimere sin eksistens overfor innbyggerne. Klarer den ikke det, oppstår en legitimeringskrise.

Vi kan skille mellom *legal* og *legitim* utøvelse av makt. Den legale utøvelsen av makt kjennetegnes ved at den har støtte i gjeldende lover og forordninger, mens utøvelsen er legitim hvis den er berettiget eller rettferdig i etisk mening.

Vi kan altså tenke oss fire ulike former for utøvelse av makt³³. Først har vi den legale, legitime maktbruken. Den er

hjemlet i lover og regler som åpenbart er godt begrunnet og rettferdige, f.eks. trafikkregler. Motsatt har vi utøvelse av makt som er både illegal og illegitim. Det kan for eksempel være tradisjonell vinningskriminalitet. Mellom disse ytterpunktene finner vi illegitim, men legal maktutøvelse. Dette er beslutninger som er gjort på lovlig vis, men som savner en rettferdig begrunnelse, f.eks. vedtak om forbud mot å snakke samisk på offentlig sted. Vi finner også den illegale, men legitime maktbruken.

Ved å plassere sivil ulydighet i den siste kategorien, kan sivil ulydighet beskrives som en illegal, men legitim maktbruk som vender seg mot legal, men illegitim anvendelse av makten. Men på samme måte som at myndighetenes vedtak må legitimeres, må også aksjonister stilles overfor kravet om å legitimere og begrunne sine handlinger.

Sivil ulydighet befinner seg i spenningsfeltet mellom det legitime og det legale, mellom moralen og retten. Den brukes ikke først og fremst for å belyse om noe er lovlig eller ulovlig, men om handlingen er rettferdig og riktig eller ikke.

Hva er et demokrati?

[Til toppen av siden](#)

For å kunne diskutere den sivile ulydighetens rolle i demokratier, er det fruktbart å avklare hva som menes med "demokrati". "Demokrati" er et begrep som har en positiv valør for de aller fleste av oss, og de fleste har en oppfatning at hva som menes med demokrati. Men det er ikke nødvendigvis entydig hva demokrati er og hva vi oppfatter som demokratisk. Både amerikanere, nordmenn og indere kaller sine styreformers for demokratiske, men det er store forskjeller i disse statenes lover og praksis. På samme måte er det norske demokratiet anno 1997 annerledes enn i 1880 eller 1930. Demokrati i en liten gruppe eller organisasjon fungerer og oppfattes også på en annen måte enn demokrati på statsnivå. Oppfatninger av hva som menes med demokrati varierer altså både i tid og rom.

Filosofiprofessor Arne Næss har i boken [Demokratisk styreform - en presiseringsmeny](#)³⁴ forsøkt å sette opp noen kriterier som må med når man skal vurdere hvor demokratisk et styre er. Flere forhold må vurderes, som hvor stor stemme- og valgrettsbredden er, hvor direkte valgene skjer og hvor lett det er å trekke tilbake mandater. I tillegg til disse formelle faktorene sier han at et styre er mer demokratisk hvis folkeopinionen er dannet under mindre intens og ensrettet propaganda, hvis oppslutningen om styreanliggende er større og hvis intensjonsdybden hos folk er større. Intensjonsdybde kan forstås både som forståelsesdybde, altså hvor god kunnskap en har om saken, og som "berøringsdybde", altså i hvor stor grad en blir berørt av en sak. Det er gjort en rekke forsøk på å sette opp kriterier for hvordan argumenter skal behandles i den offentlige debatten. Både Næss og den tyske filosofen og sosiologen Habermas er opptatt av at argumentene skal være saklige, samt at de skal ha gyldighet og relevans.

Man må også vurdere i hvor stor grad grunnleggende friheter og rettigheter, som for eksempel ytringsfrihet og organisasjonsrett, blir ivaretatt og i hvor stor grad disse er jevnt fordelt i befolkningen.

Av alle de demokratiske friheter og rettigheter vi har, kan ytringsfriheten regnes som den mest grunnleggende. Ytringsfriheten er en helt avgjørende betingelse for at offentlig debatt skal være mulig. Uten den har ikke organisasjonsretten eller stemmeretten noe eksistensgrunnlag. [Sosiologen Lorentzen har tatt til orde for et utvidet ytringsfrihets-begrep](#)³⁵. Han mener at ytringsfriheten ikke bare handler om retten til å uttale seg offentlig, men retten til å bli hørt - til å få argumentene trukket med i selve beslutningsprosessen. Det har liten demokratisk verdi at alle skal få stå på hvert sitt gatehjørne og si akkurat hva de mener. Det vesentlige er om det folk sier, blir tatt hensyn til. For at ytringsfriheten skal fylle sine demokratiske funksjoner, må den altså omfatte retten til å bli hørt. Dette passer med definisjonen til den amerikanske sosiologen C. Wright Mills: ["Demokrati innebærer at de som direkte påvirkes av en beslutning, også har en effektiv røst når denne beslutningen tas"](#)³⁶.

[Nils Christie skiller mellom det lyttende og det døvhørte samfunnet](#)³⁷. Han mener at det norske samfunnet er for lite lyttende, og trekker fram flere forhold som bidrar til dette. Stortingsfolk må bruke stadig mer tid på komitéarbeid inne i selve tinget slik at det blir mindre tid til direkte kontakt med velgerne. I tillegg skjer stadig mer av kontakten via massemediene. Christie trekker også fram at det sjelden brukes beslutningsmetoder som tvinger politikere til å lytte, som folkeavstemninger og kommunalt veto.

Hvem er flertallet?

[Til toppen av siden](#)

Demokrati forstås ofte som "flertallsstyre" eller "styre av folket". På statsnivå i dag opererer man ikke med direkte demokrati der alle borgere er med å fatte beslutninger, men med representativt demokrati der de stemmeberettigede gjennom valg avgjør hvem som skal lage lover. En vanlig innvending mot sivil ulydighet er at man ikke respekterer et "demokratisk fattet flertallsvedtak". Imidlertid sies det sjelden noe om *hvilket* flertall det snakkes om. Er det flertallet i kommunestyre, fylkesting, Stortinget eller FNs generalforsamling? Er det et flertall i folket uttrykt gjennom folkeavstemning, eller meningsmåling? Er det flertallet av dem som blir berørt av vedtaket? På hvilket nivå bør en beslutning tas? Som oftest henspiller "flertallsvedtak" på et vedtak med flertall i Stortinget, eventuelt i kommunestyret, avhengig av sakens karakter.

Det er ikke slik at politikere kan påberope seg folkeflertallet i enhver sak selv om de har flertall i et folkevalgt organ. Det er ingen automatikk i at flertallsvedtak i det representative demokratiet gjenspeiler flertallet i folket i en enkeltsak. De norske EU/EF-avstemningene i 1972 og 1994 viser dette. [I begge tilfellene var det solid flertall på Stortinget for medlemskap, mens folkeavstemningene ga nei begge gangene.](#)³⁸

Valgene hvert fjerde år er ingen blankofullmakt til at de folkevalgte kan gjøre hva de vil. Det kan være spørsmål som ikke sto på dagsorden i valgkampen og som velgerne ikke hadde anledning til å stemme over. Et eksempel er Stortingets behandling av EØS-avtalen høsten 1992. Avtalen ble forhandlet fram og vedtatt i løpet av stortingsperioden 1989-93 uten at saken var tatt opp i valgkampen. Vedtaket ble hastet igjennom før neste valgperiode, enda avtalen først skulle gjelde fra 1994. Hadde Stortinget ventet til etter valget i 1993, hadde det ikke vært det tilstrekkelige 3/4-flertall for avtalen på Stortinget.

Det er også slik at det ofte er det generelle partiprogrammet, og ikke konkrete enkeltsaker, som utgjør hovedgrunnlaget for hvilke partier folk stemmer på. Dermed kan helt vitale konkrete interesser forbli mangelfullt representert eller urepresentert i folkevalgte organer.

Overkjøring av lokalsamfunn

Det er ikke alltid enighet om hvilket politisk nivå en beslutning skal fattes på. Hvem skal bestemme om kommuner skal slås sammen, om kommunen skal få plassert Nato-baser eller lager for atomavfall? Hva med forvaltning av rovdyr - er det opp til kommunen eller staten å bestemme hvor mye ulv og bjørn som skal felles?

Det finnes mange eksempler på konflikter mellom lokalsamfunn og "storsamfunnet". Enkelte ganger kan det dreie seg om spesifikke vedtak, andre ganger kan det dreie seg om vedtak som påvirker de generelle rammevilkårene for bosetting og levekår. På starten av nittitallet vedtok Stortinget en rekke kommunesammenslåinger, blant annet i Østfold, på Hedmark og rundt Arendal. Den lokale motstanden var stor. I mange kommuner viste folkeavstemninger at godt over 90% av dem som stemte sa nei (med varierende valgdeltakelse). Likevel sa stortingsflertallet ja til sammenslåing. Et annet eksempel er da Miljøverndepartementet våren 1998 sa nei til å bygge landets største pukkverk. Pukkverket skulle ligge i Hardanger, og det var stort flertall i kommunestyrene for utbygging.

I hvor stor grad skal "storsamfunnet", representert av Stortinget eller regjeringen, kunne fatte vedtak som i stor grad påvirker et lokalsamfunn mot deres vilje? Det virker rimelig at de som blir berørt av et vedtak skal tas mer hensyn til enn andre grupper. Men hva vil det si å bli berørt av et vedtak? Er det de som tjener på et vedtak eller også de som blir skadelidende som blir berørt?

[Kriminolog Nils Christie tar til orde for lokal vetorett i flere typer saker](#)³⁹. Vi mener en slik vetorett for eksempel bør gjelde i større utbyggingssaker, leting etter mineraler og plassering av militære anlegg. Det er en del ulemper med et slikt system, som hvordan man skal håndtere at en kommune for eksempel kan blokkere bygging av en jernbane eller vei. Fordelene er likevel så store at forslaget bør utvikles videre.

Konsekvenser over landegrensene

Mange av de vedtak som fattes i det moderne samfunnet har konsekvenser for mennesker og natur utenfor det geografiske nivået som en beslutning er tatt på. Et flertall i det britiske parlamentet kan ta beslutninger som innebærer forurensning i Norge og andre naboland. Et flertall i Stortinget kan føre en politikk som indirekte og direkte bidrar til økte forskjeller mellom "det rike nord" og fattige folk i Afrika, Asia og Latin-Amerika, og som undergraver utviklingsmulighetene på disse kontinentene.

Hele vår høye levestandard er basert på utbytting av folk og naturressurser i sør. Et eksempel er de mange billige t-skjortene med ulike politiske slagord. Hvis de som plukket bomullen og produserte skjortene skulle fått en anstendig lønn, ville t-skjortene vært mange ganger dyrere. Det samme gjelder den billige kaffen, de friske grønnsakene og fruktene midtvinters, eller moteklærne. Vi tar for gitt at fattige folk i andre deler av verden fortsatt skal produsere varer til oss uten å få en anstendig lønn.

Også helt spesifikke vedtak i norske organer eller selskaper kan påvirke folk i andre deler av verden. Det kan være norske selskaper som får støtte fra norske bistandsmyndigheter for å være med på damprosjekter som innebærer tvangsflytting av tusenvis av mennesker og rasing av store skog- og jordbruksområder. Det kan være prosjekter som får støtte fra Verdensbanken. Både bistandsbevilgninger og bevilgninger til Verdensbanken må kunne sies å ha stor oppslutning i Stortinget. Men det er sjelden at Stortinget, eller kanskje til og med regjeringen, har fått seg forelagt de enkelte prosjektene, som kan ha enorme skadevirkninger på lokalbefolkning og miljø.

Flertallet av jordas befolkning er direkte berørt av beslutninger fattet både av transnasjonale selskaper og av flertall i vestlige lands parlamenter. Samtidig har de ingen formell, og svært liten reell, mulighet til å påvirke disse. Det er vanskelig å finne styringsmekanismer som kan sikre interessene til de fattige i sør. Solidaritet kan være vanskelig å få til så lenge det rike flertallet i nord bestemmer. Sivil ulydighet fra en liten gruppe i Norge eller Tyskland kan være nødvendig for å få fram stemmene og interessene til det store flertallet i andre deler av verden som lider under de negative konsekvensene av våre vedtak. Slike aksjoner vil naturligvis ikke alltid føre fram, men vårt poeng er at slike aksjoner kan forsvares ut fra vår noe større mulighet til å påvirke beslutninger som rammer undertrykte i andre deler av verden.

Det må legges til at det også er nødvendig og forsvarlig med sivil ulydighet fra dem som faktisk blir rammet av våre vedtak. Slike aksjoner har blitt gjennomført en rekke ganger, blant annet i India.

Makt til noen få

Svært mange beslutninger som fattes, er delegert fra folkevalgte organer til ulike etater og institusjoner. Det er et flertall i parlamentet som står for delegeringen, men i hvilken grad kan en si at flertallet står bak avgjørelser som den delegerte myndigheten fatter? Det mest ekstreme eksempelet er militærvesenet og deler av politiet.

Militærvesenet har en struktur som innebærer at svært få mennesker har mulighet til å fatte beslutninger med potensielt store konsekvenser for svært mange mennesker. Selv om militæret formelt sett er underlagt folkevalgt kontroll er denne i praksis temmelig innskrenket. For det første er den sterkt innskrenket hvis en krigssituasjon skulle oppstå. For det andre viser en rekke avsløringer i etterkrigstiden at militæret har operert uten at Stortinget har vært informert. [Eksempler på dette er de mange amerikanske etterretningsstasjonene som ble avslørt av fredsforskerne Nils Petter Gleditsch og Owen Wilkes i 1979](#)⁴⁰. Seks år senere kom det fram at Stortingets forsvarskomite ikke var informert om stasjonene på annet sett enn at et "engere utvalg" bestående av stortingspresidenten og forsvarskomiteens formann og nestformann, hadde fått en viss informasjon muntlig av forsvarsministeren. Dette "engere utvalg" var ikke oppnevnt av forsvarskomiteen eller andre organer på Stortinget, og ikke engang medlemmer i komiteen kjente til dens eksistens - utvalget [ble kjent i forbindelse med vitneavhørene under Ikkevoldssaken](#)⁴¹.

Våre etterkommere - det store flertallet

[Til toppen av siden](#)

Det største flertallet som berøres av beslutninger i vårt samfunn er uten tvil alle de som kommer etter oss. Disse menneskene er naturlig nok ikke representert i dagens styrende organer. Samtidig er det slik at mange beslutninger

som fattes i dag vil få store konsekvenser for mange generasjoner framover.

Det er umulig å påberope seg retten til å tale etterkommernes sak. Vi vet jo ikke hva disse menneskene måtte mene. Nettopp av denne grunn vil være riktig og fornuftig å ta beslutninger i dag som gir framtidige generasjoner størst mulig handlingsfrihet og valgmuligheter. I enhver beslutning ligger det selvsagt en form for avgrensning av videre valgmuligheter, men det bør være et mål å unngå beslutninger som vil binde opp mange generasjoner framover. Beslutninger som fattes i dag må ta hensyn til etterkommernes rett til et levende miljø og til et rettferdig samfunn.

Mange beslutninger viser at hensynet til kommende generasjoner ikke blir tilstrekkelig ivaretatt. I en del situasjoner kan det reises spørsmål om hva slags beslutninger et flertall i dag egentlig har rett til å fatte. Har vi som lever i dag i det hele tatt rett til å fatte beslutninger med vidtrekkende konsekvenser for framtidige generasjoner eller beslutninger som innebærer uopprettelig skade på menneske og natur? I diskusjonen om atomkraft på syttitallet ble nettopp dette spørsmålet reist. Atomkraften produserer radioaktivt avfall som er livsfarlig i titusenvis av år. Mens vi i dag kan dra nytte av kraftproduksjonen, vil flerfoldige generasjoner etter oss utelukkende slite med problemene med atomavfallet. I forbindelse med den svenske folkeavstemningen i 1980 var det flere personer som argumenterte imot folkeavstemning. Begrunnelsen var at de mente det var fullstendig irrelevant hva et flertall den gangen måtte mene om et spørsmål som ville ha store, negative konsekvenser for mange generasjoner framover.

En rekke andre saker reiser tilsvarende problemstillinger, om enn ikke alltid like entydig. Produksjon av atomvåpen medfører alvorlige problemer for svært mange generasjoner etter oss. Det samme gjør utslipp av gasser som endrer klimaet på kloden eller bryter ned ozonlaget, eller rasering av biologisk mangfold blant annet gjennom hogst av regnskog. En uriktig lov kan endres, men en rasert dal eller et endret klima kan vanskelig bringes tilbake til sin opprinnelige tilstand.

Den genteknologiske utviklingen reiser også spørsmål om hva vi i dag kan gjøre uten å røre ved kommende slekters fundamentale rettigheter. Det gjelder både spørsmål knyttet til mulige virkninger i økosystemene, men også det prinsipielle og etiske i å endre på genmaterialet i levende organismer.

Ikke bare økologiske systemer er sårbare og utsatt for irreversible, menneskeskapt prosesser. Også sosiale systemer er sårbare. Mange "tradisjonelle" samfunn har forsvunnet i løpet av dette århundret, sammen med mye oppsamlet kunnskap blant annet om hvordan en kan tilpasse seg naturen på stedet. Flere hundre års erfaringer om samliv med en sårbar natur er i ferd med å gå tapt i løpet av et knapt hundreår. Beslutninger som fattes i dag må også ta hensyn til etterkommernes rett til å bevare sin egen historie.

"Vinn neste valg"

Det parlamentariske systemet har en del strukturelle, innebygde problemer. For at en politiker skal ha håp om å bli gjenvalgt ved neste valg, må vedkommende ta beslutninger som er populære i opinionen. På denne måten tvinger systemet fram at kortsiktige hensyn får størst gjennomslagskraft. Det er vanskelig å ta beslutninger som er upopulære på kort sikt, men fordelaktige på lang sikt. Det samme gjelder beslutninger som er upopulære i den vestlige verden, men fordelaktige for folk i andre deler av verden.

Dette fenomenet forsterkes av at kapitalsterke grupper har ressurser til å påvirke opinionen når de føler sine interesser truet. På den måten kan de altså skape en stemningsbølge mot langsiktige miljøtiltak som innebærer omorganisering av industrien og samfunnet.

Disse strukturelle problemene gjør altså systemet lite egnet til å takle problemer som krever langsiktige løsninger. Mange av miljøproblemene er av en slik karakter. Våre "goder" skaper problemer, men ofte først for senere generasjoner. Kaj Skagen har skrevet et dikt om at det er først når direktørene dør på Karl Johan at det er mulig å få til nødvendige endringer. Om det ikke er så dramatisk, så illustrerer det i hvert fall problemet.

Systemet fungerer også slik at de samme feil gjentas gang på gang. Folk har kort hukommelse og enkeltsaker drukner lett i valgkampene. Folks korte hukommelse gjør at politikere kan komme med de samme løftene i hver valgkamp, uten at de følges opp og ofte uten at det får konsekvenser for neste. Det gjelder løfter om mer satsing på miljø og mer penger til eldreomsorg, for å nevne noe. Selv om en del politikere må gå av når grove feil og skandaler avsløres, er hovedinntrykket at politikere kan ta mange gale beslutninger uten at det får konsekvenser for neste valg. Et eksempel er hvordan det nærmest er blitt en selvfølge med store kostnadsoverskridelser på veg- og tunnelprosjekter. Et annet er at miljøbevegelsen ofte blir innrømmet rett i ettertid når det viser seg at deres advarsler

om negative konsekvenser var riktige.

Det finnes ingen enkle løsninger på hvordan denne type problemstillinger skal behandles i vårt samfunn. Det er likevel viktig å ta dem opp til debatt.

Den norske grunnloven har en egen paragraf om etterkommernes rett til et levende miljø, men det er ikke klart hvordan en slik generell formulering skal praktiseres i den daglige beslutningsprosessen. Det samme gjelder føre-var-prinsippet i miljøpolitikken. Føre-var-prinsippet innebærer at dersom det finnes begrunnet mistanke om at skade på liv kan oppstå, så skal man la tvilen komme naturen til gode. Dette er prinsipper som det er vanskelig å finne ut hvordan skal anvendes i den praktiske politikken.

Generelt kan vi si at større hensyn til framtidige generasjoner valgmuligheter medfører langt større varsomhet og ydmykhet fra vår generasjons side. I løpet av de siste hundreår har menneskeheten utviklet maskiner, kunnskap og strukturer som gjør det mulig med massiv ødeleggelse. Det er blitt et mål at samfunnet stadig skal endres, og det endres stadig raskere. Det gjør det vanskeligere å ha oversikt over alle konsekvensene, og det gjør fallhøyden større hvis eller når det først skulle gå galt. Mange av de konfliktene der det brukes sivil ulydighet er oppstått som et forsvar mot at det stadig settes i gang nye utbygginger og moderniseringer. [Som Christie skriver: "Mot entreprenørene kan sivil ulydighet bli stadig mer begrunnet"](#)⁴².

Hensynet til dem som kommer etter oss, er med på å rettferdiggjøre bruk av sivil ulydighet. Det er nødvendig at mennesker som lever i dag bruker sivil ulydighet for å sikre framtidige generasjoners rett til et levende miljø og størst mulig valgfrihet.

Forsvar av mindretallet

[Til toppen av siden](#)

Vi har nå vist at det ikke er enkelt å si hva som menes med "flertallsstyre". Det neste og mer grunnleggende spørsmålet er i hvilken grad flertallet har rett til å overkjøre et mindretall? Dette leder også til spørsmål om hvilken rett et mindretall har til å kreve å få sin vilje igjennom.

Har flertallet i Norge rett til å nekte den samiske minoriteten å joike og snakke samisk? Kan et flertall akseptere tvangssterilisering av tater? Har et flertall rett til å avskaffe allmenne demokratiske rettigheter eller innføre diktatur? Nei, det finnes helt klart grenser for hva et flertall kan gjøre i demokratiets navn. Vanskeligere blir det når vi spør om et flertall har rett til å stemme ned et lite lokalsamfunn som vil bevare skolen i bygda, eller neglisjere synspunktene til de første som advarer mot menneskeskapte klimaendringer eller andre miljøproblemer?

Rosa Luxemburg skrev at den virkelige prøvelsen for et demokrati er hvordan flertallet behandler mindretallet. [Også professor i offentlig rett, Eivind Smith, gir uttrykk for tilsvarende syn: "Generelt sett er et styringsapparat som er overbevist om at det alltid har rett, et svakere demokrati enn et apparat som også er åpent for aksjonistenes syn"](#)⁴³.

Det parlamentariske systemet innebærer at mindretallet bøyer seg for de vedtak som flertallet vil ha. Problemet med flertallsstyre er at det er antall hoder som teller, mens det overser det som Arne Næss kalte intensjonsdyben. Dette innebærer at et mindretall som har en livsviktig interesse av å få igjennom, eller hindre, visse beslutninger, konstant kan nedstemmes av et flertall som har marginal interesse i denne saken. Flertallsstyre kan altså lett gli over i et slags flertallsdiktatur.

Innføringen av allmenn stemmerett gjorde det lettere å ivareta flertallets interesser. I en tid da flertallet besto av folk som befant seg på den nedre delen av inntektsskalaen var dette med på å fremme solidariske velferdsgoder. Flertallsstyre var et redskap for sosial utjevning. I dag mener mange at vi i Vest-Europa er på vei mot et "2/3-samfunn" der 2/3 av befolkningen, altså et solid flertall, har det bra og er forholdsvis rike, mens 1/3 av befolkningen faller utenom og blir fattige. I hvilken grad vil et flertallsstyre fremme sosial utjevning og solidaritet i en slik situasjon?

Hvem er en minoritet?

Det finnes mange typer minoriteter i et samfunn. Det kan være etniske, politiske eller religiøse grupper, eller det kan være folk med nye ideer. Det er ikke slik at folk enten tilhører minoriteten eller majoriteten. Etnisk sett kan man tilhøre en minoritet, mens man politisk sett tilhører en majoritetsgruppe. Eller man kan tilhøre minoriteten militærnektet og majoriteten kristen. Det avhenger altså av saksspørsmål og kategorisering.

I politiske konflikter snakker vi ofte om *et beslutningsgenerert mindretall*. De som blir nedstemt i en avstemning om for eksempel å bygge en motorvei over en barnehage vil være et slikt mindretall. Eller de som må i fengsel fordi de nekter militæret. Hadde det ikke vært for at politikere eller næringsliv fattet et bestemt vedtak (eller unnlot å fatte et vedtak) ville ikke de personene som protesterte utgjort noen minoritet. Minoriteten blir altså dannet som følge av beslutningssituasjonen, og motstand mot selve vedtaket kan være det eneste dette mindretallet har felles. Det at de utgjør et mindretall i selve beslutningssituasjonen sier ingenting om hvorvidt de har et mindretall eller flertall i folket bak seg. På samme måte finnes det som regel ikke noe grunnlag for å si om det flertallet av politikere som gikk inn for beslutningen, har folkeflertallet bak seg i denne saken.

Det finnes også andre former for minoriteter. Etniske grupper som samer, tatere eller innvandrere fra andre kulturkretser er minoriteter som aldri vil kunne utgjøre et flertall i Norge. Det kan være vanskelig, og i visse tilfeller umulig, å komme seg ut av en slik minoritetskategori - enten man vil det eller ikke. Fordi de har en annen kultur, språk og kanskje religion enn det som er vanlig i Norge, er de spesielt utsatt som gruppe og de opplever et sterkt press til å gi avkall på hele eller deler av sin opprinnelige kultur. Homofile, alenemødre eller funksjonshemmede utgjør også former for minoriteter. Det finnes en rekke sosiale, religiøse eller politiske grupper som alltid vil utgjøre et mindretall i det norske samfunnet.

En annen type minoritet er de gruppene som kommer med de nye ideene - framtidens ideer. De kvinnene som kjempet for allmenn stemmerett ble av sin samtid møtt med massive reaksjoner om at kvinnen ikke var like intelligent som mannen og derfor ikke burde ha stemmerett. De første som engasjerte seg imot slaveriet i USA, utgjorde en liten minoritet i et samfunn der den rådende holdningen var at svarte ikke var fullverdige mennesker. De første som tok opp problemene med forurensning, var en svært liten gruppe mennesker som ble sett på som rare av sin samtid. Miljøaksjonistenes innvendinger mot kraftutbygging på seksti- og syttitallet ble avfeid. I forbindelse med behandlingen av Orkla-Grana-utbyggingen og neddemmingen av Innerdalen (der det senere var langvarige sivilulydighetsaksjoner) uttalte daværende formann i industrikomiteen Arvid Johanson (Ap) over en helside i Adresseavisen:

"Situasjonen er ganske enkelt at får vi en nedbørfattig sommer kombinert med et konjunkturoppsving for industrien, så står vi der med skjegget i postkassa. Uten nok energi til å drive landet. Lyset går i de tusen hjem, TV'n slukner, ovnene blir kalde og aluminiumen storkner i ovnene".⁴⁴

Under ti år senere kom FN-rapporten Vår Felles Framtid, ledet av Gro Harlem Brundtland, som slo fast behovet for å redusere energiforbruket i den rike delen av verden. Eksemplene er mange på at de første som fremmer nye tanker har fått rett.

Det er ingen sammenheng mellom hvor mange som hevder et standpunkt og hva som er riktig. Flertallet har ikke nødvendigvis rett, selv om det er aldri så mange som mener det samme. Historien har vist oss at det ofte er slik at minoriteter har blitt innrømmet rett - i ettertid.

Hvilke rettigheter, og hvordan bli hørt?

I diskusjonen om mindretallets rettigheter møter vi spørsmålet om hvorvidt mindretallsstyre er bedre enn flertallsstyre. Satt på spissen kan en spørre om et "mindretallsdiktatur" er noe bedre enn et "flertallsdiktatur"? En skal ha gode grunner for å forsvare at et mindretall skal få sin vilje igjennom på tvers av flertallets mening. Vi skal her trekke fram rettferdighetsaspektet og intensjonsdybden som viktige momenter som kan forsvare at mindretallets syn i visse tilfeller bør veie tyngst. Jo sterkere en person eller gruppe er berørt av et vedtak, jo større innflytelse bør den ha over beslutningen.

Det er rimelig å kreve at flertallet skal sette seg inn i mindretallets situasjon. Man kan si at det foreligger brudd på minoritetsforsvaret dersom et flertall fordeler byrder og goder på en slik måte at det samme flertallet aldri ville funnet seg i å være mindretallet under de vilkår som settes opp. De samme reglene bør også gjelde overfor etterkommeres rettigheter og berørte personer som ikke har mulighet til å påvirke beslutningene fordi de bor andre steder i verden. Et av den demokratiske rettsstatens prinsipper er at den skal beskytte de fundamentale

menneskerettighetene.

Det foreligger også brudd på minoritetsforsvaret dersom den samme gruppen mennesker stadig blir stemt ned. Et velfungerende demokrati er et system der folk veksler mellom å være minoritet og majoritet.

Sivil ulydighet er en viktig mekanisme der et mindretall kan appellere til flertallet. Det kan være en appell om å sette seg inn i mindretallets situasjon, det kan bevisstgjøre både mindretallet og flertallet om det opplevde "overgrepet", eller det kan være en appell om å lytte til mindretallets argumenter og kunnskap.

Historien har vist at utenomparlamentariske metoder og sivil ulydighet har vært viktig for å få satt minoriteters rettigheter på dagsorden og for å reise nye saker og problemstillinger til debatt. Det er en lite egnet strategi å starte hvert sitt politiske parti for å få gjennomslag i parlamentet. Det kan også være vanskelig å få gjennomslag gjennom tradisjonelt organisasjonsarbeid. Det parlamentariske systemet har den svakheten at det går tregt å fremme nye ideer. For at politiske partier skal få oppslutning, må de ta opp spørsmål som er populære i opinionen og som velgerne er opptatt av. Det er også en tung prosess å få byråkratiet til å fange opp nye spørsmål. Systemet kan altså først brukes effektivt når en større gruppe mennesker får øynene opp for en sak. Men de formelle kanalene er en treg måte å få øynene opp hos opinionen og politikerne. De mange ulovlige og lovlige spektakulære aksjonene mot nedgravde gifttønner i Norge på starten av åttitallet bidro sterkt til å vekke opinionen og få politikere og byråkrater opptatt av industriforurensning. Her var det altså snakk om at aksjonene til noen tusendels promille av befolkningen var med å vekke opinionen og danne et flertall for bedre behandling av industriutslipp.

Ulik påvirkningskraft

[Til toppen av siden](#)

Formelt sett skal alle innbyggere ha like stor politisk innflytelse. I virkeligheten ser vi imidlertid at det er store forskjeller mellom formell og reell innflytelse på opinion og beslutningstakere. Næringslivets Hovedorganisasjon har større innflytelse enn miljøorganisasjonene. Rederne mer enn førskolelærere og småbrukere. Bilorganisasjonene mer enn Syklistenes Landsforening. Noen grupper har mer makt enn andre.

Nå er det ikke nødvendigvis et mål at alle mennesker bør eller vil ha like stor innflytelse som andre i alle saker. En gruppe mennesker kan ha større interesse knyttet til en sak enn andre mennesker. Men det er samtidig klart at det er et demokratisk problem når visse interesser blir tatt mer hensyn til enn andre viktige interesser, og når folk ikke har innflytelse i spørsmål som er av betydning for dem og der de ønsker å ha innflytelse. I slike tilfeller vil vi snakke om skjev maktfordeling.

Men hva er "makt"? Det finnes mange ulike definisjoner, og vi skal ikke gå grundig inn på å diskutere forskjellene. Sosiologen Max Weber har lagt vekt på viljesaspektet. Makt kan da forstås som et eller flere menneskers sjans til å sette gjennom sin vilje i det sosiale samkvem, på tvers av motstand. Statsviteren Øyvind Østerud legger vekt på at maktbegrepet også må romme makten som ligger i "ikke-beslutningene", altså de gangene der makten ikke kommer til syne i en åpen konflikt.

Vi kan skille mellom sterke og svake interesser og (ressurs)-sterke og -svake aktører. Med aktører menes enkeltpersoner eller grupper. Med "interesser" menes deres holdninger og meninger. En sterk interesse er en holdning som står sterkt og som har gjennomslag i det politiske systemet. Man kan tenke seg ulike kombinasjoner av sterke og svake interesser og sterke og svake aktører. Miljøbevegelsen trekkes gjerne fram som eksempel på at sterke aktører kan fremme svake interesser. Miljøorganisasjonene består for en stor del av ressurssterke personer, men miljøinteressene får ofte lite gjennomslag i beslutningsprosessene. Man kan også tenke seg sterke interesser med svake aktører. Periodevis har lavtlønte grupper vært i en slik posisjon der deres krav om høyere lønn har stått sterkt. Periodevis har også visse grupper av funksjonshemmede også vært svake aktører med sterke interesser. Om en interesse blir sterk eller ikke avhenger ikke bare, eller først og fremst av, om aktørene er sterke.

Vi vil trekke fram noen forhold som er viktige for å forklare gapet i politisk makt og forskjellen mellom sterke og svake interesser. Dette er knyttet til de materielle betingelsene for å kunne utøve makt eller motmakt. Andre forhold er også viktige for å forstå maktstrukturene. Målet her er å kort problematisere påstanden om at alle har lik mulighet til innflytelse, og knytte dette an til diskusjonen om den sivile ulydighetens plass i det norske politiske systemet.

Tilgang på, og kontroll over, informasjon

Tilgang på informasjon er en grunnleggende forutsetning for å kunne delta i en debatt og påvirke utfallet. Tilgang på, og muligheten til å holde tilbake, informasjon er med å skape et gap i politisk makt. Det gjør at man kan holde visse spørsmål unna den politiske dagsordenen, samtidig som det kan skape et privilegium til å fremme nye saker.

Her sitter ofte regjeringen, myndighetene og næringslivet i en privilegert situasjon. For offentlig forvaltning gjelder offentlighetsloven som skal sikre innbyggere og presse innsyn i hva som skjer. Det finnes en rekke unntak, og særlig utover på nittitallet har stadig flere dokumenter blitt unndratt offentlighet. Når det gjelder det private næringslivet er allmennhetens tilgang på informasjon generelt sett begrenset.

Det finnes dessverre mange eksempler på at myndighetene misbruker sin mulighet til å holde tilbake vesentlig informasjon. I mars 1998 avslørte den franske avisen Le Monde at OECD-landene, deriblant Norge, i over to år hadde forhandlet om en avtale som vil innskrenke statenes mulighet til å regulere næringslivsinvesteringer og som ville gi selskapene anledning til å stevne stater for brudd på den frie investeringsretten. Ingen lands parlamenter var informert om disse svært omfattende forhandlingene. Kritisk debatt var umulig fram til lekkasjen. Ingen kan diskutere forhandlinger som de ikke vet at eksisterer.

Det finnes også en lang rekke eksempler på at opplysninger om prognoser knyttet til ulike utbyggingsprosjekter ikke har blitt presentert for Stortinget i forkant av behandlingen av saken.

I diskusjonen om Nato-baser på norsk jord på syttitallet hevdet myndighetene konsekvent at slike ikke fantes, noe de til sist måtte innrømme at det gjorde. Lundkommisjonen avslørte omfattende ulovlig politisk overvåkning i Norge i etterkrigstiden. Fortsatt er det mye som er ukjent når det gjelder det hemmelige politiet og sikkerhetstjenesten. Det ligger i sakens natur at visse deler forblir hemmelige for kontrollerende parlamentarikere, det er hele tiden slik at de som har informasjonen må avgjøre hvor mye de vil informere om. Kontrollmyndigheter kan ikke kontrollere noe de ikke kjenner til. Alternativet skulle i så fall være en kontinuerlig kontrollprosess med de mandater og fullmakter som Lundkommisjonen hadde. At folk flest ikke kjenner til hva som foregår, er delvis en forutsetning som er bygget inn i systemet med hemmelighold. Lundkommisjonen var kritisk til hvordan hemmeligholdet virket i denne typen politisamarbeid. Hensynet til rikets sikkerhet har en passiviserende virkning på folk. "Ønsket om ikke å foreta seg noe som kan skade denne sikkerheten og underordne seg de eksperter som mener å ha oversikt over risikofaktorene, blir påtrengende: kritiske spørsmål forstummer, behovet for ikke å vite overtar", sto det i kommisjonens rapport.⁴⁵

Tilgang på informasjon gjør også at man har det privilegium å sette dagsordenen. Nye planer, ny kunnskap får oppmerksomhet i massemediene. Det å sitte på informasjonen gjør også at man har et fortrinn når det gjelder å uttale seg og kommentere saken. Mange kampanjer er startet som en reaksjon på planer fra næringslivet eller fra politisk hold. Skjevhet i informasjonstilgang ligger da i sakens natur. Det er ikke de som er med i kampanjen som sitter med initiativet. Motsatt kan også makten til å sette dagsorden brukes til å styre tilgangen på informasjon, som da Ap-regjeringen våren 1996 loste vedtak om gasskraft gjennom Stortinget *samme dag* som fristen til å uttale seg løp ut for statens miljøfaglige instanser.

Veldig mye informasjon flyter mellom enkeltpersoner gjennom ulike uformelle nettverk. Disse nettverkene kan gjerne være på siden av de formelle kanalene. Frimurerlosjen og Rotaryklubbene er eksempler på fora der sentrale politikere, jurister og næringslivsfolk møtes regelmessig utenfor offentlighetens lys. Utover på åtti- og nittitallet har det også kommet stadige avsløringer om den tette koblingen mellom Arbeiderpartiets sentrale ledelse og overvåkningspolitiet i etterkrigstiden.

Det er også en tendens til at den som allerede har mye informasjon gjerne får tilgang på mer. Det kan være fordi vedkommende blir attraktiv til stadig nye verv (han har jo så stor tilgang på informasjon).

Det er ikke bare folk i maktposisjoner som har tilgang på informasjon. Også folk som er aktive i ulike kampanjer og organisasjoner utvikler et informasjonsnettverk som av og til kan være svært omfattende. Slike informasjonsnettverk er nesten en forutsetning for å drive effektivt politisk arbeid.

Penger er makt

En av de viktigste faktorene som avgjør hvor stor påvirkningskraft en gruppe har, er hvor mye penger og verdiskapning den representerer og har til rådighet. Vi skal senere komme inn på den direkte makten et selskap har

gjennom markedet og investeringer. Her er vi interessert i påvirkningskraften overfor politiske beslutninger og holdninger i opinionen. Mer eller mindre bevisst påvirkes politikere og opinionen av hvor store økonomiske ressurser som er involvert i en sak. Jo mer avhengig et samfunn er av én bedrift eller en bransje, jo mer lydhøre blir politikere, og delvis opinionen, overfor hva ledelsen i bransjen måtte mene.

I tilspissede situasjoner kan den økonomiske makten tre tydelig fram for offentligheten. Ledelsen ved en bedrift kan true med nedlegging eller utflagging for å hindre innføring av nye skatter eller miljø- og arbeidskrav. Ofte får de gjennomslag, som i tilfellet med redernes nullskatt på midten av åttitallet. Det er likevel verdt å merke seg at truslene om utflagging sjelden har blitt gjennomført i Norge. Selv om mange bedrifter truet med utflagging dersom det norske folk stemte imot EU-medlemskap, var det ingen som flyttet ut verken som resultat av folkeavstemningen i 1972 eller 1994.

Ofte er det slik at næringslivsledere ikke trenger å bruke pressmidler fordi deres ønsker uansett blir tatt hensyn til. I utviklingen av EUs indre marked, infrastrukturprogram og monetære union spilte næringslivet en svært aktiv rolle, også på måter som ikke kom fram i den offentlige debatten. I 1983 ble European Roundtable of Industrialists, ERT, startet av lederne for de største foretakene i Vest-Europa. [ERT kjennetegnes ved at de kan få kontakt med en hvilkensomhelst regjering i Europa på 48 timer, har en EU-lobbyist forklart](#)⁴⁶. ERT utarbeidet et forslag om et indre marked, og få år senere vedtok EU-kommisjonen en nesten identisk plan. Det samme var tilfelle med mange av de store motorveiprosjektene som er bygget ut siden midten av åttitallet. [Også disse ble først presentert av ERT for så å bli vedtatt av EU-kommisjonen og nasjonale parlamenter](#)⁴⁷.

Også innenfor fagbevegelsen ser vi at politisk gjennomslag ofte henger sammen med hvor stor verdiskapning en gruppe representerer. Grafikere og flygeledere har større gjennomslagskraft enn barnevernspedagoger og hjelpepleiere, fordi deres streiker rammer en større del av næringslivet eller andre "vitale" deler av samfunnet rammes.

Forskjellene kommer også tydelig fram når det gjelder mulighet for opinionsdannende virksomhet. Reklamekampanjer er et stadig mer vanlig innslag i politiske diskusjoner. I den svenske debatten om atomkraft kom dette tydelig fram. Samme dag som folkeavstemningen om atomkraft i 1980 var det helsides annonser med budskapet "Varför ljuger Linje tre?". Linje tre var forslaget om å si nei til atomkraft. På midten av nittitallet blusset atomkraftdebatten på ny opp fordi kompromissforslaget hadde vunnet fram i folkeavstemningen. Kompromisset innebar at atomkraften skulle avvikles i 2010. Ifølge Svenska Dagbladet førte dette til næringslivets største lobbykampanje siden EU-valget. I tiden før Riksdagen skulle behandle spørsmålet preget store helsides annonser alle de største avisene. Annonsene hadde overskrifter som "Ge oss en minut av er tid innan ni avvecklar ytterligare industrijobb". Det ble gitt ut egne brosjyrer der det sto at atomkraftspørsmålet ikke egentlig var en politisk sak, men noe som burde håndteres av industrien selv. Journalister og politikere ble invitert på gratisturer til tyske atomkraftverk. Alt dette var med å snu den svenske opinionen fra å være sterkt kritisk til atomkraft til å gå imot nedlegging av reaktorer. Også i USA har vi sett storstilte annonsekampanjer fra næringslivet i politisk sammenheng. I forkant av klimaforhandlingene i Kyoto i desember 1997 ble det brukt i underkant av 100 millioner kroner på annonser mot en klimaavtale.

Det finnes også eksempler på at frivillige, ikke-statlige organisasjoner har benyttet seg av annonsekampanjer. Mest kjent er vel Greenpeace og World Wide Fund for Nature. Dette er unntak, og legger vi sammen summene som er brukt i annonsekampanjer i tilknytning til politiske beslutninger ser vi tydelig at det er de kapitalsterke gruppene som bruker mest. De fleste grasrot-organisasjoner og -kampanjer har ikke på langt nær samme mulighet til å drive intense lobby- og holdningskampanjer som grupper og foretak med stor omsetning.

Det er klart at politiske annonsekampanjer og tett oppfølging av journalister og politikere kan gi store utslag i politiske kontroverser. Samtidig er det viktig å være oppmerksom på at det ikke alltid er slik at de med den mest "profesjonelle", dyrekjøpte informasjonsstrategien vinner fram. EU-kampen i Norge er et godt eksempel på dette. Engasjement kan mobilisere uante ressurser og oppfinnsomhet.

Byråkrati er makt

Det tilbaketrunkne byråkratiet har stor makt på flere måter. Det har stor innflytelse ved at det utgjør det apparatet som skal utrede saker som skal til politisk behandling.

I Olje- og energidepartementet fantes det i 1997 over 45 personer som jobbet med olje- og gassproduksjon og vannkraft, mens fire personer hadde ansvar for nye, fornybare energikilder og energiøkonomisering. Forskjellen forsterkes ytterligere av at departementet har et eget oljedirektorat for oljesaker, samt Norges vassdrags- og energiverk. Kun et fåtall sysler med nye, fornybare energikilder og energiøkonomisering.

En interesse vil gjerne stå sterkere dersom det finnes en motsats innen byråkratiet som kan koordinere arbeidet. Bilinteressene er for en stor grad samlet i én etat - Statens Vegvesen. Kollektivtransporten derimot har et pulverisert ansvarsforhold, og det finnes ingen felles etat som skal ivareta kollektivtrafikkens utvikling. Det ligger dermed an til at denne interessen forblir svak.

Skjevheten i byråkratiet er delvis et *resultat av* og delvis en *årsak til* at ulike grupper har ulike påvirkningskraft. En del av byråkratiet vokser fram fordi sterke interesser presser på. Etter hvert blir byråkratiet i seg selv en maktfaktor som bidrar til å opprettholde det skjeve forholdet.

Det er også viktig å se på innflytelsen byråkratiet har ved utstrakt planarbeid. I Norge og store deler av den vestlige verden er etterkrigstiden blitt kjennetegnet av en stadig økende offentlig planlegging. [Statsviter Øyvind Østerud skriver at den offentlige planleggingen kan betraktes som et forsøk på å løsrive beslutninger fra umiddelbare føringer i opinionen og i løpende politikk](#)⁴⁸. Den økte bruken av offentlige planer avspeiler at de profesjonelle planleggerne har fått økt innflytelse på bekostning av politikere og allmennheten. Den gjør at ad-hoc-grupper har vanskelig for å få gjennomslag så lenge deres krav ikke passer inn i pågående planprosesser.

Byråkratiet har også store muligheter til å trenere eller framskynde prosesser. I 1989 vedtok Stortinget en målsetning om å stabilisere de norske utslippene av klimagassen CO² på 1989-nivå innen år 2000. Først sju år senere kom oppfølgingsplanen som slo fast at Norge ikke vil klare målet, selv om målsetningen fortsatt sto fast. Den lange utredningsperioden gjorde det vanskelig med debatt fordi regjeringen alltid henviste til at "saken utredes".

Medlemmer og organisering er makt og motmakt

Det er også viktig å se på hvor mange mennesker som står samlet bak et krav og deres evne og mulighet til å få framført kravene. Det er slik at jo bedre organisert en gruppe er, jo større sjanse har den for å få gjennomslag. Medlemsorganisering utgjør ofte en motvekt til næringslivets innflytelse og makt.

Vi finner mange eksempler på at organisering gjør en interesse "sterk". Mye av fagbevegelsens makt er nettopp knyttet til dens organiserte virksomhet. Det er jevnt over høyere organiseringsgrad i yrkesgrupper der lønsmottakerne er samlet på arbeidsplassen. De har også lettere for å gjennomføre streiker enn yrkesgrupper som er spredt på mange små arbeidsplasser.

Mangel på organisering eller organisatorisk trening kan være med på å gjøre noen interesser svake. Det kan være mange grunner til dårlig organisering - det kan skyldes at aktørene er spredt, som for eksempel aleneforeldre. Eller det kan skyldes hurtig gjennomstrømming. Skoleelevenes interesser blir således svake fordi elevene bare er kort tid på skolen. Lærerne og administrasjonen utgjør kontinuitet. Et tilsvarende eksempel er sykehuspasienter versus leger og helsepersonell.

Organisering utgjør ofte en motvekt til de andre forholdene som gjør en interesse sterk. Hvis man ikke har andre måter å skaffe seg innflytelse på, utgjør organisering en helt avgjørende forutsetning for å få reist en sak. EU-motstanden i Norge er et godt eksempel på hvordan solid organisering kan gjøre at folk kan motsette seg en nærmest samlet maktelite. [Thomas Mathisen går i boken *Makt og motmakt grundig inn på hvordan organisering er en nødvendig betingelse for å kunne danne en motmakt til dem som har makt i dag*](#)⁴⁹.

Generelt sett er Norge et svært gjennomorganisert samfunn. Det finnes svært mange organisasjoner og foreninger. I den grad de har fått gjennomslag overfor myndigheter og beslutningstakere utgjør de "sterke interesser" i samfunnet.

Mellom det offentlige og en del næringsorganisasjoner, som de store fagforbundene, NHO og bondelagene, har det utviklet seg bestemte samarbeids- og beslutningsforhold. Næringsorganisasjonene er trukket sterkt med i beslutningsprosessen på visse områder. Her kan etablerte beslutningsstrukturer mellom organisasjoner, myndigheter og næringsliv utgjøre et hinder for at nye grupper blir tatt med i prosessen. Det kan utvikle seg til at mange diskusjoner tas bak lukkede dører, mens den offentlige diskusjonen blir mer et spill for galleriet.

Sivil ulydighet for å bli hørt

Vi har trukket fram en rekke forhold som er med på å forklare at det er stor forskjell i innflytelse og påvirkningskraft mellom ulike grupper i samfunnet. Det er en tendens til at maktstrukturene bidrar til å opprettholde seg selv. Det er lettere for dem som allerede har makt å beholde den enn det er for nye grupper å få makt. Samtidig er det slik at maktstrukturene ikke er statiske. Makten må hele tiden erobres og gjenerobres. Dette skyldes blant annet at de faktorene som gir grunnlag for makt, ikke alltid virker sammen. Noen ganger kan de virke mot hverandre, som kapitalmakt versus arbeiderorganisering.

Sivil ulydighet kan bidra til å redusere gapet i politisk innflytelse. Den kan fungere som et middel for aktører eller interesser som ellers står svakt slik at gjennomslagskraften øker. Ofte vil det være en tett sammenheng mellom organisering og sivil ulydighet. En sivilulydighetsaksjon har større sjanse for å bli vellykket og fulgt opp dersom de som gjennomfører den er godt organisert.

Bruk av sivil ulydighet kan gi oppmerksomhet omkring en sak. Spektakulære aksjoner, lovlige og ulovlige, gjør at saken får nyhetsverdi og dermed blir interessant for massemediene. Aksjonene kan skape sympati. Kanskje klarer de å skape et press som blir så sterkt at de må tas hensyn til. Erfaringsmessig kan sivil ulydighet fungere effektivt for å få reist svake interesser, noe vi tar grundig opp i historiedelen av boken. Men bruk av sivil ulydighet er selvsagt ingen garanti for at en får gjennomslag.

Sivil ulydighet kan også fungere som en metode for å avdekke de faktorene som er med på å skape skjev maktfordeling. Det kan være aksjoner som avdekker informasjon som offentligheten burde hatt tilgang på. Det kan være avsløringer av hemmeligholdte opplysninger eller sammenstilling av flere kjente kilder som til sammen danner et bilde som var ukjent på forhånd. På midten av åttitallet avslørte en liten gruppe fredsaktivister i Sverige omfattende ulovlig våpenhandel. Da de presenterte rapporten for de største mediene, ble de ikke tatt seriøst. En spektakulær aksjon der en ulovlig våpentransport ble stanset utløste pressens interesse for saken. De nye opplysningene førte blant annet til den såkalte Bofors-skandalen der flere statsråder og direktører måtte gå både i Sverige og India. Eksempelet viser også at det ofte er slik at jo kraftigere kritikken er mot det bestående, jo mer solid dokumentasjon må en ha for å bli tatt alvorlig. Det viser også at det ikke alltid er nok med solid dokumentasjon. Aksjoner kan være nødvendige for å få fram opplysningene.

For visse små og perifere medier er det viktigere å skrive detaljert om følsomme saker for å bli trodd. Store anerkjente medier har bygget seg opp en troverdighet de flyter på. [I Ikkevoldssaken skrev redaksjonen detaljert om navn og tekniske saker for å bli trodd](#)⁵⁰. Detaljene var ikke viktige for debatten den ønsket å reise, men ble bedømt som nødvendige for å bli tatt på alvor. Samtidig var den detaljerte framstillingen et avgjørende argument for påtalemyndighetene da de bestemte seg for å gå til razzia og rettssak.

Massemedienes rolle

[Til toppen av siden](#)

Massemediene spiller en stor rolle i det moderne samfunnet. Noen har gått så langt som til å snakke om et mediokrati, altså et mediestyrt og ikke folkestyrt samfunn. Det er to måter massemediene kan ha makt på. Det ene er makt over leseren, altså makt til å påvirke opinionen. Det andre er makt over innholdet, altså bestemme hva som skal debatteres, hvordan og hvem som får delta. Det er relevant å diskutere begge måtene når en skal se på massemedienes rolle i forhold til offentlig debatt.

Massemediene har betydning både for hvordan folk oppfatter, vurderer og opptrer i den politiske verden. [Størst betydning har de for hvordan vi oppfatter verden](#)⁵¹. Når det gjelder vurderingene, spiller andre faktorer i stor grad inn. Massemediene har også større betydning i saker der vi ikke har egne erfaringer å bygge på. I og med at massemediene er viktige som opinionsdannere, blir det også interessant å slippe til med uttalelser og meninger, og kontrollere hva som kommer på trykk.

Det har skjedd store endringer i både medie verden og den politiske verden siden syttitallet. To trekk er særlig viktig. Det ene er massemedienes løsrivelse fra direkte politisk styring og eierskap, og journalistisk profesjonalisering. Det

andre er tabloidisering og økende konkurranse om å fange publikums oppmerksomhet. "Infotainment" (av engelsk "information" og "entertainment") er et begrep som beskriver den nye journalistiske retningen. Nyhetene skal ha underholdningsverdi. [Gudmund Hernes trekker fram seks teknikker som mediene bruker for å fange oppmerksomheten: tilspissing, forenkling, polarisering, intensivering der konflikter framheves, konkretisering og personifisering](#)⁵².

Den politiske debatten har blitt sterkt preget av disse endringene - både positivt og negativt. I det moderne informasjonssamfunnet er det et overskudd på informasjon og et underskudd på oppmerksomhet. Resultatet har vært at politikken blir tilpasset massemedienes krav for formidling. Massemedienes rolle i den politiske debatten er både problematisk og utfordrende ut fra et demokratisk ståsted.

En mer profesjonell journaliststand øker sjansene for kritisk journalistikk der massemediene ikke bare blir talerør for den etablerte makteliten. Vi har sett mange eksempler både i Norge og i andre land på hvordan journalistene har avdekket kritikkverdige forhold. Et av Arne Næss sine kriterier for hvor demokratisk et samfunn er, var graden av ensrettet propaganda. En mangfoldig og kritisk presse er således med på å gjøre samfunnet mer demokratisk.

Men politikken tilpasning til massemedienes tabloidisering har også sine ulemper. Det skapes et høyere konfliktnivå i den politiske debatten enn nødvendig, og konflikten dreier seg om enkle spørsmål. Resonnementene og sammenhengen drukner, og det blir vanskeligere å ta opp grunnleggende, komplekse spørsmål. Det blir også en langt sterkere personfokusering, både ved at de personer som har "medietekke" blir profilert, og ved at en er mer opptatt av personen enn av saksspørsmålet. I hvor stor grad bidrar massemediene til å få fram intensjonsdybden, som var et annet av demokratikriteriene til Arne Næss? Intensjonsdybden henger ikke nødvendigvis sammen med hvor høyt en roper, hvor "god mediesak" det er, eller hvor godt "medietekke" de som er engasjert, har.

Massemediene er et tveegget sverd. For på tross av de innvendingene som er tatt opp over, er massemediene ofte den beste kanalen for å reise nye saker på den politiske dagsorden. Massemediene er mindre tungroddet enn det etablerte byråkratiet og de parlamentariske kanalene. TV, radio og aviser er viktige medier for å kunne reise en opinion.

I en slik medie verden kan sivil ulydighet og spektakulære aksjonsformer være avgjørende for å få en sak på dagsorden. Da blir saken spennende, og en slipper igjennom støy muren. Dersom en har en tilstrekkelig spektakulær aksjonsform, får en nesten helt sikkert presseoppmerksomhet - selv om det ikke er sikkert det gjør at en får gjennomslag eller oppmerksomhet om selve saken. For at aksjonen skal bli en sak som debatteres, trengs også solide argumenter, god dokumentasjon og en helhetlig, langsiktig strategi.

Gandhi og Næss har lagt vekt på at man alltid skal forsøke å overbevise motparten, framfor å tvinge den. I en konfliktorientert, personfokuseret medie verden har slike mål trange kår. Det bør være et mål, både for journalister, politikere og aksjonister å finne en balansegang mellom konfrontasjonen og kommunikasjonen. Selv om en kanskje kan få et litt større oppslag ved å gi en saftig karakteristikk av motparten, kan det gi større langsiktig gevinst om man opptrer avdempet og imøtekommende. Da reduseres forhåpentligvis faren for at konflikten "låser seg".

"Globalisering" av økonomien

[Til toppen av siden](#)

Det snakkes mye om en "globalisering" av økonomien. Utviklingen i retning av mer makt til markedet, store selskaper og ulike internasjonale og overnasjonale organer er av betydning for debatten om demokrati og sivil ulydighet. Hvor demokratisk er det at et selskap kan trekke seg ut av et land og gjøre tusenvis av folk arbeidsløse? Eller at Verdens Handelsorganisasjon, WTO, kan overprøve vedtak fattet i et lands parlament?

Med globalisering menes at økonomien og produksjonen blir stadig mer integrert på tvers av nasjonale grenser, og at kapitalen i størst mulig grad løsrives fra politiske reguleringer.

Deregulering av finansmarkedene og et mer liberalistisk internasjonalt regelverk har gitt et stort spillerom for transnasjonale selskaper. I økende grad er det slik at beslutninger med stor betydning for et lands utvikling tas av transnasjonale selskaper eller av aksjemeglere på London-børsen. [Av de hundre største økonomiske enhetene i verden i dag er halvparten transnasjonale selskaper](#)⁵³.

Transnasjonale selskapers økende makt utgjør et demokratisk problem på flere måter. En bedrift har kontroll over all informasjon vedrørende foretaket, og private foretak er ikke underlagt offentlighetsloven. Viktige beslutninger blir tatt i lukkede rom uten mulighet for offentlig debatt. Beslutninger som i stor grad påvirker et land, blir kanskje tatt utenfor dette landets grenser. Det kan gjelde spørsmål om investeringer eller om å legge ned produksjon. Norsk Hydro har på midten av nittitallet forsøkt å etablere en bauxittgruve og aluminafabrikk i Orissa i India. Den lokale motstanden er stor fordi en del mennesker må tvangsflyttes mens mange andre mister inntektsgrunlaget sitt når jorda forsvinner og vannressursene reduseres. To ganger har over 5000 mennesker sendt brev til norske myndigheter med bønn om at disse, som majoritetseiere i Hydro, skal trekke Norsk Hydro ut av prosjektet.

I ekstreme tilfeller, som i en del afrikanske land som er helt avhengig av ett eller to transnasjonale selskaper, kan landets myndigheter og innbyggere i praksis ha mistet all politisk og økonomisk handlefrihet. Også i vestlige samfunn er det klare tendenser til at den politiske og økonomiske handlefriheten innskrenkes ved at selskapene får større makt og at myndighetene gir fra seg viktige styringsredskaper.

Hvordan opptrer nasjonale myndigheter i forhold til denne utviklingen? Det finnes ikke noe entydig og kortfattet svar på det. Det sies ofte at globaliseringen gjør at nasjonalstatens tid er forbi. I den sammenheng er det viktig å være klar over at nasjonalstatene fortsatt har mye makt. Det er også viktig å være klar over at globaliseringen delvis er drevet fram av politiske myndigheter, og ikke er en naturgitt, irreversibel prosess. Helt siden syttitallet, men særlig fra slutten av åttitallet, har enkelte lands regjeringer gjort vedtak og forhandlet fram avtaler som gir mer makt til markedet. Noen av disse avtalene kan sees på som forsøk på å gjenvinne politisk kontroll over markedet, på et høyere nivå enn tidligere. Realitetene er for en stor del derimot motsatt.

La oss se på ett eksempel: WTO, Verdens Handelsorganisasjon, ble i 1995 opprettet som en videreføring av GATT (Generalavtalen om tolltariffer og handel). WTO har 130 medlemsland, og regulerer den internasjonale handelen av en rekke varer og tjenester. WTO skal fjerne handelshindringer, også såkalte skjulte hindringer. Mange av disse handelshindringene viser seg å være strenge miljøkrav eller regler som beskytter bøndernes rett til å bruke sitt eget såkorn - regler som er vedtatt på demokratisk vis.

I 1996 måtte USA endre sin "Clean Air Act", en lov som satte krav til hvor ren bensinen skulle være⁵⁴. Loven var vedtatt etter en lang og hard prosess innad i USA der miljøinteressene vant over oljeinteressene. Den venezuleanske oljeindustrien, som ikke hadde fått gjennomslag i USA for sine krav, fikk sine myndigheter til å stevne USA inn for WTO. WTO kom fram til at de amerikanske kravene var i strid med avtalen.

Striden mellom India og USA i WTO viser tydelig hva globaliseringen innebærer. USA krever at India må ha et regelverk som sikrer patentrettigheter på såkorn. For indiske bønder dreier striden seg om retten til å ha kontroll over sitt eget såkorn. Striden dreier seg om hvem som skal ha kontroll over det biologiske mangfoldet. Under verdens matvarekonferanse sa USAs utenriksminister at mat ikke lenger kunne ansees som en rettighet siden en slik rettighet ville stride imot prinsippet om frihandel for matvarer⁵⁵.

Økende globalisering og deregulering slått fast på internasjonalt og regionalt nivå utgjør en trussel for demokratiske grunnprinsipper. Vi tok tidligere opp at en definisjon av demokrati var at alle som ble berørt hadde påvirkningsmulighet. Arne Næss satte opp kriterier om nærhet mellom de styrte og styrende, graden av direkte valg og muligheten til å trekke tilbake mandater, samt graden av intensjonsdybde. På alle disse områdene bidrar globaliseringen til å svekke demokratiet. Påvirkningsmulighetene for dem som blir negativt berørt er svært små, selv om intensjonsdybden deres er stor. Først må de få gjennomslag i sine respektive parlamenter, som igjen må få sine regjeringer til å prioritere saken i de internasjonale forhandlingene. Får de gjennomslag, er det greit - hvis det ikke oppstår uenigheter om tolkningen etterpå. Får de ikke gjennomslag kan de kreve at landet ikke tilslutter seg avtalen. Men hvor reelt er det valget egentlig? Det er en strukturell tvang som gjør at en stat må være med i mange av disse organisasjonene hvis den er en del av den kapitalistiske verdensøkonomien. Selve forhandlingene er også problematiske ut fra et demokratisk synspunkt - de er preget av hemmelighet (regjeringen kan ikke avsløre sine posisjoner overfor motparten). Politikken gjøres til et forhandlingsspill der det er veldig vanskelig å kontrollere hvilke interesser og posisjoner regjeringen forsvarer. Et siste moment må med: Avtalen innebærer avståelse av påvirkningsmuligheter og handlefrihet i lang tid. Med hvilken rett kan en regjering eller et parlament i dag inngå avtaler som innebærer innskrenkning av påvirkningsmuligheter for mange år framover?

Vi har allerede sett at globalisering og økende makt til markedet har ført til bruk av sivil ulydighet. Dette gjelder særlig når tidligere opparbeidede rettigheter svekkes. I India aksjonerer tusenvis av bønder mot WTO. De har startet Navdanya-bevegelsen som en ny variant av Gandhis kampanje for å få indere til å spinne sine egne klær. Denne

gangen er det såkornet som er i sentrum - aksjonen skal sørge for at inderne beholder kontrollen over såkornet.

Ulydigheten styrker demokratiet

[Til toppen av siden](#)

Et grunnleggende utgangspunkt i denne boken er at samfunnet er i stadig endring. Demokrati er ingen statisk tilstand. I noen perioder blir samfunnet mer demokratisk, i andre svekkes demokratiet. Også lovverket og jussen endres. Det samme gjør folks rettsoppfatning.

Hva er det som skaper disse endringene? Svært mange faktorer spiller inn, både eksterne og interne forhold. Vi er opptatt av å få fram hvilken rolle sivil ulydighet spiller for utviklingen av lovverk og demokrati. Vår påstand er at sivil ulydighet er nødvendig i ethvert samfunn fordi det alltid vil kunne bli tatt urettferdige beslutninger og fordi beslutningssystemet og lovene alltid kan forbedres.

Tilkjempede rettigheter

Norge er blant verdens mest demokratiske stater. Vi kommer forholdsvis godt ut når en summerer alle de kriteriene som er satt opp tidligere i teksten - nærhet, tidlig ute med allmenn stemmerett, forholdsvis lite ensrettet propaganda, osv. Vi har også lovfestet og praktisert en rekke demokratiske friheter og rettigheter som sikrer innbyggernes interesser.

Ytringsfrihet og trykkefrihet, religionsfrihet, velferdsrettigheter, streikerett, rett til å nekte militæret - dette er rettigheter og friheter som vi i dag tar som en selvfølge. Men disse ble ikke etablert av seg selv, de kom gjennom press nedenfra. De ble tilkjempet blant annet gjennom bruk av sivil ulydighet.

Kampen for religionsfrihet er den første langvarige politiske kampen der sivil ulydighet ble brukt konsekvent. Ved overgangen til 1800-tallet brøt Hans Nielsen Hauge og andre haugianere "konventikkelplakaten" som forbød andre enn kirkens prester å forkynne Guds budskap. Konventikkelplakaten ble fjernet i 1842.

Kampen for ytringsfrihet og trykkefrihet er en kontinuerlig prosess. Den har utviklet seg ved at redaktører, forfattere og forleggere har sprengt datidens rammer for hva som var akseptert å sette på trykk og si offentlig. Det kunne være artikler om prevensjon, seksualitet eller om militærnektning, ulovlige streiker og forsøk på velgerorganisering på 1800-tallet. Også i vår tid sprenges stadig rammene for hva som kan settes på trykk. På starten av åttitallet ble redaksjonen av Ikkevold tiltalt for spionasje fordi den sammenstilte åpne kilder på en slik måte at hemmelige Nato-baser i Norge ble avslørt. De ble frikjent med en stemmes overvekt i Høyesterett. I 1996 ble Aftenposten dømt av Høyesterett for å nekte å utlevere bilder til politiet. Aftenposten begrunnet sin nektelse med at det var viktig for ytrings- og trykkefriheten at mediene ikke samarbeidet med påtalemyndighetene.

Sivil ulydighet har også vært viktig for å kjempe igjennom velferdsgoder. Åttetimersdagen ble innført delvis som et resultat av direkte-aksjoner på arbeidsplassen, der arbeiderne sa at de ville gå hjem etter åtte timer, uansett hva ledelsen måtte mene.

De mange ulovlige streikene, særlig i mellomkrigsårene, var viktige for å få anerkjent arbeidernes betydning i lønnsforhandlinger. Streikeretten ble første gang regulert i lovs form i 1915. På slutten av tyvetallet ble retten kraftig innskrenket, blant annet gjennom tukthuslovene (se mer om dette under "[kampen mot ‘de arbeiderfiendtlige lovene’](#)"). Ulovlige streiker spilte her en betydelig rolle i å torpedere denne innskrenkningen. Mye tyder også på at ulovlige streiker har bidratt til å styrke fagbevegelsen som forhandlingspart.

Retten til siviltjeneste kom som et resultat av at kristne og arbeidere nektet militæret. Det tok om lag 50 år fra den allmenne verneplikten i praksis ble innført til retten til siviltjeneste ble slått fast i 1922.

I etterkrigstiden har nye spørsmål kommet på dagsorden. Det gjelder miljøvern, beskyttelse av flyktninger og forfulgte mennesker, kamp mot militær opprustning, beskyttelse av nærmiljøfunksjoner, likestilling og kvinnefrigjøring - for å nevne noen. Også disse sakene dreier seg om kampen for viktige friheter og rettigheter - som retten til et levende miljø, retten til beskyttelse fra forfølgelse og vern om velferdsrettigheter. Også i disse sakene ser vi at sivil ulydighet spiller en viktig rolle både for å få spørsmålene opp på den politiske dagsorden og

for å få endret den rådende politikken.

Altakampen kan fungere som et eksempel på hvordan en sivilulydighetsaksjon i moderne tid førte til en positiv utvikling av demokratiet. Norsk minoritetspolitikk kom på dagsorden og det skjedde en bevisstgjøring både blant samer og nordmenn om at samene som urfolk har krav på visse rettigheter. Altakampen representerte også et definitivt gjennombrudd for vassdragsvern i Norge der verneinteressene ble tatt på alvor på en helt ny måte (se mer om dette under "[La elva leve](#)").

Lovverket henger etter

Jussen og lovverket er ikke noe guddommelig, men skapt av mennesker. Lovverket endres over tid. Lovverket i dag skiller seg fra lovverket for to hundre år siden. Lovverket i Norge skiller seg fra lovverket i USA eller India.

Det vil hele tiden være en spenning mellom den etablerte jussen og folks retts- og rettferdighetsoppfatning. I moderne rettsstater skiller man mellom legitimitet og legalitet. Retten, altså legaliteten, må hele tiden legitimere sin eksistens for at folk skal følge den. Ofte vil det være et gap mellom retten og rettsoppfatningen. Det kan være fordi folks oppfatning av hva som er rett og galt og rettferdig har endret seg raskere enn lovverket. Når presset nedenfra da blir tilstrekkelig stort, vil også lovverket endre seg. Det motsatte kan også være tilfelle - at lovverket endres uten å ha støtte i folks rettsoppfatning.

Det ligger i rettens natur at den skal være konservativ. Et grunnleggende prinsipp i enhver rettsstat er prinsippet om forutsigbarhet. Folk skal ikke bli utsatt for vilkårlig behandling. Ønsket om forutsigbarhet betyr også at retten ikke skal påvirkes av plutselige strømninger og politiske innfall. Det tar lang tid å endre lover - særlig grunnloven. Lovverket er altså i sin natur konservativt. Dette har sine fordeler og ulemper. Tregheten beskytter lovverket mot raske endringer.

Rettsstatens konservative natur gjør at den bidrar til å opprettholde de rådende maktstrukturer. Selv om retten i prinsippet skal være upartisk, er det flere som hevder at den er partisk nettopp ved at den ikke er uavhengig av etablerte maktforhold. [Thomas Mathisen skriver i boken *Retten i samfunnet at retten er produsert gjennom interessekamp der de som vinner maktkampen også får gi premissene for rettsutviklingen*](#)⁵⁶. Grupper som kjemper for å få mer innflytelse i samfunnet vil således ikke være like beskyttet av rettsapparatet som de som besitter maktposisjonene i samfunnet.

Konfliktene mellom arbeiderbevegelsen og de borgerlige på tredvetallet passer inn i et slikt bilde. Som det framgår senere i boken begrunnet arbeiderbevegelsens ledere sine ulovlige streiker og aksjoner med at lovene var klassefiendtlige. De mente lovene forsvarte kapitalinteressene mens vern av arbeidernes interesser og velferd var dårlig. Etter at Arbeiderpartiet kom til makten i 1935 kan man i hvert fall si at lovverket i større grad ivaretok arbeidernes interesser, særlig hvis vi ser på ordninger som sikrer en del velferdsgoder.

Mange radikalere har ofte kritisert retten og rettsvesenet for å være de etablertes støttespillere. De siste tiårene har bildet ofte vært snudd på hodet - radikale opptrer "konservativt" ved å si nei til EU og markedsliberalisme, mens de konservative har stått i bresjen for raske samfunnsendringer. Her fungerer tregheten i lovverket som en beskyttelse mot raske endringer i retning av markedsliberalisme. Som nevnt tidligere har professor Nils Christie tatt til orde for flere forsinkelsesmekanismer i lovverket for å beskytte lokalsamfunn og miljø.

En vanlig innvending mot sivil ulydighet er at den undergraver respekten for loven. Mot dette kan hevdes at det motsatte faktisk er tilfelle. Sivil ulydighet har vært med på å bringe lovverket nærmere rettferdighetsideer, og på den måten opprettholdes respekten for loven. Et hundre år gammelt lovverk ville hatt liten oppslutning i dag.

Nødvendig ingrediens

Noen mener at sivil ulydighet fungerer som et korrektiv, eller at den er et sykdomstegn på et dårlig fungerende demokrati. Vi vil heller si at sivil ulydighet er et demokratisk sunnhetstegn og en nødvendig ingrediens i ethvert samfunn. Det at folk engasjerer seg så mye at de er villige til å bruke sivil ulydighet for saker de brenner for, er et absolutt sunnhetstegn. Det vitner om demokratisk engasjerte mennesker og det vitner om et levende samfunn.

I ethvert samfunn vil det være behov for sivil ulydighet, uansett hvor demokratisk staten eller samfunnet er. Det er

utenkelig med et samfunn uten interessemotsetninger, og noen interesser vil alltid være sterkere enn andre. Det betyr ikke at det alltid vil være de samme interessene som er sterke, men det vil alltid være en prosess der ulike interesser kjemper om å være sterke og om å bli tatt hensyn til.

Det er også utenkelig med et samfunn uten noen former for "overgrep" fra dem som styrer. Statsmakten har svært mange maktmidler som den potensielt kan bruke. En flyktning fra Peru i Sverige konstaterte at den svenske stat ville være perfekt for en diktator fordi kontrollmekanismene er så godt utbygd. Bare tenk på hvor ofte du gir fra deg personnummeret ditt! Samfunnet er avhengig av kritiske innbyggere som kan fungere som en motvekt.

Selv om "de gode" skulle komme til makten, vil det være behov for kritisk tenkende og handlende mennesker. Det er påfallende hvor raskt folk endrer oppfatning og lojalitet når de kommer i maktposisjoner. Da trengs det noen årvåkne mennesker på sidelinjen.

De fleste er enige i at det er bra med folk som har kritiske meninger. Men kritikken blir ofte sett på som problematisk hvis kritikeren tar konsekvensen av sine meninger med handling. *Tanken* er akseptabel, men ikke *handlingen* - hvis denne innebærer bruk av sivil ulydighet. Et slik resonnement er farlig. Vi lever i et samfunn der gapet mellom erkjennelse og handling blir stadig større. De fleste er klar over at miljøproblemene er så alvorlige at det trengs til dels drastiske endringer. Likevel skjer det svært lite på politisk nivå. Dette gapet mellom erkjennelse og handling kan føre til likegyldighet og avmakt.

Det burde være et mål for ethvert tenkende menneske å forsøke å ha samsvar mellom handling og erkjennelse. Et slikt mål utgjør første skritt for at et menneske skal bli et politisk engasjert og handlende menneske. I en del tilfeller vil et slikt mål innebære at sivil ulydighet nærmest blir påkrevet.

Lydigheten - den virkelige trusselen

Den ytterste konsekvensen av en prinsipiell motstand mot sivil ulydighet, er det legalistiske standpunktet om at loven alltid må følges, fordi den er en lov. Lov og orden er øverste mål, over alle andre mål. Vi vil hevde at det er den blinde *lydigheten*, ikke ulydigheten, som utgjør den største trusselen mot demokratiet. Det er de lydige som har gjort det menneskeheten skjemmes over.

Det mest skremmende eksempel på legalismen er Hitler-Tysklands holocaust. Hitler kom til makten på lovlig vis, det var altså i utgangspunktet ikke snakk om noe diktatur. Jødeutryddelsen var mulig på grunn av den blinde lydigheten. Det var lydige lokførere som passet på at togene med jøder kom punktlig fram til Auswitsch og andre lydige mennesker som åpnet gasskranene.

Også i Norge ser vi lydighetens lite ærefulle historie. Lydige ansatte i Politiets Overvåkningstjeneste har overvåket norske borgere ulovlig gjennom mange år. Lydige psykiatere drev med lobotomering og tvangssterilisering av tatere og psykiatriske pasienter. Det var lydige arbeidere som gravde ned tønner med gift fram til midten av åttitallet. Lydige vernepliktige skjøt mot streikende arbeidere under Menstad-slaget i 1931. Lydige politifolk og byråkrater sørger for utkastelse av flyktninger. Listen kan bare gjøres så alt for lang.

Lydighetstanken innebærer at man fraskriver seg ansvaret for egne handlinger. Argumentet er at "hvis ikke jeg gjør det, gjør noen andre det". Men mennesket er ansvarlig for sine egne handlinger. Dette er også slått fast i folkeretten etter 2. verdenskrig. Nürnberg-prinsippene setter klare grenser for plikten til lydighet i krig. [I charteret fra domstolen heter det blant annet: "Den omstendighet at tiltalte handlet i henhold til ordre fra en regjering eller overordnet befri ham ikke fra straffeansvar"](#)⁵⁷. I domsutøvelsen ble det ansett som formildende om den tiltalte selv ville bli drept om han nektet å lyde ordre. Likevel er Nürnberg-dommene viktig fordi de fastslår at individet er moralsk ansvarlig for sine handlinger.

Hva så med den som passivt ser på at noe skjer, men som ikke selv deltar i ugjerningen? Her finnes det ingen folkerettslig bestemmelse som slår fast den enkeltes ansvar, men det er rimelig å betrakte passivitet som stilltiende aksept. Sånn sett er også apati og likegyldighet en fare for demokratiet. Den kjente menneskerettighetsaktivisten Martin Luther King sa at hovedproblemet ikke var de ondes ondskap, men de godes likegyldighet.

Til syvende og sist er det bare en selv som kan ta ansvar for ens egne handlinger. Dette innebærer at de fleste mennesker vil komme i konflikt mellom lojaliteten til lover og sin egen samvittighet. Sånn sett kan man si at man skal ha like god begrunnelse for å velge å ikke reagere på noe man mener er galt, som for å reagere, selv om

reaksjonen innebærer et lovbrudd.

Demokratisk fostring

Sivil ulydighet kan fungere som demokratisk fostring. Fostringen skjer på tre nivåer.

Det første nivået er bevisstgjøringsprosessen hos den personen som blir med på en sivilulydighetsaksjon.

Vedkommende blir nødt til å sette seg inn i konfliktenes kjerne for å kunne forsvare valget overfor familie og venner, massemedia, politi og rettsvesen. Hun må grave fram sakspapirer og bakgrunnsmateriale og sette seg inn i hvordan beslutningsprosessen har vært. De fleste aksjonister gruer seg for møtet med politi og rettsvesen. Men ofte er presset fra familie og venner et større problem å takle for aksjonisten. Et politiavhør kan være ubehagelig, men man slipper å forholde seg til politimannen når man slipper ut. Foreldre, samboer og kollegaer slipper man imidlertid ikke unna - man blir hele tiden konfrontert med sine handlinger og standpunkter. Erfaringer fra veldig mange sivilulydighetsaksjoner er at mange av deltakerne ender opp som mer aktive og bevisste samfunnsborgere.

Det andre nivået er de ringvirkninger den enkelte deltaker skaper i sine omgivelser. Da Henry Thoreau satt i fengsel for sin skattenekt i protest mot slaveriet i USA, fortelles det at han en dag ble spurt av en venn om hvorfor han satt inne. Thoreau skal da ha svart med å spørre hvorfor ikke vennen satt i fengsel. Han mente at alle burde forholde seg til konflikten, og at de således ikke kunne unngå å ta stilling.

Venner, kolleger og familie begynner ofte å engasjere seg mer i saken, enten som sympatisører eller på motsatt side i konflikten. Mange ganger bærer diskusjonene med disse frukter. Omgivelsene må kanskje revurdere sitt syn på aksjonister som noen "rabiater yrkesdemonstranter" når det plutselig er en person de kjenner som er blitt aksjonist. Som 15-åring deltok en av forfatterne på sin første ulovlige demonstrasjon på Akershus festning mot Storbritannias daværende statsminister Thatchers besøk. Hjemme ble hun skjelt ut av mormora som hadde sett demonstrasjonen på fjernsyn. Mormor fikk svar på tiltale av sin datter som sa at hun burde være stolt over at barnebarnet var engasjert i samfunnet og urettferdigheten rundt seg. Dagen etter hadde mormor stolt skrytt av barnebarnet sitt da hun møtte vennene sine på eldresenteret.

Også journalister, politi, arbeidere, jurister og lekdommere utgjør omgivelser som blir påvirket av aksjonistene. I veldig mange aksjoner legger deltakerne vekt på å kommunisere med motparten og omverdenen, og det finnes mange eksempler på at politifolk og lekdommere har fått sympati med aksjonistene. På Kynnefjell i Sverige har det vært vakthold mot et planlagt atomavfallslager siden 1980, og etter hvert har de lokale politifolkene gitt uttrykk for at de vil sykmelde seg dersom det kommer til konfrontasjoner. I forbindelse med Mardøla-aksjonen i 1970 kom utbyggingstilhengerne med en rekke usaklige utfall mot aksjonistene som "langhåra hippier". Dette mobiliserte jurister og andre akademikere til i stadig sterkere grad å forsvare vassdragsvernerne.

Et stort problem i dagens samfunn sies å være lite politisk engasjement. Sivil ulydighet er et uttrykk for noe av det sterkeste engasjement som finnes, og under de rette omstendighetene kan det være smittosomt - slik at flere engasjerer seg. Det skjer altså en prosess der stadig flere mennesker blir involvert og setter seg inn i sakene.

Det tredje nivået det skjer en demokratisk fostring, er samfunnet som helhet. Mange sivilulydighetskampanjer er blitt etterfulgt av lovendringer og endret politikk som har gjort samfunnet mer demokratisk. Vi har allerede vist hvordan mange av de friheter og rettighetene vi i dag tar for gitt er tilkjempet gjennom sivil ulydighet.

Kan sivil ulydighet misbrukes?

 [Til toppen av siden](#)

"Sivil ulydighet er vel og bra når undertrykte grupper eller folk med 'edle hensikter' bruker det, men hva hvis andre grupper bruker det", er et spørsmål vi ofte møter i diskusjoner om temaet. Hvordan skal man forholde seg til at ikke bare svake grupper, men kanskje de virkelig sterke gruppene i samfunnet bruker sivil ulydighet for å få sin vilje igjennom? Hvordan skal man forholde seg til at ekstreme grupper, som høyreekstremister, bruker dette virkemiddelet? Og hva hvis "alle" begynte å bruke det? Da ville det lett bli kaos? Vi vil drøfte noen av de vanligste innvendingene som kommer opp i diskusjoner om bruk av sivil ulydighet.

Verdinøytralt redskap

Mange teoretikere og aktivister har forsøkt å sette opp kriterier for når sivil ulydighet er legitimt og etisk forsvarlig å bruke. For noen er tanken å hindre at sivil ulydighet brukes i å fremme urettferdige eller udemokratiske krav. For andre har det vært en naturlig konsekvens av en helhetlig ikkevoldsfilosofi om at det skal være sammenheng mellom mål og middel: Ikkevoldelige kampformer skal kun brukes til å fremme ikkevoldelige mål. Sivil ulydighet som demokratisk kampform kan kun brukes til å fremme demokratiske mål.

Et motsatt ståsted er å vurdere sivil ulydighet og ikkevold ut fra rent taktiske betraktninger. [Ikkevoldsteoretikeren Gene Sharp argumenterer for eksempel for at et ikkevoldsforsvar vil være det mest effektive forsvaret for moderne stater i dag](#)⁵⁸. Han bryr seg ikke om moral, rettferdighet, strategiske overveielser eller hva som er politisk korrekt; hans eneste kriterium er om det er *effektivt* eller ikke.

Vårt utgangspunkt er at sivil ulydighet skal være mest mulig verdinøytralt. Det kan sammenliknes med en kniv. Kniven i seg selv er verdinøytral - den kan brukes til å skjære brød, lage redskaper, utføre operasjoner eller skade andre mennesker. På samme måte er sivil ulydighet et redskap som kan brukes til å fremme ulike syn og meninger.

Det er viktig å være klar over at sivil ulydighet inneholder sterke sikkerhetsmekanismer. Handlingen skal være ikkevoldelig og skje i åpenhet med en alvorlig overbevisning. Spesielt sentralt er kravet om åpenhet som gjør at aksjonistene ikke går lengre enn det de kan forsvare og stå for overfor andre mennesker. Ikkevoldsprinsippet gjør at man i hvert fall ikke fysisk skader motparten eller andre grupper. Dersom det skulle vise seg at man tok feil eller kjempet for en "dårlig sak" ville man ikke skade andre enn seg selv og sin egen sak.

Hvorvidt det foreligger en alvorlig overbevisning, er selvsagt vanskelig å bedømme for andre. Dette er også en av grunnene til at vi synes det er vanskelig å sette opp kriterier for når sivil ulydighet kan forsvares. Det ligger i sakens natur at det ikke kan finnes en instans som skal vurdere om det var forsvarlig å bruke sivil ulydighet i den og den saken. Samtidig mener vi at det er bra at alle som vurderer å bruke sivil ulydighet selv setter opp sine kriterier for når det er forsvarlig og riktig å bruke.

Vi mener debatten etter en aksjon skal ta utgangspunkt i saksspørsmålet, ikke virkemiddelet. På samme måte som ytringsfriheten skal være svært omfattende, skal også sivil ulydighet være det. Vi vil tillate oss å motarbeide våre meningsmotstandere uansett hvilke midler de bruker. Sivil ulydighet, slik vi har definert den, er ikke forbeholdt våre meningsfeller.

Rasisme og intoleranse kan ikke bekjempes ved å forby rasister å komme med sine meninger (innenfor visse grenser), men ved å avsløre deres ideologi. Nazismen som ideologi ble ikke knust etter den massive voldsbruken mot tyskerne fra 1943 til -45. Derimot ble mange nazister skadet og tatt livet av. Ideologien er på vei tilbake i dag og kan heller ikke i våre dager bekjempes med vold. Det er viktig å skille mellom ideologier og deres utøvere.

Bruk av sivil ulydighet er ingen garanti for at en gruppe får mer oppmerksomhet eller gjennomslag for sin sak. Sivil ulydighet er en metode som kan gjøre det lettere å få sin sak på dagsorden, men det er svært mange andre faktorer som er med å avgjøre om en sak kommer på dagsorden og får gjennomslag. Det har å gjøre med "timingene", helhetlig strategi og valg av sak. Men det handler også om sosiokulturelle og materielle forhold i samfunnet for øvrig, samt politisk klima generelt. Noen saker får man sympati for, andre ikke.

Sterke interesser og ekstremister

Et ankepunkt mot vårt syn er en bekymring for at ekstreme reaksjonære grupper skulle bruke sivil ulydighet. Enkelte vil hevde at det er en umulighet fordi nazismen er en voldelig ideologi. Hvis nynazister gikk over til å bruke sivil ulydighet ville det således forutsette at de først måtte forkaste sin ideologi. Vi skal ikke ta stilling til om det er tilfelle, men komme med noen betraktninger om hva som ville skje *hvis* de gikk over til sivil ulydighet for å fremme en nazistisk ideologi. Vi mener at det ville være et framskritt om de gjorde det. Det ville innebære en overgang fra voldelige til ikkevoldelige metoder. Et gandhistisk synspunkt om at virkemiddelet vil påvirke målet, ville tilsi at en slik endring i virkemidlene på lengre sikt også ville påvirke deres mål, og bringe dem bort fra en nazistisk ideologi.

Mindre ekstreme eksempler kan være prester som aksjonerer mot selvbestemt abort. Også her mener vi det ville være en fordel hvis effekten var at de mest voldelige aksjonsformene, som er utbredt i USA, forsvant.

En annen problemstilling er hvis også sterke interesser brukte sivil ulydighet for å få sin vilje igjennom. Man kunne tenke seg at Statoil satte i gang med utbygging av et oljefelt mot Stortingets vilje, eller at alle de største foretakene nektet å betale inn skatt. Man kunne tenke seg en aksjon der embetsverket bestemte seg for å motarbeide offentlighetsloven. Kan slike aksjoner forsvares, og er også slike aksjoner med på å gjøre samfunnet mer demokratisk?

Vi vil starte med å se historisk på dette. Erfaringsmessig er det slik at sterke interesser i svært liten grad bruker sivil ulydighet. Nå kan vi ikke bruke det som et påskudd for å avvise problemstillingen, men det kan være fruktbart å finne ut hvorfor. Betegnelsen "sterke interesser" indikerer jo hvilken maktposisjon de har i samfunnet. De er sterke, hvilket innebærer at de ofte får gjennomslag for sine ønsker. De har altså ikke behov for å bruke sivil ulydighet. Her kommer også et annet moment inn. Sterke interesser har mye å tjene på å holde seg på god fot med bestemmende myndigheter. De har også mye å tjene på å forsvare rettsstatlige prinsipper.

Man kan derimot tenke seg at sterke interesser som føler sin stilling truet kan bruke sivil ulydighet. De kan således for eksempel hindre omstruktureringer, nye prioriteringer eller omfordelinger som er vedtatt av myndighetene. Til det må det først sies at de erfaringsmessig har helt andre kanaler å benytte seg av for å forsvare sine interesser, som storstilte annonsekampanjer, intens lobbyvirksomhet og utnytting av personlige nettverk. Sivil ulydighet skiller seg ikke ut som et mer effektivt eller "farlig" virkemiddel for dem å bruke. I den grad den skiller seg ut er det ved at eventuelle lovbrudd skal gjøres i full åpenhet.

Vi finner det vanskelig å si at de ikke skal ha rett til å bruke virkemiddelet. På samme måte som miljøaksjonister møtes med politi, vil også slike aksjoner måtte behandles av rettsvesenet.

Vi har argumentert for at sivil ulydighet er nødvendig i ethvert samfunn, og at den er med på å styrke demokratiske verdier. Men kan man ikke tenke seg at den sivile ulydigheten brukes til å svekke de demokratiske verdiene? Sivil ulydighet har en demokratisk funksjon i den grad den retter søkelyset mot illegitime, urettferdige beslutninger. Sivil ulydighet styrker også demokratiet hvis den bidrar til å minske graden av propaganda eller ivareta intensjonsdybden, som Næss tok opp, eller hvis den er med på å fremme demokratiske friheter og rettigheter. Motsatt vil handlinger som øker propagandaen, frarøver folk visse friheter og rettigheter og så videre gjøre samfunnet mindre demokratisk. Den sivile ulydighetens demokratiske funksjon må diskuteres og vurderes i denne sammenheng.

Inflasjon i aksjoner

Har den sivile ulydigheten fortsatt en demokratisk funksjon dersom det "går inflasjon" i aksjonsformen? Kan man misbruke aksjonsformen på den måten?

Innad i miljøbevegelsen har det blant annet pågått en debatt i første halvdel av nittitallet der flere har kritisert at bruken av sivil ulydighet har vært for omfattende og at enkelte ser for uproblematisk på det å aksjonere. Vi mener at dette først og fremst er en strategisk, og ikke prinsipiell, diskusjon. Vi ser ikke noe prinsipielt galt i at mange miljøgrupper finner det nødvendig å aksjonere ofte. Vi ser derimot helt klart strategiske dilemmaer.

For mange like aksjoner kan gjøre at interessen for dem minsker, og for mange aksjoner samtidig kan gjøre at de drukner i mediebildet og at rekrutteringen blir vanskelig. Dette kan lett føre til at man føler trang til å ta i bruk stadig sterkere virkemidler for å bli hørt, slik at grensene for hva man tillater seg å gjøre på aksjoner forskyves i retning av større risiko og nærmere grensen for vold.

Enhver gruppe eller person som vurderer bruk av sivil ulydighet må foreta en strategisk vurdering av aksjonen. Man må alltid stille spørsmålet om hva man ønsker å oppnå. Det er ikke noe poeng å aksjonere for aksjonens egen skyld. Man må også spørre seg om sivil ulydighet er den beste metoden og hva slags aksjonsform man ønsker å bruke.

Bruk av sivil ulydighet i en dårlig strategisk sammenheng kan gjøre at man ikke får noe gjennomslag for saken. Det vil ikke være noe prinsipielt demokratisk problem, men det kan skade eller svekke den saken du jobber for.

Kaos hvis alle brukte sivil ulydighet?

"Hva hvis alle brukte sivil ulydighet? Da ville det bli fullstendig kaos." Dette er en vanlig innvending fra dem som mener at sivil ulydighet er en uakseptabel aksjonsform, og en variant av det legalistiske synet om at hensynet til lov

og orden er overordnet alle andre hensyn. Resonnementet har to dimensjoner: Den første er knyttet til faren for generell lovløshet og manglende respekt for lov og orden. Den andre til faren for samfunnsomveltninger.

Først til faren for at lovbrudd gjennom sivil ulydighet svekker den generelle troverdigheten til loven. Denne tankegangen baserer seg på at man mener at loven i seg selv gjør krav på å bli fulgt. Den trenger ingen begrunnelse i moralens eller legitimitetens sfære. Vårt utgangspunkt er det ikke finnes noen absolutt forpliktelse til å følge loven, og at retten må legitimere sin eksistens. Således kan man altså snu innvendingen om kaos på hodet. Sivil ulydighet kan være med å bringe lovverket mer i tråd med folks rettferdighetsoppfatning. Et lovverk som oppfattes som rettferdig vil ha større tilslutning enn et urettferdig lovverk.

Dersom en stor del av befolkningen skulle benytte seg av sivil ulydighet, tyder dette på at noe er fundamentalt galt med det legale systemet for påvirkning i landet. Den misnøyen som aksjonen gir uttrykk for har da ikke blitt fanget opp gjennom de formelle påvirkningskanalene. I en slik situasjon vil vi hevde at nettopp sivil ulydighet i stor skala vil være viktig for å korrigere eller endre det styret landet har.

Massiv sivil ulydighet

Den andre dimensjonen var knyttet til faren for (eller ønsket om) samfunnsomveltninger. Vi må gå utenfor Norge og Norden for å finne eksempler på massiv bruk av sivil ulydighet. I Øst-Europa i 1989 og 1990 førte omfattende sivil ulydighet til at hele regimer brøt sammen, det samme var tilfelle på Filippinene i 1986 da Marcos ble styrtet. Selv i disse revolusjonene deltok aldri flertallet av befolkningen i aksjonene. Det er sagt at 10 prosent er tilstrekkelig for å styrte et regime.

Mens sivil ulydighet har ført til revolusjoner i noen land, har dette langt ifra vært tilfelle i Norge. Denne forskjellen kan forklares både ved hva slags regime aksjonen foregår under, og ved kravene som aksjonistene stiller.

I et såpass gjennomorganisert, stabilt og demokratisk samfunn som det norske er det liten grunn til å frykte (eller håpe på) at sivil ulydighet skal føre til at regimet faller sammen. Det skyldes den store oppslutningen som styreformene har. De fleste innbyggerne i Norge opplever at staten i all hovedsak er et "gode". Staten har også veldig mange pilarer å støtte seg på nettopp fordi oppslutningen er stor. Vi har et robust regime. I de kommunistiske regimene i Øst-Europa var oppslutningen minimal, og regimet hadde få pilarer å basere sin maktutøvelse på. I stor grad var makten et resultat av sterk undertrykking av folks rettigheter, og represaliene var viktige for å få tilstrekkelig oppslutning.

Den andre forskjellen er hva slags krav aksjonistene stiller. Man kan skille mellom spesifikke og revolusjonære krav. Noen bevegelser og aksjoner har som mål å styrte det bestående maktapparatet. Andre aksjoner har helt konkrete krav knyttet til enkeltvedtak eller spesifikke spørsmål. Selv om flere tusen mennesker skulle stille opp i sivilulydighetsaksjoner mot en kontroversiell utbygging, ville ikke det true styreformene som sådan. Det ville kanskje bli en trussel mot de personene og partiene som satt i maktposisjoner, men det er et helt annet spørsmål enn at selve systemet som sådan er truet.

De fleste sivilulydighetsaksjoner i Norge har spesifikke krav. Det kan være at man helt konkret ønsker å stanse den vegutbyggingen eller bevare den barnehagen. Andre krav er mer generelle, som at man vil redusere bilbruken eller legge ned militæret. Det nærmeste vi kommer massiv bruk av sivil ulydighet i Norge, var da et enstemmig Storting i 1905 vedtok å løsrive seg fra unionen med Sverige.

I Øst-Europa i 1989 eller Filippinene i 1986 da Marcos ble styrtet var målet med aksjonene et systemskifte. Det var ikke krav om små forbedringer. I disse og flere andre land førte massiv sivil ulydighet til maktovertakelser. Dette var endringer som stort sett alle norske politikere, også Hagen og Jagland, hilste velkommen.

Når kan sivil ulydighet ha potensiale til å styrte regimer? Det avhenger både av type regime og aksjonistenes krav. I tillegg spiller selvsagt en hel rekke andre faktorer inn. Generelt kan det være grunnlag for å hevde at regimer som blir utsatt for massiv sivil ulydighet med krav om omfattende reformer, uten å innfri kravene, ikke lenger har folkets tillit. Et regimeskifte vil være på sin plass.

- **30)** Uttalt på regjeringens pressekonferanse 21/3 1980, gjengitt i Lindal og Sunde 1981
- **31)** Aftenposten 14/7 1979
- **32)** Hanqvist 1993
- **33)** Ibid
- **34)** Næss 1968
- **35)** Lorentzen 1981
- **36)** Gjengitt i Flyghed 1992
- **37)** Christie 1981
- **38)** I 1972 var fordelingen 53,5% nei, 46,5% ja, ut fra valgdeltakelsen ga dette 43% nei av befolkningen totalt sett. Tilsvarende tall for 1994 var 52,2% nei, 47,2% ja, nei-andelen i befolkningen var 46% på grunn av høyere valgdeltakelse.
- **39)** Christie 1981
- **40)** Wilkes og Gleditsch 1979
- **41)** Arbeiderbladet 9/5 1985
- **42)** Christie 1981
- **43)** Nationen 23/4 1997
- **44)** Fra brosjyren La Innerdalen leve 1981
- **45)** Dokument nr. 15 (1995-96) Lundrapporten
- **46)** Natur og Samfunn nr. 4-5 1990
- **47)** Bl.a. ERT-rapportene Missing Links (1984), Missing Networks (1991) og kapittelet om transeuropeiske nettverk i EUs Maastricht-traktat. Gjengitt i Natur og Samfunn nr. 5 1993
- **48)** Gjengitt i Lorentzen 1981
- **49)** Mathisen 1982

 50) Johansen (red.) 1984

 51) Asp 1986

 52) Gjengitt i Asp 1986

 53) Dicken 1992

 54) <http://www.citizen.org/>

 55) Shiva 1998

 56) Mathisen 1984

 57) PaxLeksikon

 58) Sharp 1985

 [Til toppen av siden](#)